

Маъсума Аҳмедова

ҲИКОЯЛАР

Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи
Тошкент — 2012

*Отам Тўхтамурод Аҳмедовнинг порлоқ хотирасига
бағишлайман*

Қўлингиздаги китоб адиба Маъсума Аҳмедованинг турли йилларда ёзган сара ҳикояларидан ташкил топди. Мазкур тўпламга киритилган ҳикоялар қаҳрамонлари — замондошларимиз, ёнимизда юрган оддий кишилар. Адиба ана шу оддий кишилар ҳаёти, уларнинг кўнгил кечинмалари, орзу-умидлари ҳақида ўзига хос тарзда ҳикоя қилишга, уларнинг бетакрор портретини яратишга ва шунинг баробарида ўз муаллифлик сўзини айтишга ҳаракат қилади. Бу китоб сиз ҳурматли китобхонларни бефарқ қолдирмайди, деган умиддамиз.

БАЙРАМЛИК

Хотини эрталаб: “Икки куннинг бирида ичиб юргунча, ана, май яқинлашяпти, болаларга жуда бўлмаса кийим-кечак олсангиз-чи”, деди. У: “Нима, болалар яланғоч қоляптими, мана, бугун оламиз-да мойнани”, деб жавоб қайтарди.

Кўм-кўк майса билан қопланган қияликдан югуриб тушаркан, хотинининг тепадан бақирган овози эшитилди:

— Ҳой, нима олишни биласизми ўзи? Илҳомга кўк шапка, Шоирага кўйлак...

“Шокирга ботинка, Аҳмадга майка, Раҳимга шим...” — дея бармоқларини битта-битта букиб санаб чиқди. Автобазада йигитлар: “Бир-бир қилмаймизми, Тошпўлат ака?” — дейишса ҳам кўнмади, “Чурвақаларни бир хурсанд қилайлик, кейин”, деди. “Э, сиз шундай десангиз энди, Тошпўлат ака, бошқалардан саратонда қор кутарканмиз-да”, — деди Салим малла. “Ҳозирча нима кутсанг кутиб тур”, дея зўрға жуфтакни ростлади.

Маошни киссага жойлаб, магазинга жўнади. Йўл-йўлакай яна санаб борди.

“Илҳомга ботинка, Аҳмадга кўйлак, Шоирага майка... Ия, Шоира нима қилади майкани?”

Магазинда харидорлар йўқ, шундоққина эшик рўпарасидаги пештахтага тирсақларини тираб, қошлари бир-бирига туташ, серкиприк қиз бошини кафтлари орасига кўйганича мудраб ўтирарди. Нозик бармоқларини кўш узуклар безаган.

— Мамлакат!

Овози гулдираб чиқдими, қиз чўчиб бошини кўтарди. Уйқули кўзларида бир лаҳза қўрқувга ўхшаш ифода акс этди.

— Куёв бола дейман, жа-а... — у теварагига аланглаганча ёйилиб қулди.

Қиз кўзларини ишқалаб, оғзини кафти билан тўсганча эснади.

— Одамнинг ҳам шунчалик қилиғи совуқ бўладими? — деди

бўғиқ овозда қоғоғини уйиб. — Ваҳимангизга яраша нима оласиз ўзи?

У турли-туман матолару газламалардан тортиб, тахтачой, гуручу ёғ, аёлларнинг ички кийимию болалар шиппаги, эркаклар пальтосигача қалашган қаторларни бирма-бир кўздан кечириб чиқди. “Нима олмоқчи эдим? Ҳа, Илҳомга шапка, Шоирага кўйлак, Комилга... Бу ерда бошвоғингни йўқотиб қўйишинг ҳеч гапмас. Яна бир қарай-чи”.

Нигоҳи яна шифтгача етган газлама тахланган тахталардан тортиб, нақ дераза рафига қадар буюм тикилган бурчаккача кезди. Бирдан кўзи энг баланд қаторнинг тепасида ялтироқ қоғозга ўралган новвотранг матога тушди. “Ялтироқ қоғозга ўраб қўйилганки, зўр, — деди матога қизиқсиниб тикиларкан, — бели қилдай, “пуф” деса, учиб кетадиган олифта нозанинлар кийса керак-да буни”.

— Олмайсизми оладиганингизни! — деди сотувчи қизнинг энсаси қотиб. — Олmaidиган нарсага намунча тикилдингиз?

“Нега бақиради? Худди ўзининг қуриб қўйган иморатидай хўжайинлиги оламини бузади? Шуни айтадилар-да, бойникини бойтеват қизғанади, деб!” Унинг ҳам чапараста жаҳли чиқиб кетди. Бир адабини бериб қўйсин, ким деб ўйляпти уни! Унақа текин томоша қилиб, қийшайиб чиқиб кетадиганлардан эмас у, ҳа!

— Ол, кўрсат матоҳингни!

Сотувчи қиз пештахта ортидан қимирламай, унга кўзларини қадаб турарди. У қизнинг кўзларида калаканамо илжайиш пайдо бўлганини кўриб, баттар тутақиб кетди.

— Нима деяпман, ол!

— Бақирманг, — дея ҳамон жойидан қимирламай жавоб қилди қиз, — тагин кеннайим олдига солиб қувламасин.

“Кеннайим”миш! Хотини рўйхатда йўқ эди-ку. Олишига ишонмаяпти. Ҳа, бир кийимлик олади. Нима бўлса бўлди,

пачакилашиб ўтирадимиз шу беши қиёмат билан!

— Нега қувлар экан, жон десин!

Сотувчи қиз истамайгина курсига чиқди. Газчўп билан матони берироқ суриб, тепадан зўрға олди-да, шахт билан пештахтага ташлади.

У шоша-пиша йўғон бармоқларини мато тахламлари ичига суқди. “Вой-бў, шунақаям юпқа бўладими? Хотини бунақа “ух”деса, эт кўринадиган юпқа нарсаларни киймаганига, э-ҳе, қанча бўп кетди-ю! Унга бунақа матоларнинг ҳеч кераги йўқ. Болалар, рўзғор юмушлари дегандай... Шулар билан киёладими буни. Қоматиям ўзи... — Негадир кулгиси кистади. — Ҳа, майли, бўлар иш бўлди. Битта фаранг кўйлакка арзимабдими? Чурвақалар билан қийналиб кетди. Битта шунақасидан ҳам кийиб кўйсин!”

— Бер! — деди қатъий. — Ўлча! Тўрт метр!

— Нархини биласизми ўзи? — деди қиз писанда қилгандай.

— Иннайкейин эни бир метру қирқ сантиметр. Бу эни салкам бир ярим метр дегани бўлади. Шунчани нима қилмоқчисиз? Тўрт метрни 17 сўм 60 тийиндан ҳисобласак...

Сотувчи қиз чўт қоқди.

“Ўн етти сўм олтмиш тийин! Бир метрининг пулига битта арзонгаров костюм олиш мумкин. Эни-чи, ўзиям шу ердан чойхонагача боради-ёв!”

— Уч метр! Уч метр ўлча! — У бир қарорга келган эди.

Сотувчи унга кўз қирини тез-тез ташлаб, эрмак қилаётгандек, матони ўлчаб, бир парча қоғозга ўради-да, унга туказди.

— Яна нима?

“Яна нима? Хўш, Шоқирга кўк шапка, Илҳомга шим, Аҳмадга ботинка... Адашиб кетдим-ов”.

— Битта кўк шапка,— деди баланд овозда.

— Размери?

— Размерими... тўртинчи синфда ўқийди.

Қиз шапкани топиб, пештахтага ташлади.

— Яна?

— Тўртта кўйлак, ўғил болаларниқидан, битта чиройли-роғидан бўлсин, қиз болаларниқидан. Иккита иштон, битта ботинка.

Қиз бир талай қилиб, барини бир жойга уйди.

— Тўртта кўйлак, тўртта шим, иккита майка, шапка, битта ботинка, ҳаммаси 46 сўму 40 тийин.

Қиз нарсаларни тезда қоғозга ўради. У ўроғлик харидни қўлтиққа суққанича уйга йўл олди.

“Ия, буёғи қизиқ бўлди-ку! Мамлакат унга кийимликни бериб қўйиб, ҳисоблаш эсидан чиқди. Шунақаям иш қиладими киши, шунча машмаша бўлган матони ҳисоблашни унутса-я! Ўн етти сўм олтмиш тийиндан, ў-хў, салкам эллик тўрт сўм бўларкан. Вой-бў, шунча пулга алданибди-я! Қайтсамикан? — У бир дақиқа иккиланиб орқасига қаради. — Булар ҳиссасини чиқарволади одамлардан! Анув Тошмат дегани бўларди. Ўзиям, беш йилда итининг ялоғича тилла бўлиб кетгандир... Ҳар келгандан икки тийиндан ўмарганда ҳам ҳақини беш кунда чиқаради ҳали!”

Шундоқ кўчасига қайрилишда катта, усти очик машина турар, пастда сурнайчи чийиллатиб сурнай чаларди. “Бешик тўйи эмиш, одамларнинг иши йўкми, нима бало? Сурнайчининг нима кераги бор экан, ҳайронсан”, дея энсаси қотиб қияликка кўтарилди.

“Бировга жабр бўлди-да, эллик тўрт сўм-а, бу деган савилга озмунча нарса келармиди? Э, шуниям ўйлаб ўтирибдими? Улар учун бу пул бўлибдими? Ҳар битта нарсага ўн тийиндан қўйгандаям...

Ўзи хотини ҳисобда йўқ эди”. У шундай деб ўзини юпатганча уйга кириб келди.

Аҳмад, Илҳом, Шоқир, Раҳим, Шоира, ана, Комилгача

эмаклаб, отасига пешвоз чикди. Пешайвонни чангитиб супураётган хотини кўлидаги супургини “тап” этиб ерга ташлади.

У кўрпачага ёнбошлаганча ҳамманинг тегишини бирма-бир улаша бошлади: Шокирга ботинка, Илҳомга майка, Аҳмадга кўйлак, Шоирагаям...

— Бу сенга... — матони хотини томон секин сурди.

Хотини уни чикмай жим бўлиб қолди. Матога, худди бировникидай, қўл теккизса, куйдирадигандай, тикилиб қолди.

Эри уни ҳам эслаб байрамлик олиб келганига қанча пайтлар бўлиб кетди-ю! Тўғри, бир нарса олиб беринг, деса, ҳеч қачон йўқ демайди, лекин ўзича қаторга кўшиб, эслашининг йўриғи бошқа экан...

Хотинининг ўпкасига нақ муштумдай нарса тикилиб қолгандай бўлди.

— Ёкмадими? — деди у хотинидан кўзини узмай. — Мамлакат айтувди ўзи, тагин олиб борсангиз кеннайим олдига солиб қувмасин, девди. — Сотувчи қизни тилга олиши билан юраги бирдан орқага тортди. — Мана, ушлаб кўр, ўн йил бўлсаям қилт этиб, йиртилса, йигит ўлай.

— Вой... — деди хотини деярли пичирлаб. Унинг кўзлари намланиб турарди. — Нега ёкмас экан, сиз опкеласизу ёкмайдими?

Негалигига сира ақли етмайди-ю, хотинининг шу сўзларидан кейин титраб кетганини ҳис қилди. Бундай сўзларни эшитмаганига қанча вақтлар бўлди-ю... Аслида, бундай сўзларга ҳожат ҳам йўқмиди? Ким билади, ҳозир ширин, ғалати бир нарса бутун вужудини титратиб юборди-ку.

— Ўзиям японларники экан, — деди завқини ичига сиғдирилмай баланд овозда. — Мамлакат айтди, эниям нақ икки метрча келаркан.

Бўлди, ҳаром нарса керак эмас унга! У матони хотинининг

қўлидан шартга олди-да, коғозга ўради. Илҳомдан шапкани, Шоирадан, Аҳмаддан кўйлакни, Комилу Шокирдан ботинкаю майкаларни юлқиб олиб, қўлтиғига қисди.

— Вой, бу нима қилганингиз? — деб сўради хотини ранги қув ўчиб.

— Ҳозир, ҳозир...

Магазинга тушлик пайтига келиб қолибди. Аниқ билади, Мамлакат магазиннинг ўзида овқатланади.

Эшик дастасидан қаттиқ тортиб, зўрға миҳда илиниб турган илгагини шиқирлата бошлади.

— Нима дейсиз? — дераза ойнасидан сотувчи қизнинг нафис зар рўмоли, қоп-қора қошларию кўзлари кўринди. — Ҳозир тушлик пайти-ку ахир!

— Оч, оч! — дея бақирди у жонҳолатда.

Унинг авзойидан чўчибми, сотувчи қиз калитни узоқ шиқирлатиб, эшикни очди.

— Қайтиб келасиз девдим-а... — деди ҳафсаласи пир бўлиб.

— Йўқ, мана... — у тез-тез нафас оларкан, қўлидаги нарсаларни пештахтага сочиб юборди.

Қиз қўрқа-писа пештахтага яқинлашди:

— Тинчликми?

— Менга сенинг бир тийин ҳам ҳақинг керакмас, болаларим билан тинч ўтирай, ҳа... — у намоишкорона тарзда қўлларини орқасига қилиб, хонада дўп-дўп қадам ташлаб юра бошлади. — Нотўғри ҳисоблабсан-ку. Мана буни, — у кийимлик матони қўллари билан аста уриб қўйди, — эсингдан чиқарибсан.

Қиз шоша-пиша чўтни қўлига олиб, қоқа бошлади: уч метр материал 17 сўм 60 тийиндан 53 сўм 80 тийин. Бояги 46 сўм 40 тийинга буни қўшсак, 100 сўм 20 тийин бўлади.

У кассасидан эллик тўрт сўм чиқарди, санаб, қизга узатди:

— Қайтими керакмас.

— Олинг, Тошпўлат ака, — деди Мамлакат. У миннатдорчилигини қандай изҳор қилишни билмай, ўнғайсизланаётгани шундоқ сезилиб турарди. — Қандоқ виждонли одам экансиз, болаларингизнинг роҳатини кўринг.

“Ўрикдай юмшаркансану!” — деди у ичида.

Байрамлик харидни маҳкам қўлтиқлаганича ташқарига чиқди. Кўчани кесиб ўтиб, маҳалласига буриларкан, хотинхалаж тўла машина йўлини тўсди. Чилдирманинг овози ҳаммаёқни тутган, сурнай овози эшитилмаяпти ҳам. Хотинлар ўртасида лунжини шиширганча кетаётган сурнайчига қичқирди:

— Авжини сал баландроқ ол-да, оғайни!

1977.

ШАҲАРГА САЁҲАТ

— Насиб қилса, эрта бозор куни ҳаво яхши бўлиб турса, сени шаҳарга олиб тушаман, — деди эри эрталаб этигини кияётиб.

Шаҳарга! Худди шу заҳотиёқ куёш янада чарақлаб кетди. Заррин нурлар дераза ойналарини ёриб ўтиб, аста пишиллаб ухлаб ётган ўғилчасининг дўмбоқ юзларида, хилма-хил патнису идишлар терилган жавон, тоқчаларда липиллай бошлади. Бировга айтсанг, кулиши турган гап, лекин ўзингга-ўзинг қайта-қайта такрорласанг ҳам бўлаверади: у шаҳарни шунақаям, шунақаям яхши кўрадики! Саф тизилган улкан биноларга қарасанг, бошингдан дўппинг тушади. Тинмай ғизиллаётган гугурт қутисидай бежирим трамвай, троллейбуслар... Шаҳарда яна қандайдир ҳид бўлади. Бу хиддан тўйиб нафас олиб бўлмаса ҳам нимагадир ажойиб. Асфальт йўлларда юрсанг сирғалиб, учиб кетаётганга ўхшайсан. Шаҳарнинг одамлари мунча ҳам тартибли бўлишмаса. Кетма-кет, қатор-қатор, текис юришади. Шунча шошилишсаям, бир-бирларига сўз қотмай, йўлидан адашмай кетаверишади. У шаҳарга икки марта борган. Янги унаштирилганида бир марта эри билан борган. Вой, тавба, эр дегандан ҳам шунақа уяладими киши! Кўзи тушса, кўрқиб кетаверарди. Шундай ювош, шундай яхши одамдан нега ҳайиқарди — ҳалиям ақли етмайди. Лекин барибир ўшанда яхши бўлган эди. Ёмғир ҳаммаёқни шалаббо қилаётган бўлса-да, секин юришгани ёдида.

Яна бир марта, ҳали жудаям ёш қизчалигида дадаси билан шаҳарга борганини эслайди. Аниқ бир нарса ёдида йўғу, аммо шамолда ўйнаётган ранг-баранг пуфаклар, алвонранг гуллару ясанган турли-туман болалар эсида. Ҳар ҳолда, ўшанда май байрами бўлса керак-да. Эсида, роса тўйиб музқаймоқ ейишган, бир томчиси кип-қизил атлас кўйлагини доғ қилган, томоғидан алламаҳалгача ширин бир таъм кетмаган.

Икки йил бўлди — эри неча марта шаҳарга олиб тушиб, ўйнатиб чиқаман, деб ваъда беради-ю, вақти бўлмайди. Вақти бўлса, тўсатдан бир иш чиқиб қолиб, хуллас, бу ният амалга ошмайди. Эри бир сўз бердими — қанча вақт ўтиб кетса ҳам сўзидан қайтмайди.

Ишқилиб, эртага бугунгидай ҳаво очилиб турсин-да! Ахир эри: “Ҳаво яхши бўлиб турса...” деди-да.

Тезда самоварга олов ташлади. Нега шошяпти, ўзиям билмайди. Ахир шаҳарга ҳозир жўнаётгани йўқ-ку. Тутун эндигина оч яшил бўлиб товланаётган токнинг митти барглари орасидан тепага ўрлади. Куёш нурлари, хув, Ҳадича холанинг боғигача чароғон қилиб юборган. Юрагини қандайдир тушуниб бўлмайдиган ҳис қоплаб олди. Ўлсин-а, радионинг товуши нега ўчиб қолдийкин?.. Ўғилчаси уйқудан тургунча қўшнисиникига чиқиб келади.

Вазира доим йўқ нарсаларни йўндириб, эрини мақтагани мақтаган. “Кеча-чи,.. Адолой, Рухит бир чиройли комбенажка олиб келибди.Тўрларини-чи, ҳай-ҳай. Ишга тушганимда кияман, десам, Рухит: “Шу биттаминан кетармининг, киявурмайсанми”, дейди...” Нима бўпти, бир марта у ҳам мақтанса мақтанипти-да. Бирдан айтмайди-ю, секин: “Вазиражон, шаҳарга нима кийиб борсамикин, шерст кўйлак кийсаммикин ё атласми?”—дейди. “Вой, шаҳарга тушяпсизми? Шунгаям шунча ташвишми? Шаҳар нима гап бўпти, осмонга учадигандай ташвиш қиласиз-а”, дейди ҳойнаҳой. Яхшиси, “Мана шу бозор куни шаҳарга тушмоқчимиз, сизга бирор нарса керакмасмиди?”— деб бошлай қолади. “Вой, менга нарса керакмиди, Адолой?” — деб лаб бурса-я. Нима, бўлмаса шундоқ хушхабар ичида қолиб кетаверадими? Рухиддин ака Вазирани неча марта шаҳарга олиб тушгани билан нима иши бор? Унинг ҳам эри шаҳарга ўйнатгани олиб кетяптими — олиб кетяпти. Нега энди айтмас

экан, айтади! “Шаҳарга ўйнагани тушиб кетяпмиз”, дейди.

Шундай хаёллар билан бўтана сув қирғоқларидан тошиб оқаётган ариқчадан ҳатлаб ўтди. Пахса деворни ёнлаб ўтиб, кўшнисига чиқди.

— Хаҳ, намуноча чирқиллайсанлар, итваччалар! Этагимга боғ, юрагимга доғ бўлдиларинг! — Ичкаридан кўшнисининг асабий қичқиргани эшитилди.

У бу овозни эшитиб, таққа жойида тўхтаб қолди.

Остонада кўшни пайдо бўлди.

— Ҳа, тинчликми?

— Кўрмайсизми, буларнинг хархашасини, — дея қип-қизил катак кўйлагининг этаги билан бурнини чимчилаб артди Вазира.

— Ўзим ҳам сизникига чиқмоқчи бўлиб турувдим. Юракларим ёрилиб кетди-е!

Эндигина сўзлашга оғиз жуфтлаган эди, кўшниси:

— Ичкарига киринг, — дея уйга таклиф этди-ю, аммо ўзи остонадан жилмай туриб қолди.

У кўшнисининг шишиб қизарган кўзлари, пир-пир учаётган пўрсилдоқ лабларига қараб туриб, хушхабарни айтишнинг ўрни эмаслигини сезд.

— Руҳит: “Ўн саккиз яшар қиз олиб келаман”, деяпти... — Вазира лабини тишлаб, юзини четга бурди. Катта, шишинқираган юзларига кўзларидан дув-дув ёш оқа бошлади.

— Вой, кўйинг-э! — У нимадир нашъа қилиб, хахолаб кулиб юборди. — Руҳиддин ака ҳазиллашгандир-да.

— Ҳазил бўлса кошки эди, — дея бурнини тортганича кўз ёшларини артди кўшни. — Кошки эди...

— Мастлигида айтса айтгандир-да, эркак киши.

— Маст эмасди, маст эмасди... — дея такрорларкан, Вазира бармоқларини алам билан қарсиллатди.

Шу топда назарида олисдаги тоғлар ушлашиб, бостириб келаётгандай туюлди. “Маст эмас... маст эмас” — бу бир

хилдаги оҳанглар яна кулгисини кистатди.

— Вой, тавба, қанақа хотинсиз ўзи? Нега куласиз? — деди кўши бирдан дарғазаб бўлиб. — Сизга юрак очадиган экан-ку!

— Қўйинг, одам бўлар-бўлмас гапларга лакка ишона-верадими? — дея у кўшнисини юпатган бўлди.

Уйда болалар хархашаси авжига чиқди. Вазира қарғанганича унинг юпатувиға ҳам қулоқ солмай, югуриб ичкариға кириб кетди. Хушxabарни ҳам мушук еди. “Тавба, эси жойидами ўзи эрининг?! Ўн саккиз яшар қизни кўнгиллари тусаб қопти-да!”

— Ҳа, Адол, тушингни сувға айтяпсан? — Ўгирилиб қараса, ёнгинасида елкада обкаши билан Рихси хола турибди.

“Кесатиксиз гапни билмайди. Бутун маҳаллага қайнона”.

— Ғанингиз мени шаҳарға олиб тушмоқчи, — деди у зўрға севинчини яшириб.

Хола тарақ этиб, бўш челакни ерга қўйди.

— Хаптобусда қусмайсанми? — деди у шанғиллаб. — Ану, Ҳакима югуриб гаранг бор-ку, хар шаҳар югуриб борганида қўлиға халта оливоларкан....

Хола сўнгни жумлани овозини пасайтириб айтди.

— Ўла-а-р, — деди у секингина.

Шу пайт шундоққина магазин биқинидан Салима чиқиб қолди. У Худонинг берган куни шаҳарға қатнайди. Нима учун қатнашини ким билсин, ишқилиб, уйда ўтирадиган хотин эмаслиги маҳаллада ҳаммага аён.

— Агар кўнглингиз айнийдиган бўлса, беш-олтита курутни чўнтагингизга солиб қўйинг, — деди у босиққина қилиб. — Катта рўмол ўраманг, шаҳар иссиқ. Иннайкейин, фақат туфли билан пайпоқ кияверинг.

Холанинг бунақа ишларда тажрибаси йўқ эди, бирдан энсаси қотганича челакларини обкашиға илдию кетди-қолди.

Бирпасда ҳамма нарса тайёр бўлди. Қазноқдан туфли олиниб, чанги артилди, белбурма яркироқ кўйлакка тескарисидан дазмол

босилди. Беш-олтита эмас, салкам ярим килоча қурут “шаҳар сумка”га солиб қўйилди.

Кечга томон осмонда сийрак укпар булутлар қанот керганча ёйила бошлади. Тўсатдан турган шамол шафтоли гулларини дув тўкди. Ҳовлининг бурчагида улоқчалар совқотибми, подага қўшилган онасини қўмсабми, зорлана бошладилар: мэ-э, мэ-э...

Эри осмонда булутлар сезилмай, юлдузлар кўринмай қолган пайтда келди.

— Иш қўп-да,-деди хорғин, кўрпачага чўзиларкан.

Осмонни оловли ханжар тилиб ўтгандек бўлди. Бирдан ханжардан азоб чеккандай осмон гумбурлай кетди. Ташқарида ёмғир шовуллаб, дераза ойналарини тарақлата бошлади.

Эртага эса бозор куни. Эрининг феълени билади: айтган сўзидан қайтганини эслаёлмайди.”Ҳаво очиқ бўлса...” деди-ку, ахир. Хаёлида тинмай елаётган автобусу троллейбуслар таққа тўхтади. Ранг-баранг пуфакларни ёмғир чертиб, пақ-пақ этиб ёрила бошлади.

— Ҳай, туринг!—дея у негадир эрини уйғота бошлади.

Эри бошини қашиганча девор томонга ўгирилиб олди, уйқусираганча алланималар деб гўлдиради.

— Турсангиз-чи ахир! — дея беихтиёр аламдан кичқириб юборди. — Ёмғирни қаранг ёғишини, овозининг хунуклигини-чи...

— А, нима, нима? — Эр сапчиб кўзини очди. — Нима дейсан?

— Ёмғир, ёмғир ёғяпти... — У ўпкасига нимадир тўлиб, хиқиллаганча йиғлаб юборди.

Эрининг уйқули кўзлари хотинига бефарқ тикилди.

— Ҳе... — у гўлдираб яна бошини ёстикқа ташлади.

Токчада турган соат жон-жаҳди билан жиринглай кетди. Эр

эснаганча соат тугмачасига қўл чўзди, кўзларини ишқалай-ишқалай ён-верига аланглади.

— Адол!

Нариги уйдан хотинининг: “Ҳм?..” — деган овози эшитилди. Бирпасдан кейин эшик остонасида ўзи пайдо бўлди.

— Бўлмайсанми? — дея эри негадир хижолатомуз илжайди.

— Ёмғир ёғяпти-ку, — деди у, аммо ўзи умидвор кўзларини эрига тикди. Назарида бирдан яна осмонда ранг-баранг пуфаклар ела кетди.

Ташқарида эса ёмғир ёғмоқда.

— Ҳе, — дея илжайди эри, — кийин дарров, тош ёғмайдими!..

1978.

МАЖБУРИЯТ

Қуёш ҳовлидаги бор нарса: кўм-кўк ишкомлару ранг-баранг гулларни оч сариқ нурга кўмиб юборди. Сўритокларнинг шапалоқдай барглари орасидан хотинининг узунчок, бурушик юзи кўринди.

— Ҳов, тўхтанг! Миқ этмайсиз-а! — Хотини қўлини пахса қилиб гапираркан, у худди Мирҳайдар бригадирнинг қаршисида тургандек титраб кетди. Мирҳайдар бригадирнинг ишдан олинганига нақ ўн беш йилдан ошдию биров зуғум қилгудек бўлса, дарҳол эсига тушади-кўяди. — Эрта кетасиз, кеч келасиз. Ниманг бор, ниманг йўқ — суриштирай демайсиз! — У отининг нўхтасидан тутганча хотинига қаради. — Ўлгунингизча ишлайсизми, нима бало! Сизниям бундоқ бирор нарсага ҳаддингиз сиғса-чи! Сомон ордона тўрт кундан бери янчилган жойида тупроққа қоришиб ётибди-ю, опкелай демайсиз! Бугуноқ раисдан машина сўранг.

— Қайдам, берармикин?.. — У бўйнига мушкул бир мажбурият юкланишини ҳис қилиб, хотинига нажот тилагандай мўлтиради.

— Ҳа, албатта бермайди-да! Сиз ўлгурда забон бормиди! Худо тил улашаётгандаям юргансиз шалвайиб! Қирқ йилдан бери на ёмғир, на жазирама дейсиз. Ана, кеча ўғлингиз: “Нима, битта отамизни боқолмай қолибмизми?” — деди. Тилла бордай далага чопаверасиз, чопаверасиз. Айтинг, “Колхозда қирқ йил ишладим, битта машинага ҳаддим сиғмайдими, кўп эмас, икки соатгагина бериб турунг”, денг. “Сомон яйдоқ жойда қолиб кетяпти”, денг.

У отнинг нўхтасини солиб, машаққат билан эгарга минди.

— Чух!

От эшикдан чиқа бошлади.

— Анор, кетдим ман!

— Кимга гапиряпман, хой!.. — Хотинининг баланд, озғин комати пешайвондан ғойиб бўлди.

Кўчада сигирлар маърар, молларини подага қўшгани хотинлар бир-бирига гап бермай, жаврашар эдилар. Қўшниси Абдурахим дўпписини қокқанча хотинлар орасини ёриб, унга пешвоз чиқди:

— Э, ассалому алайкум, Шариф ота!

— Ва алайк...

— Шу, далага. — Абдурахим ҳар тонг унга рўпара чиқиб, шу тахлит саволлар берарди. — Кўринмайсиз?

— Юрибмиз.

— Уйда нима жанжал? — Абдурахим бир маҳалла наридаги одамларнинг ҳол-ахволидан доимо хабардор. — Кеннайим нима дейди? — деб сўради у яшил кўзларини муғамбирора қисиб.

— Раисга кир, дейди. Сомонга машина керак эмиш.

— Ҳа, машина керак эмиш, денг. Ҳе, кет-э! — Абдурахим тумшуғини чўзиб яқинлашаётган тўқол эчкини нари ҳайдади. Сўнг шилдираб оқаётган ариқча четига бемалолроқ ўрнашиб олди. — Бу... Шариф ота, раис каллайи саҳарлаб нима қилади идорада?

У ўз хаёли билан андармон эди, саволга жавоб бермасдан:

— Ҳали раис машина берадими йўқми... — деди.

Абдурахим “дик” этиб ўрнидан сапчиб турди:

— Ия-вой, нега бермас экан? Беради. Бермаса, дўқ қилинг. “Партийнийман”, денг. “Қирқ йил ишлаб қўйибман”, денг. “Бирор марта амал сўрадимми, лоақал бригадирликни талаб қилдимми”, денг.

— Нима қиламан бригадирликни?

— Айтаверинг. “Буғдой пойлайман”, денг. “Неча марта ёниб кетай деганда сақлаб қолганман”, денг.

— Э... бунга йигирма йилча бўлиб кетди. Ҳозир унақа ёнишлар йўқ.

— Майли-да, айтаверинг. Сиздан нима кетди? Бир марта бўлсаям бўлганми ишқилиб? “Ётар жойим камбой бўлса”, денг.

— Капаям бор.

— Бор бўлса, яна яхши. Айтаверинг.

— Қайдам, ука...

Чолнинг диккайган сап-сарик қошларига, калта соқолига, бир қарорга келолмаганлиги сезилиб турган қисик кўзларига назар соларкан, Абдурахимнинг энсаси қотди.

— Э, қанақа одам экансиз ўзингиз ҳам...

Отни жадаллатди.

Қанийди, ҳозир шу раиснинг олдига кириш деган ташвиш бўлмаса! Отнинг бошини тўғри далага қўярди. Айни пишиқчилик, йиғим-терим пайти. Ғир-ғир шабада эсади. Йўқ, олдинига роса иссиқ бўлади. Пешиндан кейин иссиқнинг забти пасаяди. Отни бедаси ўрилган марзага арқонлайди. Жонивор кирт-кирт узиб ўт ейди. Илгари бригадирлар бакироқ бўлгучи эди, ҳозир унақалари йўқ. Бояқиш Вали бригадир бўлка ноннинг ўзи. Ювош. “Шариф ота, тагин ҳам ўзингиздан қўямасин, ишлаб тураверинг”, дейди. Нобоп, қўли эгри одамлар кўп-да. Ўтган йили Нодир чўтир беданинг ярмини ўриб кетибди. Хах, ноинсоф, иш деб-ку, кунингни ўтказганинг нимасию ўғирлик қилганинг нимаси?!

Ия, анча жойга келиб қолибди-ку... Ана, баланд-баланд мирзатераклар орасидан оппоқ бўлиб колхоз идораси кўришиб турибди. Нима қилса экан, аввал далага борсамикан ёки... Аноргаям ҳайронсан. Тиниб-тинчимаган хотин. Ахир, кенжатай ўғил эшагида беш-олти марта қатнаса, ҳамма сомонни ташиб қўяди-ку! Яхшиси, раисни кутади, ҳали эрта. Нима қипти, бозордаги чойхонада чой ичади, кейин раиснинг олдига боради.

Унгача, ўлдими, кеп қолар. Далага кеч қолмасмикан? Майли, кейин юраги сиқилиб, идорага йўлаёлмай юрганидан кутгани маъкул.

Кун қиздира бошлади. У чойхона орқасидаги тутга боғланган отига қараб-қараб қўярди. Жонивор ҳам роса зерикди.

Бир пайт дарвоза олдига брезент қопланган машина келиб тўхтади. Раиснинг “лўккавой”и — яхши танийди. Югуриб борди. Раис машинасидан тушиб, унга пешвоз юра бошлади. Юрак қурғурнинг қариганида тепишига бало борми.

— Асса... тўхтанг, раис...

Раис бир зум тўхтаб унга тикилди:

— Ҳа, отахон, кабинет бор эди, ўша ерда дам олиб ўтирсангиз бўларди.

У кизаринқиради:

— Энди, ука, ўзим қирқ йилдан бери ишлайман...

— Нима, пенсиями? — деди раис кўз қирини ташларкан. — Тўхтанг, сиз Валида ишлайсиз-а?

У базўр бош қимирлатди:

— Раис, ўзим партиянийман. Неча йилдан бери...

— Пулми, ахир? — дея сўради раис бетоқатланиб. Етиб турибди.

— Йўғ-э, йигирма сўм пенсия, саксон сўм ойлик...

— Нима керак бўлмаса?

— Раис, битта машина керак экан. Сомонни...

— Машина? — Раиснинг чап қоши кўтарилди. — Ўрим вақтида-я?

Шу пайт ичкаридан бир қиз югуриб чиқди:

— Мардон ака, хайрият, келаётган экансиз. Боядан бери сўрашяпти райкомдан.

— Раис, кўп эмас, икки соатга...

— Йўқ, ота, бир минутгаям... — дея раис шошганича идорага йўл олди.

Бўлди, раисни кутиши керак эди — кутди. Машинани сўради.
Энди жўнаш керак. От жонивор ҳам иссиқда қолиб кетди.

У оғир юкдан халос бўлгандай енгил нафас олди.

Далага яқинлаша бошлади. Шабада эса одатдагидай ғир-ғир
эсмоқда.

1977.

ЯХШИ ОДАМ

Унга, сен ҳам одаммисан, дегандек муомала қилишармиш. Бугун ўлганнинг устига тепгандай қилиб, бу гапни хотини ҳам айтиб қолди. Рост-да, иззатталабликни унга ким қўйибди. Тўғри, бугун Тоживой хўкиздан хафа бўлди. Хафа бўлмасин ҳамми! Ахир, кўзига бакрайиб. туриб: «Қийшиқ пиёладаги савилга ҳам кўниб кетаверардинг-ку, нега ноз қилиб қолдинг?» — деса-ю... Ҳаммани акам, укам деб кетаверган ҳам тузук эмас экан, аслида. Тўғри, қишлоқда тўй бўлса, ҳашам бўлса, айтмаса ҳам бораверади. Ўлди-йитдини-ку, йўриғи бошқа. Одамлар ўзиники, қишлоқни бўлса, жонидан ортиқ кўради. Армиядан қайтган пайтида (бунга, албатта, анча бўлиб кетган), маҳалланинг ўртасида савлат тўккан тепаликка чиқиб: «О, какая красота!» — деганини тўртта эмас, иккита одам эшитган. «Икромбой, жа-а ўрисчани болаворадиган бўлибсизми?» — дейишганда, нима деб жавоб бергани ёдида йўғу, ҳаммаёқ ғалати, аллақандай яшилликка чулганган битта катта бокқа ўхшаб кўрингани эсидан чиқмайди.

Уйланмасидан бурун боғ ҳовлига катта дарвоза курди. Одамлар кулишди: «Сичқон сиғмас инига... Иморатининг тайини йўқ-ку, дарвоза қурганига ўлайми!» Оғзига кучи етмаганлар гапирса гапираверади-да. Қизик, ахир, ким уйида йиғин қилиб, тўртта одам чақиргиси келмайди? Тўғри, қийшиқ пиёла-да берсаям, йўқ, демайди. Йўқ, деб бўлармиди, ҳурмат қилиб беришгандан кейин. Шундай бўлсаям, унинг орияти ўзида. Хотини, «ҳашар-пашарнинг лоқал бирортасидан қолсангиз-чи», дейди. Қандай қилиб қолади, у ҳам уй-пуй қураб, ахир. Хотин киши гапираверади-да. Қурмаганда ҳам ҳурмат қилиб...

Ҳаммаси яхши эди, ҳашарга, тўй-пўйга бориш ҳам... Тўғри, бир оз гандирақлаб, қийшайиб қайтганида, қўшниси —

фельдшер Алимурод аканинг жайдари ити Олапар бутун узумзорни бошига кўтарганча акиллаб зув югуради. «Вов-вов!..» Ўзи зинғарча-ю, овозининг оламини бузганига ўласан.

Лекин бугун... ҳали хотинига ҳеч нарсани айтмаса ҳам унинг тўнғиллаб: «Одам деганда озгина инсоф бўлиши керак-да, берса ичаверадимми? Аслида сизни, одаммисан сен ҳам, дегандай қилишади. Фақат чумчуқча фаҳмингиз ўлгур шунга етмайди», дегани ўлганнинг устига чиқиб, тепгандай бўлди.

Кўзига қон тўлди. Хотин кишига қўл кўтарган одам эмасди. Олдида турган мошкичири тўла лаганни хотинига улоқтирди:

— Ўзимнинг пулимга ичдим!

Хотини яна жаврай кетди. «Болаларнинг ризкидан қийиб... дейдимми-ей...

Аслида ҳаммаси ўша Тоживой хўкиздан бошланди. У катта йўлда кетаётган эди. Тоживой хўкиз (хўкизни ўзи қўшди, аслида Тоживой бригадир дейишади) секин имлаб чақириб қолди. Ундан тўрт уй наридаги — қабристонга яқин катта, ҳашаматли болохонали уй бригадирники.

— Бу, Икромбой укам, бир хизмат қиласиз-да энди.

— Хўш, ака, нима хизмат экан?

— Бу...

Тоживой хўкиз қалин лабларини унинг қулоқларига тутди. Назарида, тўй самоварига яқин тургандай юзлари қизиб кетди. — Шу...

Тоживой хўкиз, беш йилдан бери бригадирман, дейди. Мана, яқинда уканг Холдорвойни уйлантиряпмиз, дейди. Хўш, хўш... Шу, боғда узумлар ғарқ пишиб ётибди, дейди. Қайси боғда, акам? Ҳа, ўзимизнинг боғда-чи, колхоз боғида, шивирғонидан тортиб маскопгача асал бўлиб ётибди, дейди... Ҳм... Энди кўп ортармидик... Тоживой хўкиз шалпанг қулоқларининг орқасини қашиганча тиржаяди! Ҳовлидаги кузакидан ҳам қўшиб оламиз, дейди. Айтдим-ку, кўп ортмаймиз, деб. Наридан борса, тўрт яшиқ

узиб қўйибман.

Хўкизнинг нафаси кулоқ-чаккасини хўл қилиб юбораёзди.

— Олмазорнинг ёнидаги садақайрағочнинг тагида. Сену мен биламиз. Сир.

— Ҳа-а-а...

— Шуни бир хизмат қилиб грузовойингда гузаргача олиб тушиб берсанг.

«Хўкиз» бошмалдоғини кўрсатиб яна тиржаяди: яримта эмас, битта! Яна-тагин қанақасидан дегин, хув, Рихсивой магазинчининг магазинига алламбалоси келибди. Буғдойниқидан, дейишяпти».

Жуда кизик бўлди-ку, буёғи. Юртнинг ҳеч қандай сўровини қайтармайдиган одам...

— Ҳеч бунақа иш қилмаганман-да. Майли, ҳовлингиздагини кундузи бўлсаям олиб тушиб берай. Аммо...

Тўғри, бу гапни бўйнини қисиб, секин айтди. Ҳозир ўша бўйнини қисгани кўкрагини ўртаб юборяпти.

«Ия-вой! — деди Тоживой хўкиз. — Ҳали биз битта кўядиган бўлдиғу йўқ дейдиган бўлдиларми? От чалган издан қолмаслигингни ким билмайди?» Худди шундай деди. Айтолмай юраркан-да. «Қийшиқ пиёладаги савилга кўниб кетаверардинг-ку, нега ноз қилиб қолдинг?» деди. Шундан кейин ҳам индамаганини! Оғзига толқон солгандай шалпайиб турибди. Қанча турди, билмайди-ю, «Ўзимнинг пулимга ичаман», деб жўнагани эсида. Бу гапни бақириб айтдимиз ёки секинми? Умуман, айтдимиз ўзи?

Тагин қўлини кўксига қўйиб хайрлашгани ортиқча бўлди. Кейин жўнади. Қаёққа бўларди — Рихсивойнинг магазинига-да.

— Шу, буғдойниқидан бор, деб эшитдим.

— Сизга топилади.

— Қуй.

Ўзининг ҳалол пулига ичди. Бўғотнинг тагида ишни битириб

ичмайди. Хоҳласа, куппа-кундузиям ичаверади. Кўрганлар Икромнинг мияси ачиб қолибди, деяверсин. Вой хўкиз-эй, «Сен ҳам одамидинг!» дейди-я! Бўлди энди, юртга аралашиб бўпти. Ялиниб олиб кетишади ҳали. Кўчада ашула айтиб кетмади. Бе, ашулага бало борми! Юраги ёниб кетай деяпти-ю!

Нечта уйлардан ўтди, билмайди-ю бир маҳал қаршисидан Алимурод фельдшернинг ити Олапар югуриб пешвоз чиқиб қолди:

— Вов-вов!

— Ҳой, итдан тарқаган, мен сенга нима ёмонлик қилдим?

Ҳа, мана, таёқ ҳам топиб олди. Шундай калтакласинки, кўзларидан ўтлар чиқиб кетсин!

Ит гир айланиб овози борича хура кетди.

— Мана сенга! Мана бу ёмон кўрганинг учун! Мана бу...

Ўзиям терлаб кетди. Юрагидаги юк са-ал камайгандай бўлди. Бирдан қаршисида Алимурод фельдшернинг узун бўйли, рангпар хотини пайдо бўлди:

— Ҳа, Икромбой, тинчликми?

У таёғини ташлаб юборди.

— Кўрмайсизми буни, кеннайи, нуқул мени ёмон кўргани кўрган... — деб негадир ўпкаси тўлиб қўшни хотинга юзланди.

— Ургандирсиз-да.

— Урган бўлсам, йигит ўлай. Тунов куниям шунақа ақилловди. Нима ёмонлик қилдим бунга?

Рост-да, тили тегмаса, оғзи тегмаса.

— Ҳозир сўраймиз бўлмаса, — деди қўшни хотин майин овозда. Сўнг итга юзланди: — Олапар, нега Икром акангни ёмон кўрасан?

— Вов-вов!..

— Вах-ха-ха... — Атрофни ўраган кора-кура болалар кулиб юборишди.

У дўпписини олиб бошини қашиди, сўнг, қўшилиб ўзи ҳам

кула бошлади. Ақлини егунча ичгани йўқ хали. Ҳеч замонда итдан бирор нарсани одамга ўхшаб сўрайдиларми?

Хотини бўлса, энди тинмай жавраяпти.

Албатта, нима бўлганини ҳозир айтиб бўлармиди. Юраги яна ёниб кетяпти. Боши мис баркашга ўхшаб кизиби, оғир бўлиб кетган... Бир пайт кўзини очса, ойдин. Олди очик айвондан осмондаги юлдузлар ерга думалаб тушгудай дона-дона бўлиб чараклар эди. Атрофдаги кўшни уйлар шундоқ кўриниб турибди. Ана, Алимурод фельдшерники, ана, Хусниддин муаллимники, хув ана, ака-ука Зокир билан Шокирларники. Негадир Тоживой бригадирнинг уйи кўзга ташланмаяпти. Кўнгли негадир ёришди. Худди бугунги дилхираликлар ҳалигина содир бўлмагандай, умуман, сира рўй бермагандай туюлди. Ёнида ётган хотини ғингшиб ағдарилди. Димоғига тезакнинг хиди гуп этиб урди. Айвонни мўл-кўл ой ёғдуси ёритарди.

Унинг энди уйқуси келмади.

ЖИЯНИМНИНГ ҲИКОЯСИ

Бизни кига мана бундай борса бўлади: бозордан тўғри кетаверасиз, кетаверасиз, қаршингиздан бир тор кўча чиқади. Ўша кўчага бурилиб, пастга қараб юрсангиз, паст кўчага тушасиз. Ундан юқорига кўтариласиз. Юқорига чиқсангиз, битта катта ёнғоқ дарахтига дуч келасиз. Шу ёнғоқдан нарига ўтсангиз, бир тепаликни кўрасиз. Тепаликнинг тагидан бир ариқ оқади. Ана шу ариқни ёқалаб бораверасиз, бораверасиз, шунда олдингиздан бир сой чиқади. Соининг шундоқ тепасида эса бизнинг уйимиз жойлашган.

Биз уйда уч киши яшаймиз: мен, Қаҳҳор акам ва бувим. Биздан ташқари, уйда яна эшагимиз, мушук ва кучугимиз бор. Мен олтинчи синфда ўқийман. Қаҳҳор акам шофёр. Яқинда армияга кетади. Шунинг учун тунов куни сочини кирдириб олдириб келди. Пешайвонда кўпинча бувимнинг олдида самовар, дастурхон тузалган хонтахта туради, унинг ёнида эса мушугимиз Мош юзини ювиб ўтирган бўлади. Кучугимиз Тўрткўз бўлса, сой ёқалаб биров ўтиб қолди дегунча, вовуллаб атрофга зир югуради. Эшагимизнинг маълум вақтларда ҳанграшини айтмаса, ўзи жуда ювош. Бувим, бизга соат ҳам керакмас, дейдилар. Бувим шундай дейдилару кўзларига ёш оладилар: “Эшак ҳам худди Қаҳҳордай ювош, бечоранинг ханграши ҳам энди кўнгилни бузади”, дейдилар.

Рўпарамиздаги ҳовли Маткарим аканики. Унинг Қаҳҳор акам билан тенг Раъно исмли қизи бор. Ана шу қизни Қаҳҳор акам яхши кўради. Бувим: “Ҳар куни намоз ўқиганимда илоё Раънохоннинг кўнгилни Қаҳҳоржонга ўнг қилсин, деб Худодан тилайман”, дейдилар. Бир куни шаҳардан келган Маҳамат акага бувим Раъно опа ҳақида гапириб қолдилар. Маҳамат ака, бувимнинг айтишларича, шаҳарда олим бўламан, деб юрганмишлар. Бувим унинг орқасидан, тишсиз оғизларини

юмиб, “Омон бўлгур жуда пўрим-да”, деб куладилар. “Маҳаматжоннинг кўйлагигаги отми, ниманинг расми?” — деб пичирлаб сўрайди мендан кўшнимиз Рихси хола.

Ўшанда бувим Маҳамат акага: “Қаҳҳоржон пашшага ҳам озор бермайди-ю, Раънохон шундай болани хор қилиб юрибди-я”, деб колдилар.

— Пашшага ҳам дейсизми, хола? Пашшага нега озор бермас экан? Биласизми, пашша қанча инфекция тарқатишини?

Маҳамат ака пашшанинг зарари ҳақида биз ҳеч қачон эшитмаган гапларни сўзлаб бўлгач, охири, бир киши иложи бўлса, бир кунда ҳеч бўлмаганда ўнтагача пашша ўлдириши керак, деган хулосага келди. Кейин, Раъно қандай қиз ўзи, деб сўраб қолди. Бувим дастурхондаги ушоқларни оғзига солди-да:

— Кўхлик-да, жудаям кўхлик, — деди хўрсиниб.— Айтгандай, эртага Тоживой қизини чиқаряпти. Тўйга чиқсанг, ўшанда кўрарсан.

Бувим бу гапни кеча айтган эди. Тўй эса бугун оқшом бўлади. Раъно опа ҳам тўйга чиқса керак. Чунки Қаҳҳор акам Раъно опага ёзган хатни мен ўзим унга элтиб берган эдим.

Қош қорайиб, карнай-сурнай садолари янграй кетди. Қишлоғимизда тўй ажойиб бўлади-да, эҳ... Қаҳҳор акам бир маҳал мени чақириб қолди. Раъно опангни сой бўйига айтиб кел, деди. Яна, ўзинг қоровул бўлиб тур, деб тайинлади.

Менга Раъно опа ёкмайди. Ҳайронман, Қаҳҳор акам шу қизнинг нимасини яхши кўраркин? Кеккайган, роса захар. Бир нарсани гапирсанг, дарров калака қилишга тушади: “Ростдан-а?” “Уни қаранглар-а!” Чиройлимиш! Нимаси чиройли? Кўзлари худди Рихси холани бузоғининг кўзларига ўхшаган катта-катта. Ундан инглиз тили ўқитувчимиз Манзура опа чиройли, доим кулиб туради. Агар Қаҳҳор акамнинг ўрнида бўлганимда, Раъно опага қайрилиб ҳам қарамасдим. Бувимга шуни айтсам, “Кўнгил-да, начора, кўнгилга буюриб бўлармиди”, деб

бошларини чайқайдилар. Нега кўнгилга буюриб бўлмас экан, тушунолмаман.

Хуллас, тўй бошлангач, анчадан кейин секин бориб, қизлар орасида сузилиб, кимнидир мазах қилиб турган Раъно опанинг енгидан тортдим. Чимирилиб орқасига ўтирилган Раъно опа мени кўргач, қиёфаси дарров ўзгарди:

— Ҳа, Тоҳиржон, полвон йигит, менда гапингиз бормиди?

Агар ўзимга қолса-ку, унинг яқинига ҳам йўламасдим-а! Илоннинг худди ўзи. Худди ҳеч нарсадан хабари йўқдай, гапини қаранглар! Нима қилай, Қаҳҳор акам чақириб келишни буюрган. Раъно опа оёғини босайми, босмайми, деб кетимдан юраркан, сизсираб жонимни оларди:

— Анча ақлли йигитсиз-да, акангиз армияга кетаётганида бир хожатини чиқарай дебсиз-да, баракалла.

Харсанг устида ўтирган Қаҳҳор акам бизни узоқдан таниб, яқин кела бошлади. Мен ўзимни тор кўчага урдим. Девор тагига ўрнашиб олдим. Гапимизга кулоқ солма, дейишибдими, эшитавердим.

— Яхшимисан, — дейди Қаҳҳор акам уни бир кунда юз икки марта кўрса ҳам. Кейин узоқ вақтгача жимиб қолади. Менинг энсам қотади.

— Яқинда мен редакцияга хат ёзувдим, — деб узоқ сукутдан сўнг гапида давом этади Қаҳҳор акам.

— Вой ўлай, мендан арз қилдингми?

— Йўқ, китобларда ёзилган қаҳрамонлардан сизларда ҳам шундай бўладими, деб маслаҳат сўрадим, — дейди Қаҳҳор акам.

— Энди жавобини олгунча армияга кетиб қоламан, деб куялсансан-да, — деб қолади Раъно опа. — Қўй, кўп куёнма, ўзим жавобини ёзиб юбораман. Фақат уларнинг адресини тўғри ёзувдингми? Ундан кейин, улар бошқа шаҳарга кўчиб кетган бўлишлари ҳам мумкин. Ёки хат қўлларига тегмай қолиши ҳам мумкин-ку. Бунга нима дейсан?

Раъно опа уни узоқ калака қилиб кулди-кулди-да, келган йўлига қараб жўнади. Қаҳҳор акам серрайиб жойида қолаверди. Негадир ўзимдан-ўзим уялиб кетдим. Агар катта бўлсам ҳеч Қаҳҳор акамга ўхшамайман.

Раъно опанинг кетидан эргашдим. Балки менинг изимдан Қаҳҳор акам эргашгандир. Агар Маҳамат аканинг йўлда Раъно опани кутиб турганини билганимизда ўқдай орқамизга қайтган бўлардик.

Ана, Маҳамат аканинг гапга усталигини! Сўзидан тўхтаб, жим бўлиб қолмайди ҳам. Қани кеккайган Раъно опа?! Чурқ этмайди. Маҳамат ака бошини хиёл эгганича тўсатдан йўлида пайдо бўлган янги юлдуз ҳақида сўзларди. Агарда у рассом бўлганида эмиш, албатта шу юлдузнинг расмини чизган бўлармиш. Лекин у ҳозирча ана шу кўзни олар ёрқин юлдузнинг расмини ўз юрагига чизиб олибди. У яна узоқ нималарнидир сўзлай-сўзлай Раъно опа билан сой томонга юрди. Мен қўл силтадим-да, орқамга қайтдим. Нима, уларни кузатиб, менга зарур кептими!

Эрталаб Қаҳҳор акам жуда хафа эди. Маҳамат ака хушбўй хид анқиб турган кўйлагини кияркан, унга деди:

— Оббо, Қаҳҳоржон-эй, ҳали Мажнун бўлиб юрибман дегин! Қаҳҳор акам бошини ҳам кўтармади.

— Арзимамайди у қизинг! Арзимамайди. Биласанми, у қизингни текшириб кўрдим. Яна...

Қаҳҳор акам сапчиб ўрнидан туриб кетди. Бувим ҳам, мен ҳам уни сира бу ҳолатда кўрмаган эдик. У қизариб-бўртиб кетган эди.

— Яна бир оғиз шу қиз ҳақида гапирсангиз, тишингизни қоқиб оламан! — деди Қаҳҳор акам кўзлари ғазабга тўлиб.

— Вой, солдатвой-эй! Мен, нима, сени, кадрли холаваччамни адашмагин, дейман-да, — дея илжайди Маҳамат ака.

Қаҳҳор акам гапга нўноқ. У кўзларидан учкун сачратганча

Маҳамат акага юзланди. Бувим ҳайҳайлаб, ўртага тушмаган-ларида иш жанжал билан тугармиди.

Қаҳҳор акам шу воқеадан сўнг умуман Раъно опа ҳақида оғиз ҳам очмади. Армияга жўнайдиган куни ҳатто Раъно опанга бериб қўй, деб мендан хат ҳам бериб юбормади. Бувим мени бир чеккага имлаб, шивирлади:

— Нима гап ўзи, Тоҳиржон? Қаҳҳор аканг Раънони сўрамадими мабодо?

Мен худди ўз ишига пухта, катта кишилардай салмоқ билан лабимни бураман, елкамни қисаман. Бувим иккаламиз Қаҳҳор акамни, одатдагидай, Раъно опанинг йўлини пойлаб, гапини йўқотиб, гангираб қолар, деб ўйлаган эдик. Йўқ, Қаҳҳор акам индамай армияга жўнаб кетди. Ундан, мана, бир-иккита хат олдиғу бирор марта Раъно опани сўраган жойини тополмадик. Бувимнинг айтишларича, Қаҳҳор акам эр кишининг ишини қилганмиш. Шундай қилганда эмиш, қиз боланинг қадрини ерга урмаганда эмиш, одам бўлармиш. Қаҳҳор акам шундай қилса, Худо Раъно опанинг кўнглига меҳр солармиш...

Бувим тўғри айган эканлар. Тунов куни Раъно опа биз билан бозор ичидаги суратхонада расмга тушди. Бу расмни Қаҳҳор акамга жўнатмоқчимиз. Мен суратхонада илиғлиқ турган матросча шапкани кийиб, Раъно опа билан бувимнинг елкаларига кўлимни кўйиб тушдим. Бувимлар фақат, бир кўли йўқ суратчи Рифқат ака: “Внимание, снимаю!” — деганида кўзимни пирпиратвордим, энди ғилай бўлиб чиқмасмикинман”, деган хавотирдалар.

Бувимлар сурат битишини интизорлик билан кутарканлар, нуқул: “Қаҳҳоржон билан Раънохоннинг ишқини дoston қилиб ёзса арзийди, ахир, ошиқ-маъшуклар ҳақидаги дostonлар шундай бошланган-да”, дейдилар. Мен дoston ёзишни билмайману, лекин ўзимча ҳикоя ёзишни машқ қилиб кўрдим, холос.

1981.

ОДДИЙ ҲИКОЯ

Бу ҳикоя дунёдаги энг оддий ҳикоялардан бири бўлади. Чунки бу ҳақда — оддий одамнинг кичина бахти ҳақида жуда кўп ёзилган. Оддийлиги шундаки, бу ҳикояда айтарли арзигулик ҳодисалар ҳам рўй бермайди, фавқулодда қаҳрамонликлар ҳам кўрсатилмайди. Воқеалар бир бошдан, анъанавий тарзда ҳикоя қилинаверади.

Бўпти, бошладик энди.

Биз тикув ательесида ишлаймиз.

Ательенинг ўзи мўъжазгина, қадимий кўчанинг шундоқ биқинида жойлашган. Албатта, шундай бўлгач, уни жудаям кўзга ташланмайди, деб ҳам бўлмайди. Хуллас, гап ательенинг қаерда, қай тарзда жойлашганлиги-ю, миждози қанчалигида ҳам эмас. Аслини олганда, миждозларимизнинг кўплиги билан мақтана олмаймизку-я...

Эркакча кийимлар бичиқчиси Довуд акани мустасно қилганда, биз — ўн тўрт нафар қизу жувон бирга ишлаймиз. Ҳадя опа, Сокина опа, Назира, Ҳилола... Барини санаш, менимча, шарт эмасдир. Чунки ҳар бирининг ўзига хос хулқ-атвори, феъли хўйи бор. Агар улар ҳақида батафсил гапириб ўтирадиган бўлсак, вақтимиз уларни тавсифлашу таърифлашга сарф бўлади-да, нима мақсадда ҳикоя бошлаганимизни унутамиз. Ҳа, айтмоқчи, шу ўринда кунни кеча ишга келган Ҳилоладан тортиб, ательемиз бунёд бўлганидан буён ишлаб келаётган ветеранимиз Нурия опагача, тиккан кийимлари беўхшовроқ чиқса ёки миждозларга маъқул бўлмаса, Мавжуда опани қалқон қилишларини қистириб ўтмоқ жоиз. Бундай дамларда ҳар томондан уни чақирган овозлар тутди: “Мавжуда, шуни шундоқ дазмоллаб юбора қолинг”, “Ҳаҳ, ўлсин-а, Мавжуда опа, шу чўнтак ўлгурга яна бир марта чок юргизиб

юборсангиз-чи”. “Этагининг икки чеккаси осилган, дейди. Ўзингиз шуни бир амаллаб...” ва ҳоказо, ва ҳоказо.

Мавжуда опани, керак бўлса, ҳаммамиз қалқон қиламиз. У бундан хафа ҳам бўлиб ўтирмайди. Аслида бунга йўл кўйиб берган, яъни доимо мошхўрдага катиқ бўладиган ўзи-ку. Масалан, бирортамининг миждимиз юзида сал тундлик ифодаси пайдо бўлдими, бас, қаердандир Мавжуда опанинг товуши эшитилиб қолади. “Балки енгини бошқатдан ўрнатиш керакдир? Келинг, ишдан қочманг, Насиба!” Шундай пайтларда унинг гапи жон-жонингдан ўтиб кетади. Бирор нарса деб кўр-чи. Ичингда тўнғиллаганча кўйлак енгини сўкиб, қайтадан ўрнатишга киришасан. Мавжуда опа бўлса, оғирлигини у оёғидан-бу оёғига солганча:

— Насиба! (Ўн тўрттаминдан истаган биримизни мисол қилиб келтириш мумкин.) Қани, мен нимасига қарашворай, — деб атрофингда гирдикапалак бўлади.

Сал юмшайсан.

Мисол учун, тушлик вақти бўлди, дейлик. (Унинг каллайи саҳарлаб ательега келиб олишинию ҳаммани кузатиб, қаро хуфтонда уйига жўнашини айтиб ўтирмайман.)

— Нима ейсизлар, қизлар? — Вақт тушликка яқинлашгач, у ҳаммага бирма-бир юзланиб чиқади. Шу ерда унинг салмоқлаб кадам ташлашию юзидаги доимий жонсараклик ифодасини алоҳида таъкидламасдан бўлмайди.

Энди ҳикоямиз ўз-ўзидан қахрамонини топиб олгани равшан бўлгандир.

Машиналар ғир-ғир айланади.

— Сомса ейсизларми?

Ғир-ғир товуш тинади. Ҳали нима ейишга келишилмасдан, ногоҳ Мавжуда опанинг ёноқлари туртиб чиққан буғдойранг юзида, кийик кўзларида ташвиш акс этиб қолади:

— Зухраникига ўтиб келмаймизми?

Зухра биз билан бирга ишларди, яқинда кўзи ёриган.

Мавжуда опа шундай дея пастак деразадан кўчага қараб қўяди: ташқарида ёмғир шиваламоқда. Дўконга чиққан қизчанинг жикқа хўл сочлари ёпишган пешонаси деразамиздан лип этиб ўтиб кетади.

— Шундай ҳавода-я? — Ҳилола норози бўлиб юзини ўгиради.

— Тиниб қолар. Майли, ўзим бирров ўтиб кела қоларман.

Мавжуда опанинг гапига ҳеч ким эътироз билдирмайди.

У бир зумда тушликка таом олиб келади. Бозордан топиб келган бир дунё гапи билан тушлик ҳам ўтиб кетади. Яна тикув машиналари ғир-ғирини бошлайди. Шовур-шувур орасида Назиранинг қайнонасию кеча “шахматнусха” атлас олиб келган, қулоғига шапалоқдай қашқарбалдоқ тақиб олган, ательенинг эшигидан аранг сиққан отарчи (отарчилигини ким била қолибди!) хотиннинг ғийбати авж олади.

— Мана мунақа қилиб кириб келди... — Мавжуда опа тикув машинаси ортидан туради, тиззасидаги нафис мато сирғалиб ерга тушади.

Бичиқчимиз Сокина опанинг афти буришиб кетади. Мавжуда опа салмоқ билан одимлаганча эшик томон бораркан, Ҳилоланинг юзида ачиниш пайдо бўлади. Чунки Мавжуда опа оқсоқланиб бирор жойга бориб келгунча кўнгли бўш Ҳилола-мизнинг кўзларидан тирқираб ёш чиқай дейди... Шундагина бизнинг эсимизга Мавжуда опанинг ҳануз ёлғизлиги, умри ҳам ўтиб бораётгани тушади.

Гап нима ҳақда бораётган эди? Ҳа, Назиранинг қайнонаси ҳақида.

— “Эрталаб кеч турасиз”, дегандай қилади. Овқат пайти товоқни товоққа, қошиқни қошиққа уриштиради...

Мавжуда опанинг кўзларида қизиқсиниш пайдо бўлади. Матони ушлаб турган қўллари, машинани юргизаётган оёқлари

аста ҳаракатдан тинади, тикув машинаси “шиғ” этиб тўхтаб қолади. Очиғи, бизнинг ҳеч қайсимиз бировнинг гапини Мавжуда опачалик диққат билан берилиб тинглаёлмаймиз. Унинг ўз тақдирига бепарволиги, бизни деб яшашига, “ана бузилади, мана бузилади” деган мишмишлар юрган шу кўҳна кўча биқинига жойлашган ательемизга бениҳоя боғланиб қолганига бутунлай кўникиб қолган эдик.

Бироқ... Шунда бирдан ательемизнинг панжараю эшиклари шарақлаб очилади. (Балки шарақлаб очилмагандир?) Эшик очилади-ю, ичкарига ўртабўй, увокқина, қорамағиздан келган ўттиз беш-қирқ ёшлардаги киши кириб келади. У бошига кулранг шляпа илган, у ер-бу ерига доғ теккан плаши елкаларидан шалвираб тушай дейди.

— Шим ҳам буюрса бўладими бу ерда? — Киши беихтиёр бошидан шляпасини олади.

— Бирпас кутинг, — деб тўнғиллайди Сокина опа.

У эшитмайди шекилли: “А?” — дейди.

— Бирпас кутинг, деяптилар, — дейман мен.

— Ҳа...

Мижоз шундай деб деворга суянади.

— Довуд келаман деганмиди ўзи? — деб сўрайди биздан Сокина опа.

— Қайдам...

Киши савол назари билан бизга яқинлашади.

— Буёққа кирманг! — деб жеркийди уни Сокина опа.

Хона бурчагида дазмол босаётган Мавжуда опа бошини ўгириб шу томонга қарайди:

— Елкангизни қоқворинг, оқариб қопти.

Ҳаммамиз кулиб юборамиз.

— Шунча узоқдан кўргангизни қаранг-а, Мавжуда опа!

У ҳам бизга қўшилиб кулади.

Мижознинг ҳам юзида табассум пайдо бўлади. У Мавжуда

опа томонга юзланиб, майинлик билан дейди:

— Раҳмат.

Бўлади кулги! У кишининг юзлари лавлагидай қизаради. Шу куни нимадир бўлади-ю, Довуд ака ишга келмайди. Мижоз эса эртаси куни ҳам келади. Шим буюради.

— Бир тушган иш, Довуджон, шу шимни Мавжудахонга беринг. — Сокина опанинг ҳазилидан биз дадилланиб кетамиз. Зерикиб ўтирганда, тилни тушовлаб бўларканми!

— Энди сал ўзингизга қараб юринг! — дейди Ҳилола таҳдидомуз.

— Қайси қўйлагингизни кийсангиз экан-а? — дейман мен.

Ўйлаб қарасак, Мавжуда опанинг ўзига қуйиб қўйгандай ярашадиган қўйлаги йўқ экан. Бўзчи белбоққа ёлчимамайди, деганлари шу-да.

Шундай қилиб, биримиз узиб, биримиз улаб кетамиз.

— Ҳа, анув қўйлак-чи, хол-хол? Скрипка кўтариб юрадиган қиз олмаган? — дея тўсатдан Назиранинг эсига тушиб қолади.

Тилла топгандай қувониб кетамиз. Шу ерда яна бир нарсани айтиб ўтмоқ жоиздир: Мавжуда опанинг бисотида ўнта қўйлаги бўлса, саккизтасини ательемиз мижозлари ёқтирмай ташлаб кетган қўйлақлар ташкил қиларди. Албатта, уни сотиб олгин, дея биров мажбур қилармиди? “Нима қипти, бирор жойи йиртиқмас, қийшиқмас, бинойидай қўйлак”, дерди одатда шунақа пайтларда Мавжуда опа.

Бу ишни у мижозгаю бирга ишлайдиган, ўзи айтмоқчи, “опа-сингилдай бўлиб қолган” бирортамизга ачингани боис қилиши ҳеч кимга сир эмасди. Энди хол-хол қўйлақка келсак... бу қўйлақнинг бичими шу қадар нозик дид билан танланган эдики, уни тиккунча Назиранинг она сути оғзига келган эди. Ҳаммамизнинг наздимизда шу қўйлақ Мавжуда опага ярашадигандек эди...

Ҳа, олдинлари бизга қўшилиб хахолашадиган, гўё уни эмас,

бошқа бировни гапиришаётгандай аскияни улаб кетадиган Мавжуда опа тобора бу ҳақда гап очилса, индамай қоладиган, аста ўрнидан туриб кетадиган одат чиқаради. Ва бу ҳол бизнинг тилимизни қичитиб юборади. Чунки бунга асослар кўп эди-да. Масалан, у киши келади. Хўп. Биз Мавжуда опага ўша скрипкачи қиз олмай кетган кўйлакни мажбуран кийдирган бўламиз. Назаримизда, Мавжуда опа кўйлакни бу гал кийганида бутунлай ўзгариб кетади. Сира пайқамаган эканмиз: Мавжуда опанинг сочлари сақичдай қоп-қора, майин жингалак толалари ялтираб тураркан. Кўзларидаги жонсараклик ифодаси ўрнини хаёлчанлик эгаллаган. Менимча, шу кўйлакни кийганида ҳалиги мижоз: “Ярашибди”, деганга ўхшаш гап айтгандай туюлади.

Унинг назокату муомаласини, Мавжуда опанинг шимни нақадар иштиёқ билан тикканини айтиб ўтормаса ҳам бўлади. Шим тайёр бўлгач, олиб кетадиган куни нима бўлди денг? Айтсам, ишонмайсиз! Ҳатто орамизда энг чеваримиз, ҳар қандай урфдаги пальтоларни ҳам қотириб тикиб ташлайдиган Нурия опа ҳам, ательедагина эмас, бутун кўчада нозиклиги, хушрўйлиги билан ном қозонган, кетаётган кишини ихтиёрсиз ортига қайтарадиган Ҳилола ҳам, ширин сўзи билан ҳар қандай бракларни эгасининг қўлтиғига қистириб юбора оладиган Ҳадија опа ҳам бундай шарафга муяссар бўлмаган эди: у киши Мавжуда опага бир даста гул кўтариб келибди!

Шу куниёқ Мавжуда опамиз катта универсал магазиндан Шерали Жўраевнинг пластинкасини сотиб олади.

У одамнинг Мавжуда опамизга бефарқ эмаслиги яна бир нарасада аён бўлади: эмишки, Мавжуда опанинг қўли гул экан, шу туфайли ҳам унда яна буюртма бериш, яъни бир костюм тиктириш истаги туғилибди. Мавжуда опанинг узун-узун бармоқлари титраб кетади, назаримда қандайдир хавотир юрагининг бир чеккасини тимдалаб ўтади — агарда мижози костюм тиктиришдай астойдил ниятидан қайтмаса, Довуд ака костюм

тикишдай мураккаб ишни ўла қолсаям унга ишониб топширмайди. Лекин одатда маъшуқа қизларда бўлгани сингари, менимча, уни ҳам ўктам бир ишонч тарк этмайди: модомики у кишининг яна буюртма бериш истаги бор экан (юқорида айтилди-ку ахир, унинг қўли гул ва ҳ.к. деб), демак, кўнглида нимадир уйғонган.

— Насиба, — деб қолди у бир куни менга, — бир қиз, бир ўғлим бўлса...

Исмини Баҳор билан Зафар қўйса, улар уйни бошларига кўтариб, ирғишлаб сакрашса...

Унинг ҳам биз каби оддий бир инсон экани эндигина ёдимизга тушгандай бўлади, камтаргина орзу-хаёллари кундалик суҳбатларимиз мавзусига айланади. Мўъжазгина ательемиз ташида эса кунлар кунлар билан алмашар, дам тарновлардан кўҳна кўчамизни ғарқ қилиб юборгудай ёмғир шарилласа, дам куёш лаҳча чўғдай қиздира бошлар эди.

Кунлар елиб ўтмоқда, лекин ханузгача костюм буюртма-чисидан дарак йўқ эди. Мавжуда опа эса, ўзи айтганидай, ҳар куни бир марта Шерали Жўраевнинг пластинкасини қўйиб эшитаверди.

Аслида-ку, ҳикоямиз воқеаси шу тарзда кечаверар, нуқта қўйишга ҳожат ҳам йўқ эди. Истагимизга қарши... кунлардан бир куни эшикдан Мавжуда опа янада ҳаллослаб, янада оқсоқланиб... кириб келди.

Маълум бўлдики, костюм ҳеч қачон буюрилмайди! Алвидо, кечиккан муҳаббат! Алвидо, Баҳор билан Зафар!

Мавжуда опанинг қулоғи остида Шерали Жўраев нола қилаверади, қилаверади:

Яна баҳор қайтармикан, сен қайтмасанг,
Қайтармикан, қайтармикан... кан... кан...

Чунки бу пластинкани ўша куни эҳтимол йигирманчи марта айлантирган, сўнг ўзини кўрпачага отган...

Уёғини билмайман. Аслида бу манзарани хаёлимдагина тасаввур қиламан.

...Ўша куни Мавжуда опа мижозини марказий кўчалардан бирининг чоррахасида, икки ёнида икки бола билан кўриб қолибди.

— У эмасдир, ахир яқиндан кўрмагансиз-ку?!

— Ўша тараққосдан бошқа одам шляпа киймайдими?

Табиийки, Мавжуда опага гап тегмайди. Ва шу бўйи бу мавзуга чек қўйилади. Биз эмас, Мавжуда опанинг ўзи бу ҳақда сўзламай қўяди. У, одатдагидай, шу кузақда боди кўзиган фаррошимиз Хадича холани йўқлаб келади, бирортамиз тиккан кўйлакнинг чала қолган этагиними, белбоғиними тикиб ўтиради.

Умидларнинг сўнган-сўнмаганлигини эса ҳеч ким билмайди.

Орамиздан ҳеч ким, ҳатто Мавжуда опанинг ўзи ҳам буни инкор қилолмайди: ахир, умидларимиз иродамизга эш бўлиши аён-ку!

1982.

УЙГА ҚАЙТИШ

Дабдурустдан онасидан ташвишли хат келиб қолди. Қизик, жқиндагина, бундан ўн-ўн беш кун олдингина онасидан хат олган ва шу заҳоти одатдаги дуойи саломга ўн беш сўм кўшиб жўнатганди. Онаси ўша хатида одатдагидай, қишлоқдаги сўнгги янгиликлардан уни воқиф этган, яъни, Тарғил сигирнинг бу йил ҳам қисир қолганлигидан зорланган, мушуклари Барокни ёввойи мушуклар тунда бўғиб ўлдириб кетганидан хафа бўлган, кўшниси шундоқ “жўжабирдай жон” Шариф тракторчининг суюғоёқ хотинга илашиб, шайтон васвасасига учганлиги, тўрт болани тирик етим қилиб ташлаб кетганлигидан куюнган эди. Шариф тракторчи ўша хотинни Бўривой тарозибонникида тўйда кўрганини, зора унга “Худо инсоф бериб қолишини”, шу қаторда, яъни ўғли Саъдуллага ҳам Худодан саёклик хунарини ташлашини ҳар куни илтижо қилиб сўрашини ёзган хатини олганига ҳеч қанча вақт ҳам бўлмаганди. Саъдулла (маҳаллада уни Саъди кўнимсиз дейишади) хатни ўқиб бўлгач, мийиғида кулганича одатдагидай стол тортмасига ташлаб кўйганди. Кампирнинг бу мактуби қизик бўлди-ку. *“Сени Саъди кўнимсиз деганларича бор, — деб ёзарди онаси, — кичкина болалигингда ҳам ҳеч бир жойда турмасдинг”*. Ҳа, у мактабни тугатиб, пича ишлар-ишламас, ҳарбий хизматга жўнаб кетди.

Ҳарбий хизмат шундай жон-жонига сингиб кетдики, ўз хоҳиши билан армияда қолмоқчи ҳам бўлди. Ниятини баён қилиб, уйга хат ёзди. Шунда онасидан: “Уйга қайтмасанг, дадангга кўшиб менинг ҳам арвоҳим тепангда чирқирасин”, деган хат олиб қолди.

Саъдулла ноилож истар-истамас қишлоққа йўл олди.

Кеч куз эди. Далалардан ҳосил йиғиб олинган, шу туфайли бўлса керак, кўзига ҳаммаёқ шип-шийдам, хувиллаб қолгандай кўринди.

Уйдан одам ариб, келди-кетди озайгач, тоғаси уни сўроққа тутди.

— Хўш, жиян, энди нима қилмоқчисан? — тоға жавоб кутмасдан, яна ўзи гапида давом этди. — Энди, жиян, отангинг чироғини ёқмасанг бўлмайди. Уйни созла, ёнига яна бировини сол, кейин бошингни иккита қилиб қўямиз.

— Ия, дарров-а? — деди у ажабланиб.

— Даррови борми, жиян, удумимиз шу-да.

У онаси жўнатган ана шу мактубнинг асл муллифи ким эканлигини дарҳол фаҳмлади. Уй солиш, уйланиш, бола-чақа қилиш, яна уй солиш, яна тўй қилиш... Буларнинг бари, атрофи далалар билан ўралган жимжит қишлоқда ўтиришнинг, тўғриси, унга ҳеч қизиғи йўқ эди. У катта-катта шаҳарларни, ола-ғовурга тўлган, автолар шовқини тутган кўчаларни пинҳона яхши кўрар, назарида ана шу шаҳарлар кўчалари, йўллари оламнинг гўзал жойларига элтарди. Ҳали у оламини, хаёлидаги дунёнинг гўзалдан-гўзал, мухташам жойларини кўрибдими. Наҳотки умри шу нақ уфққа туташгандай чексиз-чегарасиз далалару ўртасида худди оролга ўхшаб ғуж жойлашиб олган юз ўттиз-ўттиз беш чоғли хонадондан иборат бўлган қишлоқда ўтса? Уни кўм-кўк ўрмонлару зилол денгизлар, улкан ва беҳад гўзал шаҳарлар ўзига чорларди. Эҳ! Эсласанг, юрагинг орқага тортиб кетади кишининг!

— Йўқ, тоға, бу ишлар менга кетмайди!

— Ий, ўзини билмаган тентак экансан-ку, — деб қизишиб кетди тоға ҳам. — Ота-бобонг қилган ишни қилсанг-чи, уй сол, бола-чақа қил, роҳатини кўр, тўй қил...

Шу суҳбатдан сўнг тоғанинг жиянидан кўнгли қаттиқ оғриди.

— Ўғлинг одамни гапини сариқ чақага олмайдиган бетаъ-сир, бағритош бўлибди, — деб аччиқ-аччиқ гапириб, синглисига дашном берди тоға. — Ҳозир гап қулоғига кирмайди. Майли,

саёклик ҳунарини ҳам қилиб кўрсин, эгаси сийламаган итдай кўчаларда санғиб юрсин-чи. Ана унда кўрамиз. Ҳамонки, онани билмайдиган ўғил бўлдими, бундан бир иш чиқмайди. Бунақаларнинг боши тошга текканда эси киради-ю, унда кеч бўлади.

Тоға вайсай-вайсай ҳассасини дўқиллатиб, ҳовлидан чиқиб кетди.

У, тоғаси айтганидай, жуда ҳам ноинсоф эмас. Фақатгина дунёни кўрмоқчи, холос. Қулоғига олис-олислардан поездлар гудоги чалингандай бўлар, юраги ҳаприқиб кетарди. Арик ёқасига чўккалаганча хаёлчан ўтирган ўғилга онаси узоқ тикилиб турди-турди-да, ниҳоят шундай деди:

— Майли, болам, қаерда бўлсанг ҳам омон бўл. Ҳамон сафарни кўнглингга туккан экансан, начора. Дунёда армондан ёмон нарса йўқ, болам. Боравер. Фақатгина ўлигим бировлар қўлида қолмаса бўлгани.

Онасининг шу гапидан кейин қайта қанот чиқаргандай бўлди. Онасини унутмайди. Қандай қилиб унутсин? У фақатгина олам кезмоқчи, холос. Хат ёзиб туради, керак бўлса, пул жўнатади, меҳнат таътилини ҳам шу ерда, онасининг ёнида ўтказди. Балки бир кун келиб кишлоққа қайтиб қолар ҳам.

Шундай сўзлар билан онасига таскин бериб, чамадонга нарсаларини жойлади-да, ҳайё-ҳайт деб кишлоқдан жўнаворди. Мана, ҳақиқатан ҳам вақтида уч-тўрт оғиз салом хат билан чой пулини юборишни канда қилаётгани йўқ.

Мактуб дона-дона, сафма-саф, чиройли қилиб битилганди. (Онаси бу хатни мактабда аъло ўқийдиган бирор кўшни болага ёздирган кўринади.)

“Ушбу мактубим ул катта шаҳарда соғ-саломат, ўйнаб-кулиб юрган ўғлим Саъдуллажонга етиб бориб, маълум бўлсинки, менким уни дуойи салом билан ҳамиша ёд айлаяжакман”, дея бошланарди мактуб. Ойиси бу гал кишлоқ янгиликларини унутган шекилли, тўғридан-тўғри мақсадга

ўтарди.

“Тунов куни телевизорда бир кино кўрсатишди. Балким сен ҳам кўргандирсан, — дея давом этарди онаси (Онаси ҳеч қачон кино кўришини ёзмасди. Қизиқ!) — *Ҳозир оти эсимдан чиқибди. Ўша кинодаги йигит бор-ку, ҳа, ўша бола номидан онаси ўзига-ўзи хат ёзаркан. Худо сақласин! Хўрлигим келиб тўйиб йиғладим*, дерди онаси. (Она йиғлаганини ўғлига биринчи марта ёзиши эди. Ахир нега ҳам йиғласин, у вақтида хат ёзиб, ҳолаҳвол сўраб турган бўлса?) *Шу кунларда мазам бўлмай турибди, иложини қилиб бир келиб кетгин!*” — деб ўтиниб сўрарди онаси.

Сўнг хатини “*Худодан табиатнинг энг гўзал жойларида юрган нодонгина Саъдуллажоннинг соғ-саломатлигини*” сўраб тугатибди. Мактубни ўқиб тугатар-тагатмас, юраги тасира-тусур тепа кетди. Кўнглига хавотир тушди. Тушликни чала қолдирганича шоша-пиша ўз ҳисобидан таътилга ариза ёзди-да, авиакассага қараб чопди. Ҳар ўтганида неча марта ҳайрат билан тикилган баланд бинолар орасидан бу гал юрагида ташвиш билан югуриб ўтди.

Мана, паға-паға булутлар устига мингашганича елиб кетяпти. Мана, таксида қишлоқ томон учяпти. Уни онанинг қадрига етмайдиган бағритош фарзанд деб ким айтди? Йўқ, у онасини жуда яхши кўради. Фақат... фақат кўнгли янги-янги жойларни тилади, холос.

Қишлоқда дастлаб учратган кишиси синфдоши Назар кал бўлди. Машинадан бошини чиқариб, Назар кални чақирди. Назар кал бошига дўппини қийшиқ кўндирганича кўлида тўрва, йўл четида турарди.

— Ҳа, Саъди, сенмисан? — қичқирди унга жавобан Назар ҳам.

“Ҳозир сўрайман, айтади!”

Йўқ, Назар кал шодон алланарсалар деб унга қичқирганича

қўлини силкиб, такси тўхтатди-да, ўз йўлига равона бўлди. Ана холос! Бирпасгина шошмай турса ўлармиди! Энди бу машинанинг тошбақаюриш қилишини қара.

— Ойи! — унинг хайқириғи бутун ҳовлини тутди.

— Ту-ту!..

Томорқа орқасидан товуқ-жўжаларнинг қақоғлаган, чийиллаган овозлари эшитилди.

Бир оздан сўнг ҳовлида товуқларини олдига солганича тирқиратиб келаётган онасининг жиккаккина жуссаси кўринди.

Она бир лаҳза эсанкираб турди-да, сўнг ўғли томон чопти.

Хайрият, онаси соғ экан! У шоша-пиша чўнтагини қовлади: хат қаерда эди-я! Ахир онаси касалман, деб хат ёзувди-ку!

Она ўғлининг тўсатдан қилган ташрифидан ўзида йўқ шод, қулоғига гап кирмас, бир жойда тинмай айланарди. Кечга бориб маълум бўлди: йўқ, онаси бундай хат ёзмаган экан.

— Қайси кўли кичиган ёзибди-я, — деди кўшни Ойниса хола.

— Саъдулланинг жўралари ҳазил қилгандир-да, — деб тусмоллади яна бир кўшни.

— Ким ёзган бўлса ҳам жуда савоб иш қилибди-да, — дея гапга яқун ясади онаси. — Ўзи шу кунларда сени жуда кўргим келиб юрувдим.

Эртасига сафари қаригандай бўлди. Далаларда қарғалар қағиллаб, чуғурлашарди. Дала чеккаларидаги дарахтлар қорларини тўқар, қорлар эриб, йўл-йўл бўлиб кўпчиб турарди. У ана шу таниш манзарани эриниб томоша қилди, таниш-билишлар билан кўришди, эсонлашди. Йўқ, жўралари ҳам ҳазил қилмаган кўринади. Ҳаммасининг ташвиши ўзига етади. Ҳазилга вақт қаёқда, ҳали-замон кўклам киради-ю, ерга чигит қадайдиган пайт келади. Кимнингдир хотинининг кўзи ёриши керак, кимнингдир боласи оғриб қолибди, туман касалхонасига олиб бориш тараддудида, яна бири шу киш уйланмоқчи. Хуллас,

ҳаммаси ўз дарди, ишлари билан андармон эди. Шунақа пайтда бундай ҳазил қилиш бировга зарур кептими. У шундай ташвишлар билан юрган жўралари олдида ўзини жиндай гуноҳкордай сезиб, хижолат бўлди. Барининг дарди, ташвишлари бир хил бўлган йигитларга Саъдулланинг ғалати, ”дунё кўришдай” ҳавас билан бегона юртларда юргани албатта қизиқ туюлади-да.

У офтобда қорлари эриб битган қоп-қора шудгорли далаларга тикилганича аста келмоқда эди. Ҳаво очик, осмон мусаффо. Бир маҳал қаршисидан кўшнилари Абдували аканинг қизи Рисолат чиқиб қолди. Бир маҳаллар миттигина, кўримсиз қиз эди. Энди бўйи чўзилиб, ранг тортибди, оқи оққа, қизили қизилга ажралиб, бошқача бўп қопти.

— Салом алайкум, — қиз бир оз қизаринқираб ўзини четга олди.

— Э, Рисолат, катта қиз бўлиб қолибсан-ку, — деб сўрашган бўлди ўзича.

Қиз тез-тез юриб ундан ўзиб кетди. У қизнинг бу қилиғига таажубланиб, кулиб қўйди. Қиз бир оз юрди-да, тараддудланиб, жойида тўхтаб қолди. Яқинлашгач, қиз шошилиб сўради:

— Яна кетасизми?

— Ҳа, энди, бормасак бўлмас, — у қўлларини ёзганича кулди.

— Бормасак бўлмайди денг, — деди қиз, асабий ҳаракат билан сочларини силкиб.

У қизнинг бу ҳаракатига ажабланиб қараб қолди.

— Сиз хатни ким ёзганини билдингизми? — қизнинг лаблари пир-пир учди.

“Бу қизга хатнинг ким ёзганини нима аҳамияти бор экан?”

— Ким билади дейсан, — дея кулди у елка қисиб.

Қиз бир нарсага қатъий аҳд қилгандай, йигитга тикилиб турди-турди-да, сўнг қандайдир ўжарлик билан деди:

— Хатни мен ёздим.

Қиз бу сўзларни асабийлик билан, мағрур туриб айтди. Бу сўзларда қилмишидан афсус ҳам, узр оҳанги ҳам сезилмасди. Қизнинг бу туриши худди дадаси бозорга бориб, совға олиб келмаган, шундан аразлаган қизалоқ ҳолатини эслатарди. Қиз ўзи бўйнига олиб айтган сўзларида чексиз алам сезилди. У қўшни қиздан нега бундай хат ёзганлиги сабабини сўрашга улгуролмай ҳам қолди. Қиз бирдан тез-тез юриб, йигитдан узоқлашди. Зотан, агар қиз ёнида турган тақдирда ҳам ундан қандай қилиб сўрай оларди? Қандай қилиб: “Нега бундай қилдинг?” — деб қизни сўроққа тута оларди?

У қизнинг гапига тушунмагандай жойида туриб қолди.

Қушлар дарахтдан-дарахтга ирғишлар, қорларни тўқар, қуёш юксак кўкда ҳамма жумбоқларга жавоб топишга имкон бергандай шошилмай, бамайлихотир нур сочарди.

1984.

БЕГИМ КУНЛАР

Бугун ҳавонинг захри кетди.

Кун илжайди.

Кампир ҳассасига таяниб, аста айвонга чиқди. Ҳовли бурчидаги қайрағоч шохларида қушлар чирқиллади. Кеча ёмғир илвиллатиб кетган боғлардан ҳовур кўтарилди. Қоп-қора лайча кучук у ёндан-бу ёнга ирғиди, шалпангкулоқ бола “маҳ-маҳ”, дея кучукни олқишлади.

Кампир зиналардан аста-аста туша бошлади. Лайча ликиллаб келиб, кампирнинг оёғини искади. Кампир ҳассасининг учи билан лайчани туртди. Лайча ингиллаганича нари кетди.

— Тилаб олган ёмғир бошга бало. Буни қарагин-а, ўзинг бир ит, яна изингдан ит етаклаганингга ўлайми... — кампир болага қараб вайсади.

Бола итни нари олиб кетди.

— Ҳа-а... — кампир узун сўлиш олди, кун мўлроқ тушиб турган, хийла қуриган ёғоч харракка ўтирди.

Дарахт тагига тўкилган барглар турли тусда товланди. Гала чумчук чирқиллаб пешайвонга кўнди.

— Ҳа, қирғинда кетларинг-а! — ориққина сарғиш жувон пешайвонга ёйилган майиз томон чопди.

Чумчуқлар “гурр” этиб ҳавога кўтарилди. Рўпарадаги сербутоқ дарахтга кўнди.

— Ойи, қарасангиз бўлмайдими. Бунақада бор майизни еб битиради-ку, — жувон таънаомуз кампирга қаради.

— Ҳа, энди мен сенга шопипоядаги кўрикчи бўлдимми! — кампир иддао билан юзини терс бурди. — Мен сенга қайнона эмас, келинман, келин!

Жувон бир муддат оғиз жуфтлаганча жойида туриб қолди. Шундай оғзига келиб турган гапни зўрға қайтарди. Унинг нима демоқчи бўлганини қайнона тушунди. “Ҳа, сиз менга қайнона

эмассиз!”

Кампир хассасини бошқатдан нам ерга ботирди. Аста вужуд-вужуди илиди. Кун кифтларини илитди, баданига хуш ёқди. Кўз олди живир-живир қилди. Хаёли йироқлаб кетди.

Кўк шишадай, ариқдаги зилол сувдай тиниқ. Боғни гир ўраган жийдазор гулга кирган, гул иси бошни гангитади.

“Тўқ, тўқ, тўқ!”

Келидаста бир меъёрда уриб турибди.

Кўйлагини липпасига қистириб олганича келида жўхори туяётган Шаҳодатнинг кулоғига келинойиси шивирлаб кетди:

— Сизни ўша келганларга нон синдирди.

Шундан буён юрагига ваҳима оралади. Бунгача ҳеч бундай ҳолатга тушмаган эди.

Шаҳодат ҳозирга қадар товонларигача зирқиратиб юборган ўша кунни унутолмади.

Худойимдан айланай, кейин бир кунлар бўлдики, йили бир тутам бўлди. Кўп кунлари ёддан кўтарилди.

Умрида бир кунлар бўлдики, у аввало эсдан чиқарайин, деди, чиқаролмади. Кўз очиб кўргани ойдай ярқираган келинчакка қайрилиб қарамади, бир оғиз ширин сўзни раво кўрмади. Ёстик кучоқлаб уф тортди.

Келинчак кўча-кўйнинг гапига кулоқ тутмади. Тўғриси, кулоқ тутгиси келмади: Муҳиддиннинг бошқа суйгани бор эмиш, Шаҳодатга кўнгли йўқ эмиш...

Бу шивир-шивирлар қандай қилиб раҳматли дадасининг кулоғига етди, билмай қолди. Эрта салқинда кув пишаётиб, қўллари орқасида, боши эгик дадасини ҳовлида кўриб, нақ эси тескари бўлди.

— Юр, қизим, кетамиз. Кундошликка кун битмас, кун битса-да, бутун битмас.

Э-ҳа, ўтган умрини гапираверса... Бу дунёда нимаики бор —

бари ўткинчи экан... Иккинчи эрнинг бети қурсин. Шаҳодат у билан кечирган ёруғ кунини эсламади. Ой келгунча кун санаб, умидвор бўлди — умидлари пучга чиқди. Фарзандталаб эрнинг, болага зор хотиннинг тилаклари ижобат бўлмади.

Бир кун тонгда сигир соққани бораётган хотинни эр тирсагидан тутди:

— Ишингни қўятур. Юр, ойингникига борамиз. Бир туш кўрдим, юрагим ғаш.

Шаҳодат шошилинича: “Қандай туш кўрдингиз, гапиринг аввал”, дейиш хаёлига келмади. Тешик калишини алмаштириш хаёлида йўқ, тунд эр изидан югургилади. Эр йўл бўйи чурк этмади, у бирор нима дермикин, дея оғиз пойлаб илҳақ борди.

Шу зайл олдинма-кетин ота уйига кириб келдилар. Чўлтоқ супурги билан ариқча балчиғини тозалаётган она уларни кўриб, жойида қотди.

— Ҳа, Худога шукур, эсон экансиз, — куёв ғудранди. — Бўпти, мен борай, бу сиз билан ўтирсин.

Эр ияги билан унга имо қилди. Бир муддат эсанкираб қолган она аста ўзига келиб, куёвга манзират қилди:

— Юринг, чой ичинг.

Куёв кўнмай, изига қайтди.

Бирдан Шаҳодатнинг эсига соғувсиз қолган, подага кўшилмаган сигири тушди.

— Ҳой, менга қаранг! Назирага тайинланг, сигирни соғиб кўйсин, соғмаса... — Шу пайт биқини ўйилди. — Вой...

Гап оғзида қолди.

— Ҳа, пешонаси шўргина-я... Ҳа, шумбахт-а... сигир соғувсиз қолса ундан нарига бормайдими. Сенга нима! Уйинг бузилди-ку, бебахт! — дея онаизор зориллаб йиғлади.

Шаҳодат дабдурустдан нима гаплигини англамай анқайди. Соддалиги қурсин. Жувонмарг кетгур эри хотин кўйибди-ю, унинг ақли етмабди, нодон...

Ҳай, ўша кунлари курсин...

— Чикқан киз ёвдан ёмон. Энди икки эрни эскитдинг. Бунисига йўқ дема, боласи бор, боланг бўлади, — раҳматли онасининг сўзлари кулоқлари остида жаранглади.

Вой тавба, вой тавба, қандай эскитибди? Худо охирина айтмаса, нима қилсин? Қайси тошга бош урсин?

Шу Ғойибини топмагунича кўрган кунини кун демади. Бировникини асради, ўзимники деди, асради, авайлади, уйлади, жойлади. Онасининг айтгани шу учинчи эрнинг боласини ўзимники деди. Ўзимники дейишнинг эса ўзи бўлмади. Бир куни Ғойибжони касал бўлиб, нақ эсхонасини чиқараёзди. Ўша кеча у Ғойибжонини туғди. Худди тўлғоқ тутгандай, кўзи ёригандай, азоб еди.

— Ё, Худойим, болам апарайса бўлмасин-да ишқилиб!

Эрталаб тараша каби озгин дўхтир унга пешвоз илжайиб келди.

— Суюнчини чўзаверинг, она, ўғлингиз операция бўлмайдиган бўлди, касали кўричак эмас, колит экан, колит.

— Калит, қанақа калит? — У кўнгли жойига тушиб ёнидаги эрига саволомуз тикилди.

— Э, шуни ҳам билмайсанми, ичаклари шамоллаган-да, — ўзича шарҳлади чоли.

Ҳа, шундай кунлар ҳам ўтди. У ўтган кунларидан нолимади. Учинчи эрни ҳам охиригача пешонасига айтмаган экан, ёлғиз ўғилнинг тўйини ҳам кўрмай оламдан ўтди. Раҳматли чолининг гўри тўла нур бўлсин, бу дунёда уни ёлғиз ташлаб кетмади. Ғойибжони-чи, ўғил деса дегудай бўлди. Аммо-лекин бу келин деганлари нақ илон бўлди. Индамай чақиб олди.

Ҳа, у якка ўзи аёл боши билан рўзгорнинг неча жойидан туғиб, ўғил уйлади. Тўй қилди. Худонинг буюргани рост экан, тўй-томоша, орзу-ҳавас кўрди. Худога шукурки, тепкилаб-тепкилаб кўмадигани бор.

Эсида, кизчарларда ийманиб, нарироқдан жой олди.

— Жойингиздан адашманг, қуда хола. Ўғил тарбиялаб, эр етказган қайнонанинг жойи шу бўлади.

Шунда кўнгли тоғдай ўсди.

Кампир беихтиёр харракка сурилиб ўтирди.

Келиним деб тахт ясатган,

Тахт эмасу бахт ясатган

Қайнонасига бир салом...

Қулоғига келинсалом қилдирган янгаларнинг овози келди. Самбиттол новдасидай оқ-сарикқа мойил келинчак саломга эгилди. Унинг оқиш, тиниқ юзлари ҳарир парда остида оловланди. Шунда унинг меҳри бир товланди, бир товланди... Ўша нозиккина келинчак мана шу келин эди.

Кампир кўзини олиб, йироқларга тикилди. Олис тоғлар тиниқлашди, яқинлашди.

— Ойи, кўйлагингизни ечиб беринг, кир юваяпман.

“Ҳа, қилиғи ўзига таъсир қилибди-да, — кампир енгил тортди. — Ҳай, инсон боласи-да, феъли бор, тили бор...”

Кампир келинига индамади. “Дарров ризолик билдирсанг, бошга чиқади”.

Кампир қайнона сукутидан саросималанди. Сўзга оғиз жуфтлади-ю, айтолмади. Кампир келиннинг ҳолатини тушунди.

— Ҳай, Худойимга шукур, — кампир харракдан кўзғалди.

Чумчуқлар яна “гурр” этиб, пешайвонга ёпирилди.

— Ҳай, кетларинг-а! — кампир айвон томон ҳассасини ўқталаркан, зимдан келин тарафга назар солди.

Келин кўринмади.

1989.

ЁМҒИРДА...

Ҳаводан ёмғир иси келди. Осмон бирдан шарақлаб кетди: тепаликлар ортида чақин чақди. Телба шамол дорда ёйиғлик кирларни олиб бориб тоқлар устига ёпди. Дераза-эшиклар тарақлаб очилиб ёпилди. Кунни кечагина туғилган улоқлар зорланиб маъради.

Ёмғир шовуллаб кетди.

Кўчаларни тўлдириб сув оқди.

— Вой, ўлай, ноним оқиб кетади-я, — кампир югурганича кўлида кепчик, уйдан чиқди.

Тандир ичи лоларанг тус олди. Чолининг чопони елкасида шалаббо бўлди, у ошхона томи остида тўлган пақирдан чўмични тўлдириб сув олди, оловга сепди. Тандирдан буғ кўтарилди. Кампир кўлига илинган янгигина ясалган нонни рапидага қўйиб, тандирга ёпиштира кетди. Нон шакли қолармиди. Бир амаллаб ёпиштирди-да. Тандирдан оловга жаз-жаз қилиб хамир чўзилиб оқиб туша бошлади.

— Хаҳ, ўлсин-а, қандоқ қилдим... тандирда нонинг турмаса, кун ўлгур бу бўлса... — кампир ўқрайиб осмонга қаради. — Келин келин бўлмади, бало бўлди. Шу кундаям юрадим. Ишингни битир-да, юравер!

Ёмғир куйгандан-қуйди.

Кампир ўзича сўзланиб уйга кирди, яна нон олиб чиқди. Ёмғир еру кўкни савалай кетди. Эшик ғийтиллаб очилди. Кампир “ялт” этиб эшикка қаради. Остонада биргина юпка кўйлаги шилта-шалаббо бўлиб эгнига ёпишган қизи турарди.

Кампир рапидага қўйган нонни тандирга ёпиштиришни унутди, жойида қотди.

Шундоқ тепасида осмон гумбурлаб кетди. Яна шовуллаб ёмғир куйди. Қизи индамай ошхона кесақисига суянди.

— Тур-э, ёмғирда қолдинг, — кампир ўзини босиб олди. —

Уйга кир, нонни ёпиб олай, хозир бораман. Қиз узатиб, ўғил уйлантириб, тиндим, энди роҳатини кўраман деган одам ит бўлсин-эй. Вой, бу қандоқ кун бўлди, қандоқ кун бўлди... — кампир ўзига-ўзи гапирганча уйга кирди.

Қизи бир нимани фикр қилдими ё онасининг вайсашига тоби бўлмадими, эгилганича уйга кириб кетди.

“Дарди оғир. Ҳойнаҳой аразлаб келган. Ҳай, куним курсин-а, куним курсин!”

Кампир беихтиёр: “Эй, Худо!” — деб юборди. “Ҳа, алам ўтмаса, Худо демас экансан”, деди у ичида. Момогулдурак товуши аста-аста пасайиб, ёмғир суствлашди, майда шивалади. Кампир кетма-кет, устма-уст тандирга нон ёпа бошлади. “Шундай ҳавода нон ёпдим-а”.

Шундай ҳавода нон қилганига, келинсиздай иш бажарганига алами келди, кўкрагини ботмон тош келиб босди.

— Ҳу, зулукдай сузилмай жонинг чиқсин. Шу нон сенга иш бўлса агар.

— Ойи! — кампирнинг ёнгинасида зорланган овоз эшитилди.

Кампир орқасига ўгирилди, оғиз жуфтлаб турган гапини айтолмади. Қаршисида юпқа кўйлагига титранганича қизи турарди.

— Нега қарғайсиз, уям бировнинг боласи...

— Даллол бўлмай қўя қол, мен ҳеч кимни қарғамайман, Худо ўзимга қувват берсин. Куёвингни қарғама, ўғлинг бор, келинингни қарғама, қизинг бор, деганлар.

— Шундай бўлса қарғаманг-да! — қизи иддао билан онасига қаради.

Кампир жавоб тополмай қолди. Ҳой, қарғаган билан чин кўнгилдан қарғабдими, чиндан келинини қарғабдими?

Нон кўйди, куюк иси ҳовлини тутди. Кампир шоша-пиша тандир ичига эгилди. Енгча қолиб, кўли билан нон уза кетди. Қани энди кўли оловни сезган бўлса...

“Бу кишим қандай гапни бошлаб келди экан? Тинчлик бўлсин илойим...”

У нонни узиб, саватга ташлай бошлади. Ёқимли нон иси гупиллаб димокқа урилди.

— Ҳа-я, нондан олмайсанми. Ма, ол. — Қизи онасининг кўлидан нонни олди. Онасининг оқиш соч толалари халта-халта бўлиб қолган бўйнига ёпишиб қолибди.

“Бечора онам... қариб қолибди”. Қизининг кўнглидан беихтиёр шундай хаёл кечди.

У онаси узатган нондан оғзига солиб, тишлади.

Кампир косовни олиб, оловни титди. Қип-қизил чўғ ловуллаб юзга санчилди Тандирдаги ёпилган нонларга қаради, эски кастрюлька қопқоғини тандир оғзига ёпди.

Момогулдурак дағдағаси тинди.

У қизининг оғзига нон солганини кўрди, кўнгли тинчланди.

“Ҳартугул нон тишлади, тинчликдир, унчалик ёмон гап эмасдир...”

Кампир тандир оғзидан қопқоқни олди, кўпчиб турган нонларни кўриб, енгчани кийди, бир-бир нонларни уза бошлади. Сават нонга тўлди. Қиз саватни олиб, уйга қараб юрди. Кампир қизининг ортидан қараб қолди. Сўнг ўзига келиб шоша-пиша челакдан чойдишга сув қўйди, тандирдаги оловни титкилаб чойдишни қўйди.

Бирдан теварак ёришиб кетди, кампир осмонга қаради. Шамол булутларни пастга ҳайдаб кетди.

Кампир боягина ёмғирда ивиган рўмолини бошидан олиб, қокди, қайта ўради. Тандир оғзини қопқоқ билан зичлаб ёпди-да, уйга йўналди.

Қизи нонларни саватдан олиб, дастурхонга ёйди. Кампир бориб, ўзини кўрпачага ташлади.

— Ўлдим-а! Бир нон қилишлик ҳолим йўқ экан-а. Бирёқда ёмғирни кўрмайсанми.

Қиз онасига қаради, кулимсиради:

— Об-ҳавони эшитиб, кейин қилади-да юмушни.

— Ҳа, болам-а, минг эшитсанг-эшитмасанг кўкламнинг ҳавоси-да. Ишониб бўларканми, — кампир тин олди.

Орага сукут чўкди. Ахири бўлмади, тилида боятдан бери айланаётган гапни айтишга чоғланди:

— Ҳа, Адол?..

Юраги зирк-зирк этди. Кўчадан ўғил-қизинг пориллаб кулиб келса, хунук гапни кўтариб келмаса...

Қиз дастурхонга нон териб бўлди.

Нон санаган алфоз туриб қолди.

Нима десин? Боягина кўкрагини тўлдирган аламларни айтсинми? Қандай айтади, нима деб айтади? Онасини кўрди, маслаҳат олгандай бўлди. Кўксини босиб турган юк енгиллашди, кўнгли ёришди.

— Ҳеч нима, ўзим келдим... Сизни кўргани, — қиз бошини кўтариб, онасига қаради.

— Ҳм-м...

“Шўрлик қизим мени алдаяпти. Ҳа, умр савдоси курсин-а. Бу савдо кимларнинг бошидан ўтмаган...” Кампирнинг хаёлидан шундай гаплар кечди.

Кампир туриб ўтирди, оёқларини кўллари билан укалади. Қачон ёмғир ёғадиган бўлса, оёқлари зиркираб оғрийди. Қизини чақириб, ке, оёқларимни укалаб қўй, дейин деди, кейин ичида яна, нимасини чақираман, рангини қара, пича дамани олсин, деди.

Кун чарақлади. Токнинг янги чиқарган ям-яшил баргчалари боягина ёққан ёмғир томчилари куёшда биллур бўлиб ялтиради, товланди. Ҳовлида халқоб бўлиб қолган кўлмакчаларда осмон аксланди.

— Шукур-э, — деди кампир.

Қизи онасининг нимага шукур қилганини тушунолмади.

Момогул-дуракнинг ўтиб кетганигами ё ёмғирнинг тинганигами, ё шундай ҳавода эсон-омон нон ёпиб олганигами? Ёки бўлмасам...

1989

ТОЖИ ОПАНИНГ ТУГУНИ

— Қўлингиздан қўйсангиз-чи Тожи опанинг тугунини, — синглим жаҳл билан қўлимдан қўймай ўтирган тугунни юлқиб олди.

Беихтиёр кулдим. Шунда кўз ўнгимда олис болалик жонланди. Синглимга ҳозир хаёлимдан кечганларни сўйлаб бермоқчи бўлдим...

***

Кечаси билан ёғиб чиққан қор тонгга яқин тинди, чошгоҳга бориб аста-аста эрий бошлади. Ер пилч-пилч лой бўлди. Бироқ совуқ-рутубат баданларни сирқиратди. Ўтинхонада оловкуракка майда кўмир соларканман, бирдан дарвоза остонасида кирайми-кирмайми деган истиҳолада турган жиккаккина кампирга кўзим тушди. Бошида эски шолрўмол, эгнида бир неча жойига ямоқ тушган қора нимдошгина мурсак, оёқларида лойга ботган калиш-маҳси. Қўлтиғида мўъжазгина тугун.

Мен уни танидим. Уй томон овоз бердим.

— Ойи, қаранг, Тожи опа!

Эшик очилди. Шошганича уйдан ойим чиқиб келди, орқасидан дадамнинг юзи кўринди.

— Э, келинг, Тожи опа!

— Келавермайсизми, Тожи опа!

Тожи опа илдам қадамлар билан уй томонга юрди.

Уйга югурдим. Ойим оловкуракни аста олиб, кўмирни танчага тўқаркан, мулозамат қилди:

— Қани, Тожи опа, кўрпачага ўтинг.

Тожи опа ийманибгина танча четидаги ялангқават кўрпачага ўтирди. Қўлидаги тугунни ёнига қўйди.

Тожи опа бош ирғаб, ўзича димоғида минғирлади, сўрашган бўлди. Дадам Тожи опага қарамай, бошини ирғади, гўё шу билан

унинг сўрашишларини қабул қилди. Дастурхон ёзишга чоғланган оғимга юзланди:

— Энди ерни кўкламгача амалламасак бўлмайди. Хашакнинг ҳам таги кўриниб қолибди.

Шу билан Тожи опа эрдан чиқди, оғим ўрнидан туриб, ошхона томонга кетди.

Пича вақтдан сўнг катта сопол лаганда ҳовури кўтирилиб турган иссиққина мошкичири кўтариб келди, дадам манзират қилди:

— Олинг, Тожи опа, совимасин.

Тожи опа бош ирғади.

— Олинглар, олаверинглар, — деди шошиб.

Овқат еб бўлинди. Дадам қаёққадир чиқиб кетди. Оғим Тожи опа билан уёк-буёқдан гаплашмоққа тутинди.

— Кун кўрмагур олмослик, яна хунар кўрсатяптими!

“Олмослик” — Тожи опанинг укасини хотини. Тожи опа келини билан муросаси келишмай турарди. Шу боисми, кўнгли тортган уруғлариникида уч-тўрт кунлаб ётиб юрарди.

Кампир бошини кўтармай бир нималар деди, чамаси, келинидан шикоят қилди.

— Қирғинда кетгур, жўна дедими-я! Инингиз ҳам бўлган экан, бир хотинни эплаёлмаса. Тавба, шунчалик елкасига миндириб кўядими? Айтмайдими, бу менинг эгачим-ку, қаёққа борсанг боравер, деб.

— Ўзи бошда мени Худо қарғаган, куним кун бўлмаган. — Тожи опа тез-тез шундай деди.

— Тожи опа, кўпам куюнаверманг, мана уй, мана жой. Хоҳлаганча тураверинг. Кет, деган жойимиз йўқ. — Оғим шундай деб гап мавзуини бошқа томонга буриб юборди.

Тожи опа бош ирғаб ўтирди. Кўзлари юмилиб-юмилиб кетди. Ниҳоят оғим ўрнидан кўзгалди. Танча четига Тожи опага жой солиб берди. Тожи опа атрофига аланглади, ёнгинасидаги

тугунчани олди-да, ёстиқ остига қўйди.

Синглим буни кўриб, “пик” этиб кулди. Ўринга киргач, шивирлади:

— Опа, тугунчасида нима бор экан-а?

— Билмасам... — дедим мен.

— Ойим чиқиб кетса, секин кўрмаймизми? — деди синглим.

— Тожи опа аллақачон ухлаб қолгандир?

— Жиннимисан, бошининг тагида-ку! Уйғониб кетса-чи!

Орадан қанча вақт ўтди, билмайман, гўнғир-гўнғир овозлардан уйғониб кетдим.

— Ёмон гапирма, уям Худонинг бандаси, — дерди дадам. — Тагин ҳам одам бўлиб юрибди. Унинг кўрган кунига фил ҳам чидай олмасди.

— Қирчинингдан қийилгур, Махмуд, — ойим одатича қарғаб гапирди, — бир манжалақини деб Худонинг олдида никоҳ қилиб олган хотинингга шунча азоб берасанми... Ох, фарзанд доғи... Отаси, Худонинг ўзи кечирсину, баъзида дунёнинг ишларига хафа бўлиб кетаман-да. Ё, Яратган эгам, бандангнинг қилаётган ишларига бир қара, дегим келади. Махмуд ўлгур ҳайдади, Тожи опага шунча қилган рўзғоридан нина ҳам бермади. Ҳар бири тўқлидай икки ўғил уёқдан-буёққа сарсон, хор-зор бўлиб, касалга чалиниб, ўлиб кетди. Бу бечора сарсону саргардон, юрак-бағри куйиб, адо бўлди. Шунча хор қилганига, Худойим, энди униям шундоқ хор қилгинки, токи қилмишларига пушаймон бўлсин. Яна ўша номардга, ўша манжалақига кўша-кўша фарзанд берганига куяман-да.

— Қўй, Худога шак келтирма. Унгаям атаб қўйгани бордир.

***

Ҳаво илиқ бўлди. Чараклаб офтоб чикди, қорлар эриб битди.

Тожи опа бизникида шу турганича туриб қолди. Онам эски кўрпа-тўшакларнинг авра-астарини сўкиб, ювди. Тожи опа эса

кун мўлроқ тушиб иситган пешайвонда ўтириб олганича ёстикларнинг жунини титди. Икки савағич таёқ билан жун савади. Савағич “шув-в, шув-в” этиб овоз чиқарди. Тожи опанинг кўллари бир нафас тўхтамади, тиним билмади.

— Ҳай-й! — шу топ қулоғимга савағичлар овозига монанд нидо эшитилгандай бўлди.

Дарров Тожи опага қарадим. Йўқ, Тожи опанинг лаблари қаттиқ қимтилган, бутун диққат-эътибори қилаётган ишига жамланган эди.

Бир пайт савағичлар шувиллашдан тўхтади. Тожи опа титилган жунларни ёстикқа тика бошлади. Жойлаб бўлгач, ёстик чеккасини нина билан тика бошлади.

— Ҳам-м-м... — Тожи опа димоғида ниманидир хиргойи қилди.

Ниманидир деганимнинг боиси, унинг хиргойиси на куйга, на кўшиққа ўхшади.

Синглим, ўшандаги Тожи опанинг хиргойиси сенинг ҳам қулоғингга чалинганми? Ғалати эди-я? Ҳозирга довур бу хиргойи қулоғим остидан кетмайди.

— Опа, опа, — бир маҳал синглим аста мени чақирди, ичкари уйга имлади.

Уйга кирдим. Синглим тахмонни очди-да, бурчакка тикилган тугунчани олди. Қўрқа-писа деразадан айвонга қарадим. Тожи опа ҳамон хиргойи қилганича иш билан банд ўтирарди.

— Тез, тез бўл! — деб синглимни шоширдим.

Синглим шоша-пиша тугунчани очди. Тугун ичида ойимдока рўмол, кўйлак, тагида эса, жияклари уринган боладўппи, дўппи тепасига бир тутам укпар чатиб қўйилган. Яна мева шарбатиданми, сўлакданми, қотиб доғ-дуғ бўлиб қолган болалар кўйлакчаси, кейин сарғайиб, ранги унниқиб кетган иштонча. Тожи опанинг ҳеч кимга тутқазмай, ишонмай эъзозлаган бор бойлиги шугина экан.

Ҳафсаламиз пир бўлди.

— Э! — синглим энсаси қотиб, қўл силтади.

Мен тугунни қайта туга бошладим.

— Тўхтанг, тўхтанг! — бирдан синглим қўлимни ушлади. Кўзлари айёрона чакнади. — Опа, ўрнига бошқа нарса солиб қўймаймизми? Қани, билармикин, билмасмикин?

— Бор-э, нима кераги бор!

— Келинг, солиб кўрайлик. Қизиқ-да.

Синглим югуриб бориб эски рўмол, яна аллақандай майда-чуйда, латта-путталарни топиб келди. Тугун остидаги бола кийимларини олиб, ўрнига бояги олиб келган нарсаларни қўйди.

— Ана энди тугинг, — энди мен ҳам нима бўларкин, деган қизиқишда тугунни ўхшатиб тугдим.

Шу куни Тожи опа ойим билан бирга анча-мунча иш қилишди. Тожи опанинг кайфияти яхши, бошидан ўтган бахтиёр кунларидан, раҳматли бўлиб кетган онаси-ю, холаларидан сўзлади. Онда-сонда ойим ҳам гап қўшиб турди, хангома қилаётганлари қизиқ воқеа шекилли, баъзида ойим қотиб-қотиб куларди. Тожи опа ғалати овозда “ҳэ-ҳэ-э”, деб қўярди.

Бирдан уларнинг хангомалари бўлиниб қолди. Кўчадан кимнингдир овози келди.:

— Муҳиддин ака, хў, Муҳиддин ака!

— Хув! — ойим бошидаги рўмолини қайта тангиганича, дарвоза томон шошилди.

Дарвозада миқтидан келган, ўрта бўйли киши кўринди.

— Кеннайи, бизнинг эгачи шу ердами?

— Ҳа, келинг-келинг, Ғанивой! Тожи опа шу ердалар.

— Энди, опа, жа уятдан ўлдирдинг-да одамни, — Тожи опанинг укаси гапирганича айвон томон юрди. — Уйинг йўқми, опа? Ё менинг уйим уй эмасми? Бунақа эмас-да, опа, эл ичида номусга қолдим-ку.

Тожи опанинг укаси гина қила-қила айвонга ҳам етди,

таклифни кутмай, кўрпачага ҳам ўтирди. Тожи опа индамай бошини эгиб ўтираверди.

— Ганивой, келган бўлсалар, бегона жой эмас-ку. Биз ҳам ёт эмасмиз ахир.

Улар анча баҳс қилдилар. Ахири гина-кудуратдан кундалик гапларга ўтдилар. Дастурхон ёзилди. Чой ичилди.

Ниҳоят Тожи опа укаси билан кетадиган бўлди. Маҳсисини кийди, шол рўмолини ўради, мурсагини коқа-коқа ичкарига кириб, тахмон томон борди.

Бирдан юрагим безовта урди. Синглим менга ҳадик билан қаради.

Мана, Тожи опа тахмондан тугунчасини олди. Одатича, қўлтиғига қисди. Негадир яна қўлтиғидан олди. Олди-ю, ушлаб-ушлаб кўрди. Кейин ерга ўтириб, тугунчани шоша-пиша ечди, ичидаги нарсаларни юлқиб, атрофга сочиб ташлади. Бир нафас тугунчага тикилиб турди-турди-да, бирдан изиллаб йиғлаб юборди.

— Биз кўрқиб кетдик.

Ойим нима гаплигига дарров тушунди. Бир маҳал юзим тарсакидан ловуллаб кетди. Беихтиёр бетимни кафтларим билан яширдим. Синлим эса юзини ушлаганча баралла додлаб юборди.

— Овозингни чиқарма дейман, — ойим синглимни ўймалаб олди. — Қиз бўлмай кетларинг, бетамизлар, нима қилдиларинг-а? Қани, топларинг-чи!

Ойимнинг ғазаби тошгандан-тошди. Синглим кўрққанидан тугундаги нарсаларни бекитиб қўйган жойидан олиб келди.

— Мана, Тожи опа, мана! — ойим қўйлакчаларни Тожи опага тутаркан, ялиниб-ёлворди. — Ҳали бола-да, эси йўқ. Айланай, опажон, хафа бўлманг. Ана, ҳозир укангиз ҳам кириб келади. Қўйинг энди, олақолинг... Ҳали мендан кўрадиганини кўради. Хув, яшшамагурлар...

Шу-шу, Тожи опа қайтиб бизникига келмади. Ойим уйда,

мабодо Тожи опадан гап чиқиб қолгудай бўлса, гоҳ Ганивой элдан уялгандир, олмослик инсофга кириб қолгандир, дерди. Назаримда, ойим Тожи опанинг бизникига келмай қўйганидан афсус чекар, бунга ўзини айбдор санарди.

Биз, ўшанда ҳар ҳолда уят, андиша нималигини биладиган ёшга кириб қолгандик чоғи. Қачон Тожи опадан гап чиқса, ўзимни кўярга жой тополмай қолардим.

Мана, Тожи опа ҳам аллақачон раҳматли бўлиб кетди. Уни қариндошлар ҳамон ачиниб эслашар, тугуни эса пича кулги, ҳазил аралаш тилга олинарди.

Синглим, энди билсам, ўшанда Тожи опа тугунга қўшиб кечмиш шодликларинию қувончларини қўлтиқлаб юрган, бугуни билан эмас, ўтмиши билан яшаган, уни йўқотиб қўйишдан чўчиб, тугунда ардоқлаб-авайлаб ўтган экан. Ё мен адашдимми?

КЕЧМИШ ҲИСОБИ

Уйдан асабий чикди. Хотинига бирор нима дейишга ҳадди бўлмади. Тўғриси, гапни кўпайтирмади. Устига-устак, машинанинг аккумулятори ҳам ўтириб қолибди.

Жаҳл билан ерга тупурди. Хотинининг бетўхтов вайсашини эшитмай деб ёмғирпўшининг тугмаларини устма-уст қадаганича кўчага шошилди.

Қараса, троллейбус келяпти. Чопиб чиқиб олди. Аслида, такси тўхтатса ҳам бўларди. Энди бу троллейбус деганлари шундай тошбақажориш қиладики, тушиб олиб яёв югуриб кетгиларинг келади. Эрталаб бир кайфиятинг бузилиб, ишинг юришмаса, тамом, охиригача юришмайди. Энди қачон етиб боради-ю... Машинага ўрганган одам, жамоат уловида юриши қийин экан. Бир қур троллейбус ичига назар солиб чикди. Шунда қулоғига таниш, жудаям таниш овоз эшитилди. Эшитилди-ю, шуурини ағдар-тўнтар қилиб юборди.

— Мастура опа, ишга бориб турибсизми? — ёшгина овоз ёнидаги аёлдан сўроқларди.

— Ҳа, айланай, бормай бўладими. Уйдаям эзилиб кетаркан одам. Пича бетобланиб қолувдим, ўтиролмадим, сиқилиб кетдим. Бор-э, деб ишга чиқиб олдим.

У беихтиёр овоз келган томонга ўтирилди. Ўтирилди-ю, юраги орқасига қалқиб кетгандай бўлди.

У қачонлардир бир кун келиб, қизни учратишини, юзма-юз келишини ҳис қиларди. Лекин уни ҳеч қачон бундай кайфиятда, бундай рафторда кўраман, деган ўй хаёлининг бир чеккасидан ўтмаган эди.

Аёлнинг юзлари осойишта кўринарди. Чамаси, у ҳеч нимага даъвогар ҳам, умидвор ҳам эмасди. Бир пайтлар шу аёл, ҳа, бир пайтлар шу ёшгина қиз кулганича, бари ўтар-кетар, лекин хотира қолар, дерди.

Қизнинг башорати ҳақ чиқди.

Киши бориб-бориб келажак орзулари билан эмас, ўтмиш хотиралари билан яшаркан. Эсида, бари эсида. Ўшанда шундай кўшиқ бўларди:

Эҳ, кечки поезд, кечки поезд,
Севиқлимни олиб кетдинг-а...

Бу кўшиқда қайғудан кўра беташвиш оҳанг, шўхчан оҳанг мужассам эди. Қуёшнинг сўнги нурлари оламни ғарқ этаётган палла. Куй тинимсиз янграйди, шўх садолар хонани тутади. Қуёшнинг сўнги нурлари остида, кечки поезднинг рельсларни тарақлатиб келишидан темир йўл чеккасидаги заъфарон тус девонагуллар, яшил майсалар титраб кетади. Аслида ҳеч қандай поезд рельсларни гумбурлатиб ўтмайди. Бу, шунчаки, кўшиқ кўзгаган таассурот, холос.

Теварак файзли ёз шоми ҳам эмас.

Ташқарида қор майдалаб, эзилиб ёғяпти. Буни узун симёғочларга осилган чироқлар нуридан пайқаш мумкин.

Қиз куй оҳангига монанд ирғишлайди, димоғида кўшиққа жўр бўлади.

У тўсатдан аёл ўтирган суянчиққа яқин боргиси, аёлнинг кифтларига кўлини кўйиб, ўзига қаратгиси, кечки поездни... сўроқлагиси келди. Хаёлига келган бу ўйдан ўзи уялиб кетди.

Яна... яна кенг пахтазор эсида. “Кенг пахтазор. Ҳамма далада”. Бу сийқаси чиқиб кетган иборани ўшандан ҳозирга довур бамайлихотир ишлатиб келишади. Қиз ўшанда узоқлардан унга пешвоз югуриб келди. Ҳа, ҳа, ўшанда улар, еттинчи синфдагилар пахта теришга чиқишган эди. Қиз эса олтинчи синфда ўқир, ўшанда дадасинингми, уйларидаги кимнингдир ўрнига пахтага чиққан эди.

Ҳа, ориққина қиз елиб келди-ю, қўлидаги тушлиқда нон

билан ейман, деб олиб келган бир бош узумни унга ташлаб кетди. Хаёлида шу манзара михланиб қолди. Олислардан истиқболига югуриб келаётган нозиккина қиз... Қўлидаги узумни унга ташлаб, ортига қайтаётган қиз...

Кейин... бир сафарги куз ёдида қолган. Ўша, хотирасида қолган ягона куз.

Колхоз боғи, жарлар орасидан мунгли оқаётган сой. Дарахт шохларида тинмай “чирик-чирик” қилаётган қушлар. Атроф сокин. Одамзотнинг “тиқ” этган товуши эшитилмайди.

Шу қиз иккаласи жийда теришга, жийда хазанакка чикдилар. Иккалови жийда теришга тутиндилар. Жийда дегани қани эди топила қолса. Сабаби, жийда аллақачонлар қоқилиб олиб кетилган. Фақат оёқ остида шитирлаган хазонлар орасидан чирик жийда иси гуркирайди. Баҳорда тўлиб-тошиб, кўпириб оқаётган сойда энди тиниқ сув жилдирайди. Одамлар боғлардан кўчиб кетган, ёздаги гавжум кулбалар энди ёлғиз, сўниқ.

Ҳозир ҳам кулоқлари остида ўша сукунатнинг овози жаранглайди. Улар ўшанда куз сукунатига бирга кулоқ тутдилар. Тугаб бораётган куз уларга ял-ял ёнган баҳордан аълороқ бўлди.

Ахир, қачон, қачон бу беғубор ёшлик дамларидан, бу кунлардан қайтиш бўлди? Қачон ахир?

У, хом сут эмган банда, бундан ҳам тотли онлар келажак, бундай ҳам гўзал кунлар бўлажаклигига қатъий ишонган эди.

Яна улар бир сафар тонгни бирга қарши олдилар. Эрта тонг чоғи қалба кечган ажиб ҳисларни, кўнгил ҳолатини бирга-бирга тонгни қарши олганлар айтсин.

Қиз унинг пинжига суқилганича, ғалати ҳислар қуршовида, пичирлади:

— Айтинг, айтинг, киши ҳеч ўзи севган, ишонган нарсасига хиёнат қилмайди-я?

У ҳа, деди. Ўша пайтда ҳа, дер эди. Ҳозир-чи? Энди, орадан

кўп йиллар ўтиб, англаса, қиз ўшанда ўзи ишонган-ишонмаган, шубҳа қилган саволларига ундан жавоб излаган экан.

*Эҳ, кечки поезд, кечки поезд,
Севиклимни олиб кетдинг-а!*

Пластинка чарчамай айланади, тинмай айланади, рельсларни тарақлатиб поезд елиб ўтади. Темир йўл бўйидаги кўм-кўк майсалар, девонагуллар ўтиб кетаётган поезд зарбидан титранади.

Қиз курсига чўкканича, рўмолчасини ўйнайди. Бир йигитга, бир ерга қарайди. Йигитнинг эса юраги негадир хижил. Ҳозир ҳам ўша пайтда нега ичи хижил бўлганлигини, кўнглидан нималар кечганини аниқ айта олади: бу қиз унинг келажаги эмас эди! Ҳозир ўзини-ўзи топтагиси, тепкилагиси келади. Хўп, келажагинг ким бўлди, нима бўлди, галварс?!

Қиз ўшанда ётоқхона курсисига ўтириб, кўлида рўмолчасини ўйнаганича машъум ҳақиқатни айтди. Бўлгани бўлди, деди, энди нима қиламиз, деди. Ўшанда у қулоқларига ишонмади. Хонада уёқдан-буёққа юрди, бошини чангаллади.

Қиз ўрнидан турди.

— Нега бунчалик эзиласиз, нари борса... — қиз ғарибгина жилмайди.

— Наридан борса, тўй қилармиз, ҳе, сени...

У шунда одобнинг барча чегараларидан чиқди. Қабиҳ сўзни оғзига олди. Ўшанда, бир оз кейин ҳам ўша ҳақорат сўзини айтганига пушаймон бўлган эди.

Қиз беихтиёр йигит қаршисига борди. Тили калимага келмади, титради. Унинг эса жаҳли бўғзига келди, қаршисида турган қизни итариб юборди.

Қиз ерга муккасидан тушди. Аста туришга интилди. У қизга қарамади, хонадан сапчиб чиқиб кетди. Эшик тарақлаб ёпилди.

Энди билса, ўшанда ёшликка, ўша кунларга хиёнат бўлган экан... Одамзот ношукур-да, ҳимматни билмайди.

Ёдида, ўшанда машъум фалокат, деб ўйлаган, даҳшатга тушган ҳодисага тунлари, кунлари чора излаганлари... Ҳозирга келиб ўзини оқлашга сабаб, чора излапти.

Эсида, ўша кунлари ҳамкурси: “Чиқаркансиз, бир қиз сизни сўраяпти”, деб қолди.

Шу пайт товонигача қалтироқ турди. Ичида қизни янди, койиди. Ташқари чикди. Дилида минг бир баҳонани рўқач қилди. Деворга суяниб турган қизни кўриб, дарсдан кейин гаплашамиз, дейишга оғиз жуфтлади.

Қиз уни кўрди. Йигитга пешвоз юрди. Қизнинг ҳолатидан гўё ҳеч нима бўлмади, ҳеч ҳодиса рўй бермади.

Ўшанда у қизни танимади.

Қизнинг овози ҳозирга довур кулоқлари остида жаранглайди:

— Ҳозир, гапириб бўлай, кейин кетаверасиз. Фақат мени кечирсангиз бўлгани, — қиз ўша бир вақтлар, аҳил дамларидагидай андак ғамза, андак эркалик билан сўзларди: — Уришмайсиз-да. Ўша кунни сизга ўша гапни... ҳазиллашиб айтган эдим.

— А? Нима? — Шу топ ўз овози ўзига бегона туюлди.

— Айтяпман-ку, ҳазиллашдим, деб. Агар... шундай бўлса, сиз қай аҳволга тушаркинсиз, сизга бу қандай таъсир қиларкин, деб синагандим. Шунинг учун айтгандим. — Қиз ҳеч нима бўлмагандай хуррам кулди.

Кейин, қизнинг ўша ҳолатини кўп эслади, кўп хаёлида тиклади, бўлмади. Ўшанда чин кулдими, ёлғон кулдими, билмади.

Шундан кейин у қизни асло кўрмади. Ўшанда қиз қайси гапни гапириб уни алдади — буни ҳам билмади.

Бу унга жумбоқ бўлди. Тўғри, ўшанда хавф, тўфон ўтиб кетди, зилдай масъулият юки елкасидан ағдарилди.

Кейин, эсида, жумбоқни ечмоқ умидида қизни излаб ўқиш жойига борди, тополмади. Қишлоқдан излади, толмади — қиз изсиз йўқолди.

Қишлоқдагилар, қизни шу шаҳарга ўқишга кетганича қайтмади, деди. Шаҳардан эса тополмади. Кейинчалик қишлоқдан, онаси бечора қизи дардида куйиб кетди, Мастура турмуш ҳам қилмабди, деб эшитди.

Нимаики эшитса, бари мишмиш бўлди. Мана, ҳозир орадан қанча йил ўтгач, калласини бир жойга қўйиб ўйласа, кўнглининг бир чеккасида қизнинг ўша гапи, ўша воқеа... чин бўлганлигига амин бўлади. Шунда ўзини қўйишга жой тополмайди.

Мана, аёл осойишта кетяпти. Маъюсгина, ғарибгина кетяпти, дунёдан шундай ўтяпти. Кўнгли музтар бўлди. Беихтиёр олдинга интилди. Ҳозир уни тутиб қолмаса, сўрамаса-сўроқламаса, оёғига бош урмаса, ғафлатда қолади, у дунёсию бу дунёси куяди...

У шошқалоқлик билан олдидаги одамларни итариб, ўша суянчиққа яқин борди. Чақираман, деди. Нафаси бўғзига тикилиб қолди.

— Кап-катта одам, нега туртасиз? — ёнида турган бақалок хотин унга ғазаб қилди.

Шунда аёл ўрнидан кўзгалди.

— Бўпти, Мастура опа, яхши боринг.

— Бўпти, жоним, хайр.

Троллейбус “ғийқ” этиб тўхтади. Аёл ўрнидан турди, эшикка борди. Бир муддат ҳамроҳига ўгирилди.

У ҳовликди, жон-жаҳди билан аёл томон интилди. Шунда кўзлар тўқнаш келди. Аёл уни пайқамади. Билмади, танимади. Унинг эса сўзлашга мажולי бўлмади.

Ўткинчи-кеткинчилар йўлда тушиб қолди. Аёл ҳам тушди-кетди.

У шоша-пиша ойна томонга ўтди. Юзларини ойнага

ёпиштириб қаради.

Наҳотки, уни танимай адаштирган бўлса? Наҳотки? Ахир ёнидаги ҳамроҳи ҳам, Мастура опа, деди-ку! Йўғ-э, ана, бўй-басти ҳам, юриши ҳам ўша-ўша-ку. Ана, аёл аста кетмоқда. Кулранг ёмғирпўш бари эпкиндан силкиниб-силкиниб кетмоқда.

Бошини мағрур кўтарганча, хотиржам кетмоқда.

Троллейбус ғазиллаб кетди. Шу пайт назарида аёлнинг кўзлари троллейбусга интиқ, шошилиб тикилгандай бўлиб кетди!

Ахири кулранг ёмғирпўшни кўз илғамай қолди. Анча ортида қолиб кетди.

1991.

БИРОВНИНГ ҲАЁТИ

Ёнма-ён йўлда поезд пишиллаб келиб тўхтади. Микрофондан манқа, уйкуга қонмаган бўғиқ овоз таралди.

— Дикқат, дикқат! Ҳурматли йўловчилар! Иккинчи йўлда “Тошкент-Анджон” поезди келиб тўхтади. Поезд бекатда уч дақиқа туради. Қайтараман...

Перрондаги одамлар шошилиб қолди.

Акбар бир зум электропоездда ўтирганлигини, ҳозиргина унинг ҳадеганда юрмаётганлигидан тоқатсизланганини унутди. Беихтиёр рўпарасидаги вагон ойналарига тикилиб қолди. Одамларнинг ҳеч нима билан иши йўқ, бири чиқиб, бири тушяпти. Улар ҳадемай катта шаҳарга кириб борадилар. Одатдаги олағовур ҳаёт давом этади ...

Орадан ҳеч вақт ўтмай, поезд хўрсиниб, йўлни бўшатди. Перронда қўлида тугун, ғижим рўмолни иягидан танғиган жувон серрайиб қолди. Жувоннинг қорни кўк ёмғирпўшни билинар-билинимас туртиб чиққанди, қоп-қора кўнғир сочлари қаттиқ танғилган рўмолга ҳам бўйсунмай шамолда тебранади, аста-аста томчилаётган ёмғир жувоннинг кифтларидан резина калишларигача чертади. Жувоннинг кўзлари олазарақ бўлди.

Акбар юзини дераза ойнасига яқинлаштириб қаради, шунда у жувоннинг ниҳоятда ёшлигини ва шу ёшлиги боисдир, ғоятда зеболигини кўрди. Жувоннинг лаблари қаттиқ қимтилган, узун киприкларидан ҳозир ёш думалаб кетадиган авзойда эди. Совуқда кўкарган қўллари тугунни маҳкам тутганди.

Ёмғир тезлашди. Электропоезд ойналарини ҳовур босди. Акбар қўли билан ойнани артди. Жувон ҳамон жойида қотиб турар, назарида савалаётган ёмғирни ҳам ҳис этмасди. Акбар тўсатдан орқасига қалқиб кетди: поезд жойидан силжиди. Тезда жувон ҳам, перрон ҳам ортда қолди. Ойна ортида енгил ҳовурга бурканган далалар, уйлар, дарахтлар липиллаб ўтиб турди. Ҳар

куни тиниқ кўриниб тургувчи олис тоғлар ҳам бугун ёмғир пардаси остида қолди. Бугун олис манзаралар ҳам кўринмади. Негадир Акбарнинг кўз ўнгида перрондаги ёшгина, кўҳликкина жувон, унинг қаттиқ қимтилган лаблари михланиб қолди. Хаёлига нималар келмади. Балки жувон оиласидан ҳайдалгандир, яқингинада курган турмушидан ажралгандир. Нобоп эр, жоҳил қайнона уни оғироёқлигига қарамасдан ҳайдагандир. Ва у ҳозир нима қилишини, қаёққа боришини билмасдан эсанкираб турибди. Йўқ, йўқ, балки жувон умуман турмуш қурмагандир. Қиз балки адашгандир, бир онлик лаззатга учгандир. Ота уйини не-не кўнгил билан тарк этган, номусдан дуч келган поездга чиққан. Ҳа, ҳа, шу ҳақиқатга яқинроқ. Энди у поезддан тушиб олганча қаерга боришини билмай, довдираб турибди.

Акбар бу гал поезднинг шаҳарга қандай кириб келганини сезмай ҳам қолди. Юрагида қайтариб бўлмас истак пайдо бўлди. Эсизгина, ёнида бир парча қоғоз билан қалам ҳам йўқ экан. Қани эди, хаёлидаги ҳозиргина ўзи гувоҳ бўлган манзарани чизиб олса. Акбар тўрхалтасидаги бир даста газета-журналлар орасини титди. У ҳар кунги умрининг беш-олти соатини йўлга сарфлайди. Шу важдан ишхонасидаги кутубхоначи аёлдан йиллик газета-журналлар, китобларни сўраб олади. Йўл бўйи шуларни ўқиб кетади. Баъзан йўлдан толиққан кезлари ўзига-ўзи таскин беради: агарда шунча масофага вақт сарфламасам, бу газета-журналларни ўқимас, оламда нима гаплар бўлаётганлигидан беҳабар юраверар эдим. Хайриятки, вақтни бекорга сарфламаяпман. У тўрхалта титкилаб, чизадиган бир нима тополмади. Ишхонага бориши билан ҳозиргина ўзи гувоҳ бўлган манзарани дарҳол чизиб олади. Акбар поезддан тушиши билан ишхона томон учди.

У бугун ҳамкасабаларидан атайин ўзини олиб қочди, хаёлидагини қоғозга тушириб олмаса, бутун ҳаракати зое кетади. Тез-тез қалам билан қоғозга чиза кетди: ана, намли,

рутубатли тонг. Кўз илғамас, файзсиз кичик бекат, ана, резина калиш, кўк ёмғирпўш кийган, сочлари рўмолдан тўзғиб чиққан, кўзлари олазарак, лаблари қимтилган қиз... Барибир кўнгилдагидай чиқмади. “Уйга бориб, яна чизаман”, ичида ўзига-ўзи шундай деди.

Газета-журналларни кутубхоначига топширди.

— Нима берай, Акбаржон? — кутубхоначи кўзойнак ортидан унга тикилди.

— Раҳмат, ҳозирча ҳеч нарса керак эмас. Бир-икки кун дам олай.

Акбар аслида дам олмоқчи эмасди. Ахир газета-журнал ўқиб чалғиса, хаёлидаги манзара чапланади, хиралашади. У бармоқлари билан кун санади. Икки кун ишласа, шанба-якшанба дам олади. Ихтиёрида икки кун бор, насиб бўлса, ўтириб ишлайди. Фақат Мавлуда индамаса, жанжал қилмаса бўлгани. Шунинг учун ҳозир тайёргарлик кўриб қўйиш керак. “Туш пайти бозорга тушиб, бозорлик қилсам, шанба куни бекорга юрмайман. Мавлуда хурсанд бўлади, ишга ўтирсам жини кўзимайди”, ўйлади Акбар. Ва шундай қилди ҳам. Бари майда-чуйда қилинажак ишларни ҳордиқ кунларигача битирди.

Ёмғир қуйгандан-қуйди. Кўк ёмғирпўшли жувон жала остида қолди. Ёмғир қизнинг қоп-қора сочларини пешонасига ёпиштирди, кўк ёмғирпўши ивиб баданига ёпишди.

Акбар бир зумда хаёлидаги манзаранинг бир неча хилини чизиб ташлади. “Муҳими, картина қилиш, полотнога кўчириш”. У беихтиёр Ван Гогнинг “Ёмғирдан сўнг” асарини эслади. Ёмғирдан кейинги куннинг таровати, деҳқон куни манзарасини эсларкан, ичида мамнун бўлди: унинг ёмғирли кун манзараси, насиб бўлса, ҳеч кимникига ўхшамайди. Асарда ҳам манзара, ҳам инсон кайфияти бўлади. Кайфият, инсон тақдири акс этиб туради. Ҳақиқий инсоний асар бўлади.

Дастурхон теварагида жимгина овқатландилар.

— Бошлиқ билан айтишиб қолдим. — Мавлуда “Нима деркин”, дегандай, Акбарга каради. — Қарасам, ҳар хил гаплар қиялпти.

Акбар қошиқни косага ташлади. У хотинининг ўйлаган ўйини англагандай деди:

— Сен нима дединг, эримга айтаман, дедингми?

— Нега одамни майна қиласиз? — Мавлуда тарақлатиб олдидаги косани нари сурди. — Ҳа, дедим деганимни. Бир хаёлпараст эрим бор, мен биров билан юраманми, юрмайманми, барибир. Бўпти, айтганингиз бўлақолсин, дедим.

Акбар бошини чангаллади. “Яна эски ашула бошланди. Тўхтатиб бўпсан энди”. У хотинининг ўзини беҳад севишларини ва шунинг баробарида бениҳоя қизганиб рашк қилишларини, бу рашк то ёқа бўғишгача олиб бормаса, асло қоникмаслигини, депсиб уйни бошига кўтаришини яхши билиб олганди.

“Мавлуданинг Театр институтига киролмагани чакки бўлганда. Агар Мавлуда актриса бўллоганида эди, бутун илҳоминию куч-ғайратини театр сахнасига сарфларди-да, мен билан иши бўлмас, оила сахнасида драма ўйнаб ўтирмасди, — ичида ўйланди у. — Аслида-ку, ўша институт остонасида учрашганлари ҳаётидаги катта хато бўлган”.

Мавлуда индамай ўтирган эрига ғазаби келди. “Шуям эрми?”

— Тўғри айтибманми? — деярли бақриб деди аёл.

— Бўпти, эртага бошлиқнингнинг олдида бир борай. Мақсади нима — билмасам, юрган эканман йигит бўлиб. — Акбар астойдил шундай деди. Чунки бу машмашалар унинг жонига теккан, аёлини бир фoш қилиб, аламдан чиқмаса бўлмай қолганди. Мавлуданинг бошлиқ ҳақидаги гапларни тўқиб чиқарганлигини, эрининг бунга қандай қарашини ўз кўзи билан кўргиси келаётгани унга янгилик эмасди. Ва ростдан ҳам аёлининг бошлиғи олдида борса, унинг бундай жинни хотин сизга керак бўлмаса, бизга мутлако зарур эмас, опкетинг,

дейишига ишончи комил эди.

Мавлуда эрининг сўзлари чин эканлигини билди, дастурхон йиғиштираркан, ғудранди:

— Бўлди, ўзим жавобини бериб юбордим.

Орага сукут чўкди. Хотин идишларни йиғиб олиб кетди. Ошхонада оёғига ёпишган қизчасига нималардир деб бақирди. Қизча дод солди. Нимадир синди. Бир зум ҳаммаёқ тинчиб қолди. Мавлуда шу билан аламдан чиқди.

“Хайрият, бу сафар жанжални катта қилмади, — суюнди Акбар. У расм чизадиган хонасига кираркан, бир муддат жойида тўхтаб қолди, ҳеч хаёлидаги манзарани тиклай олмади. — Бугун ҳам ҳаром бўлди”. Унинг юраги сиқилиб полотнога тикилди.

У яқинда йигирма етти ёшга кирди. Шу умри давомида фақат осойишталик истади. Жанжал-суронлардан қочиб яшади. Эсида, дадасининг ичиб келганини билди, ўртоқлариникига ёки кунлар илиқ бўлса, рўпараларидаги тепаликка қочиб кун кўрди. Тепаликдан кафтдай кўринган қишлоқ манзарасига маҳлиё бўлиб, уйдаги нохушликларни унутди. Беихтиёр расм чизиш истаги жунбишга келди. Устига-устак, тақдир унинг устидан кулгандай, чекига жанжални пулга сотиб оладиган хотин тушди. Бу ерда тепалик ҳам йўқ жон сақлайдиган. Ундан кейин бу ерни, бошлаб қўйган ишини ташлаб ҳам кетолмайди. Тўғриси, чўтқаларинию бўёқларини Мавлудага ишонмайди.

Акбар хонада уёқдан-буёққа юрди. “Муҳими, Мавлуда билан олишмаслик, унга аҳамият бермаслик. Қачонлардир, кимлардандир эшитганди: одам турмуш майда-чуйдаларидан, икир-чикирларидан устун туриши керак, деб. У ҳам энди шундай қилади. Турмуш ғалваларига заррача эътибор бермайди”. Шу пайт дераза чертилди. Хаёли бўлиниб, деразага яқин борди. Деразани чертаётган ёмғир экан. Бирдан хаёлида кичик вокзал, перрондаги жувон жонланди. Акбар севиниб кетди. Шунда у барини, борликни унутди.

... Назарида керакли бўёкни тополмаётгандай бўлди. Нима қилса, қандай бўёк берса, кайфият ифодаланади? Қандай чизса, аро йўлда қолган, адашган қиз портрети акс этади?

Шунча мўл ишласа-да, чизганлари барибир ўзига маъқул келмади. “Ахир хаёл билан расм чизиб бўлмайди-ку. Энг машҳур рассомлар ҳам натурадан нусха кўчиришган”. У ўзига-ўзи шундай тасалли берди. У натурачини қаёқдан топсин? Асарда ўша жувонга ўхшаш одамни топганда ҳам унга тўлайдиган маблағ қани, унинг учун шароит қани? Акбар машҳур рассом бўлса эканки, ўзининг холи устахонаси бўлса. У ҳафсаласи пир бўлиб, кўлидан чўткани ташлади. Руҳи тушди.

Икки кун ҳам “ғув” этиб ўтди-кетди. Эртага яна ишга бориши керак. Яна эрта саҳардан қора кечгача ўзи истамаган ишларни қилиши керак. У ҳеч қачон таниқли рассом бўла олмаса керак. Жуда бўлмаганда, ўртамиёна сураткаш. Илк бор қўлига қалам билан қоғоз олган, расм чизган, шу расмни уч-тўрт одамга маъқул қилдирган сураткаш борки, машҳур бўлишни орзу қилади. Шухратга интилиш гуноҳми, орзу қилиш айбми? Лекин орзуга эришиш нечоғли мушкул... Турмушнинг зилдай юки остидан чиқиб олиш нечоғли оғир...

Акбар шундай ўйлар билан ўзига-ўзи тасалли бераркан, юрагини қоплаган таҳлика орқага чекинди. У яна қўлига чўткани олди. Хаёлидаги тасвири тобора ўчиб бораётган перрондаги жувонни амалда тиклашга бор кучи билан тиришди.

Акбарнинг миясига тўсатдан бир фикр келиб урилди. Бу фикр ноҳос кўнглини ёритиб юборди. Бу фикр уни қутқарди, бу фикр келажагини чароғон қилувчи маёқ бўлди. Ахир ҳар куни бўзчининг моқсидай шаҳарга ишга бориб келавериши шартми? Ахир туссиз ҳаётида ва ниҳоят маъно пайдо бўлди-ку. Ахир у ҳамиша юрагини кемирган туйғуни — ўзлигини топди-ку. Назарида шу вақтга довур расм чизмаганига асрлар ўтганга ўхшади. У эртадан бошлаб то “Адашган қиз” асарини

тугатмагунича ишга бормаиди, вассалом. Сабаби: ишдан муҳимроқ иши бор. Мавлудами, билганини қилсин.

У қатъий қарорга келди.

Кеч кузнинг рутубатли тонги. Кишининг юрагини қон қиладиган ёмғир эзиб ёғяпти. Совуқ ҳовур изма-из келиб турган поездларни парда каби ўраб олди. Мана, аста поезд жилди. Поезддан тушувчилар, чиқувчилар ариди. Перронда қўлида биргина тугун тутган, юпун кийинган ёш, кўхликкина жувон қолди. Жувоннинг сочлари рўмолга сўз бермай, шамолда тебранади. Лаблари қаттиқ қимтилган, коп-қора кўзлари саросимада — жувон юкли.

Акбар ўзи хаёлан кашф қилган ёшгина жувон ҳаётига сингиб кетди, гўё у билан бирга нафас олди. Чўтка тутган қўллари тин олмади.

— Шундай ўтираверадиларми? — Мавлуданинг овози уни ҳушига қайтарди. У орқасига ўгирилди. Остонада қошлари чимирилган, дарғазаб хотинини кўрди, беихтиёр қўллари пастга тушди. — Сабабини билсак бўладими?

Акбар нима гаплигига тушунмагандай, хотинига тикилиб қолди.

— Нега анқаясиз? Неча кун бўлди, ишга бормайсиз, гап гапирсам анграясиз? Қилинадиган қанча ишлар ётибди, бу кишим бўлсалар, расм чизи-и-иб ўтирибдилар. Кошки бу расм ўлгур нон берса, ош берса.

— Бас қил! — у хотинига ўшқирди, ерга чўкиб, тиззаларини кучоқлади.

У, шу гапни гапиряпсанми, эй хотин, ахир сен ўқимаган, оми аёл эмассан-ку! Бир пайтлар сен ҳам санъаткор бўлишга даъвогар эдинг-ку, дегиси келди. Аммо хайф сенга сўз, дегандай, энсаси қотди.

— Э! — у қўлларини силтади.

Мавлуда эрининг кайфияти бузилганини кўриб, шашти

пасайди:

— Намоз аканикига бориш керакмиди? — Мавлуда юмшаб, писанда қилди.

Акбар нима гаплигига энди тушунди. Бир маҳалла наридаги Намоз ака шу кузда уй тузаб, безатяпти. Уйининг бир хонасига манзарали расм чиздирмоқчи. Ўн кунларча аввал у Акбар билан келишган эди. Бутунлай эсидан чиқиб кетибди. Унинг юраги орқасига тортди. Яна ёзнинг куни келадиган бўлди. Акбар ҳар йили ёзни орзиқиб кутади, тоғларга, қишлоқларга чиқиб, расм чизсам, деб орзулайди. Аммо орзу-орзулигича қолади. Рўзғор аталмиш ғор уни ҳам, унинг орзуларини ҳам ўз комига тортади. “Шу ёз ишласангиз, мебель, гилам оламит. Шаҳардан уй олиб, кўчадиган бўлсак, ҳеч вақомиз йўқ”. У шундай-шундай гаплар билан тобора юрагида орзу қилган расмларини чизмай қолаверади. Кўнглидаги мунг каби, қувонч каби оҳанг борган сари ундан узоқлашиб, тарк этиб бораверади. Энди яна кўнгли орзуларидан воз кечсинми? Барини аро йўлда ташлаб, пул топишга тушсинми? Энди кўнглидаги полотнога кўчаётган ўша... ўша жувонни ташлаб кетсинми?

— Бориб айт, эримнинг зарур ишлари чиқиб қолди, кела олмайди, де.

— Нима-а?

— Шу. Мен картинани тугатмагунимча ҳеч қаякка бормайман. Сен айтмасанг, ўзим бориб айтаман.

— Сиз ахир йигитмисиз? Лафзингиз борми? — Мавлуданинг нақ жони ҳалқумига келди. У сира-сира Акбардан бундай қилиқни кутмаган эди. — Эй, сизга катталикни ким қўйибди? Олдин энгил-бошингизга кийим илинг-да, кейин катталик қилинг, ия.

Акбар ўзини тутолмай қолди.

— Қани, чиқ, чиқиб кет! — у бир қўли билан хотинини эшик томон итарди, бир қўли билан расмни муҳофаза қилди.

— Нега мени ушлайсан, қўйвор! — Мавлуда беихтиёр сен-сенлаб кетди. — Ҳали мени итдай ҳайдайдиган бўлдингми? Сен-а?

Мавлуда бир юлкиниб, эрининг қуршовидан чиқди-да, жон-жаҳди билан оёғидан шиппагини олиб, расмга қараб отди.

Шиппак учиб бориб, нақ кўк ёмғирпўшли жувонга тегди.

Учиб бориб, жувоннинг ҳозир йиғлаб юборай-йиғлаб юборай деяёзган рафтордаги юзига, маҳкам қимтилган лабларига тегди.

Шиппак зарб билан урилиб, бўёқларни чаплаб юборди.

Зарб билан урилиб, расм чизилган матони тешиб кетди.

Зарб билан урилиб, жувоннинг башарасини жароҳатлади.

Жароҳатдан тиркираб қон оқди...

— А-а! — Акбарнинг томоғидан бир нидо отилиб чиқди.

У беихтиёр бошини чангаллаганича ўтириб қолди. Мавлуда нима бўлганига энди ақли етгандай, саросимада қолди. Орага оғир сукунат тушди.

— Яхшиси, кет, — ҳарсиллаганича деди Акбар бошини кўтармай.

— Нега мен кетарканман, ўзинг кет, — деди Мавлуда ўзини тутиб олиб.

— Мен кетайми? Бўпти! — Акбар шахд билан ўрнидан турди.

Энди уни бу уйда ҳеч қандай куч тутиб туrolмас эди.

Кеч куз шамоли бадан-баданни тешиб юборгудай изиллайди. Олис-олислардан паровозлар гудоги чалинади. Вокзал биносидаги чироқ ҳозир-ҳозир ўчиб қоладигандай липиллайди. Саёқ ит ичкарига кирмоқчи каби искаланади. Қоровул чол саёқ итга қўлига тушган консерва банкани отади. Ит вангиллаб жўнайди. Ташқарида мов бўлган мушуклар қийиллайди, янги туғилган чақалоқлар каби чирқиллайди.

Акбар кўз очиб юмгунча бор-йўғини ўғри тўнаб кетган одам кепатасида қатор тизилган яхдай курсиларга ўзини ташлади.

Бир муддат кўзи илинди. Ҳушидами, тушидами, бўғиқ, манка овоз таралди: “Диққат, диққат! Ҳурматли йўловчилар! Иккинчи йўлда “Тошкент-...” поезде келиб тўхтади. Қайтараман...”

Шунда кимдир елкасига аста кўлини кўйди. У сесканиб орқасига ўгирилди. Қаршисида рўмолни иягидан боғлаган, бир кўлида тугун, эгнида кўк ёмғирпўш, оёғида қора калиш, ёшгина жувон турибди. Жувон қорни билинар-билимас ёмғирпўшни туртиб чиққан, узун-узун киприкларидан оққан томчи ёш йилтиллайди, лаблари маҳкам қимтилган.

— Болам, эшикка рўпара ётманг, елвизак. Тағин шамоллаб қолманг. — Қоровул чол Акбарнинг кифтидан аста туртди.

Акбар сапчиб ўрnidан турди. Теваракка бир қур назар солди, ўзига келди.

Узоқ-яқиндан хўрозлар узун-қиска қичқириб, саҳарни қаршилади. Тонг ёришиб келди.

Олис-олислардан рельсларни тарақлатиб поезд бекатга яқинлаша бошлади.

ЙЎЛДА

Эрталабдан ҳавонинг авзойи бузилди. Осмонга қоп-қора булутлар тўпланиб, ёмғир шаррос куйиб берди. Кечаги чарақлаган кунга ишониб йўлга чиққан Раҳбар хола шоша-пиша кўлидаги тўрвани титкилади. Кўлига йўл-йўлакай ариқ бўйидан териб олган исмалоқ, отқулоқ, ялпизлар илашиб чиқди. Хаҳ, ўлсин-а, тўрва ичидан аранг битта елим халта топди. Уям бўлса, тешик экан, хола парво қилмай бошига елим халтани ёпди. Боргунча шалаббо бўлади энди. Аслида йўлга чиқмаса ҳам бўлар экан. Қайтсаммикин-а? Раҳбар хола орқасига қаради. Озмунча йўлми... Шунча йўлни босиб келиб, яна изига қайтадими? Йўғ-э. Ундан кейин неваралари ҳам йўлига қараб ўтиргандир. Келиннинг феъли ёмон. Аччиғи чиқса, эгасини аямайди. Яшшамагурлар, деганча хе йўқ, бе йўқ, болаларини кўчага ҳайдаб солади. Келин бу билан ҳали куриб битказилмаган ҳайҳотдай ҳовлига кўчириб келиб, иморатни ҳам бажаролмаган, ташлаб қўйган, бир вақтлар осмондаги ойни олиб беришни ваъда қилган, ҳозир кўлидан бирор иш келмаётган, эплаб рўзғор тебратмаётган ношуд эридан, одатда кун ора гўштми, гуручми, кўлига илинган нимаики бўлса, қора қозон қайнатишга ташиган ва бугун келиши керак бўлган қайнонадан ўпкалайди. Аввал ношуд, ишёқмас эрини, кейин унинг эпсиз ака-укаларию сира бири икки бўлмаган, аслида зоти паст эрининг бутун авлодигача битта қолмай қарғаб чиқади. Йўқ, нима бўлса бўлди, яхшиси кетаверади.

Раҳбар хола бошию елкасидан баравар савалаётган ёмғирга парво қилмади, қадамини тезлатди. Қиз боланинг аввал-бошдан пешонаси ярақласин экан, кейин яхши кунни кутиш бефойда экан. Хола ичида шундай деб, яна ўзи гапини маъқуллаб, бош ирғади. Ҳа, бошида бахти очилмади ўзи. Ёшлигида кўнгли хуш кўрмаган кишига узатилди. Тўғри-да, ота-онада нима гуноҳ?

Бўйи етган кизни уйда олиб ўтирадимиз қачон севганинг келиб, олиб кетади, деб? У ёшлигида бировни севибдими? Йўқ, севибдими эмас, севгани олибдими дейилса тўғрироқ бўлади. Бу эр деганлари нақ Азроилнинг ўзи бўлди. Шу уйга келин бўлиб тушибдики, йўқ нарсаларни кавлаб чиқариб жанжал қилаверди-қилаверди. Нега эмиш, юзимга қараб чой узатмайсан, нега “тарақ” этиб, пиёлани олдимга қўясан эмиш. Ахир қанча йиллар бирга яшаб, эрининг башарасига қарагиси келмаса, нима қилсин? Бахтсизман, деб ўпкалама, ҳамма касал сен ўлгурда, дегувчи эди янгаси. Ҳа, янгаси ҳақ, аслида ўзида ҳам катта айб бор. Буни бўйнига олади. Умр бўйи, мана, етмишни қоралаб боряптики, бетинг қора бўлгур чоли, то ҳозиргача хотинига кимларнидир ўйнаш қилади, оғзига келган шалоқ сўзлар билан бўралаб сўкади.

Бурноғи йили чоли келин бор, куёв бор ҳам демай, бетоб ётган кизиникида тунаб қолиб, эртаси азонлаб кўрқа-писа мўралаб кирган хотинини олдига солиб қувди, том билан битта қилиб офтобга ёйилган майизларни ҳовлига сочиб ташлади, эр-хотинлик кўрпа-тўшакларини айвонга олиб чиқиб, гугурт чакди. Кўрган куни қурсин, шундан кейин, ўғил-қизинг, келин-куёвинг сени иззат қилармиди. Ҳа, тўғри, яхшиям пешонасига болалари битган экан, шулар билан овунди, шулар билан қувонди. Э, юпаниб қувондимиз, бахтиёрликдан кўкка учдимиз, қаёқда. Бола-чақа кўриб, хурсанд бўлдим, энди тиндим, деб оёғини бемалол узатган одам бормикин бу оламда? Қани эди ана шу фарзандлар ташвиши бўлмаса. Ҳа, ўзим турмушда кўнгилсиз бўлдим, деб болаларининг кўнглига қаради, севганига берди, севганини келин қилди. Ана, севганига уйланган тўнғич ўғли... Кеча уникига борса, дарвоза ланг очик, уйда бирор кимса йўқ, ўчоқбошида ювуқсиз идиш-товоқ уйилган. Одам шарпасини пайқаб, чўнқайиб коса ялаётган ола мушук ура қочди. Ҳа, катта ўғли севиб, хотин қилган келини ўтакетган шалтоқ чиқди,

ивирсиган, оғидан латта хиди келган ландавур чиқди. Тўғри, бу келин аччиқ-аччиқ гаплар билан қайнонани юзидан олмади, ортиқ айтишмади, эрни эр билди, қайнонани она. Лекин рўзғорни эп қилмади. Мана буниси-чи... ҳа, бу келиннинг иши чакқон, худди ишидай тили ҳам чакқон. Ҳар гаплари борки, илонлар тер ташлайди. Э, онани яратмасин экан, қай бирига куясан...

Хола беихтиёр бошини пайпаслади. Боя бошига илган елим халта тушиб кетган, рўмоли жикқа хўл эди. У бошидан рўмолини олиб сиқди, қоқиб яна қайта ўради-да, осмонга қаради. Ўзича хаёл билан андармон бўлиб, сезмабди ҳам, боятдан бери ёғаётган ёмғир тинибди. Кўкда булутлар нари чекинган, аста кун чиройини очаётган эди. Хола чарчади, секин йўл чеккасига чўккалади. Шу пайт ёришган офтобда йўл чеккаларида унган майсалар яшнади, ярқ этиб кўзга ташланди. Хола ям-яшил бўлиб товланган майсалар орасидан миттигина кўкиш ялпизни кўзи илғади, беихтиёр қўллари ялпизга узалди. Ялпизни узиб олди, атрофга иси гуркираб кетди, димокни элитди. У бирдан ўрнидан турди, теварак-атрофидан ялпиз излай кетди. Ҳа, боя эрталаб териб олган кўкатларига яна кўшади. Бориб бир невараларига ялпиз сомса қилиб беради. Димоғига тандирдан узилган ялпиз сомсанинг тотли иси келиб урилгандай бўлди. Шунда қорни очқаганини сизди. Тиззаларини ушлаганча ўрнидан турди. Энди йўлга тушмаса бўлмас. Кун ҳам чошгоҳдан ўтди. Ўғиллари ҳам ўтли-шудли чикмади. Ҳар ўғиллар борки, ота-онасини кўкларга кўтаради, дунёда йўқ нарсаларни муҳайё қилади, машинасига солиб юради. Майли, машинага солиб юрмаса ҳам гўрга эди, ўз кунини ўзи кўрса эди. Хола ўксиб, яна йўлга тушди. Бирдан қулоғига машина овози эшитилди. Орқасига ўгирилганини билади, машина ёнгинасидаги боя ёмғирдан халқоб бўлиб тўпланган кўлмакни босиб ўтди, сув кампирнинг юз-кўзларига сачради, кўйлак этакларини хўл

қилди.

— Ҳе, машина минмай кетгур! — хола қарғанди.- Кўзингга қарасанг бўлмайдимми?

Ҳозиргина машина миниб, ота-онасини рози қилган фарзандларга хаваси келганини унутди. Ифлос бўлган кўйлак этакларини кўллари билан арта бошлади. Кўнгли ана шу кўлмакдай вайрон бўлди. Кўйлак этакларини қоқар экан, бир қадам ҳам босгиси келмади, жойида туриб қолди. Қулоғига яна машина овози эшитилди. Бошини кўтариб қараса, ҳозиргина анча нари кетган машина изига қайтиб, унга яқинлашиб келмоқда эди. Хола беихтиёр турган жойидан нари чекинди.

Машина унинг шундоқ ёнгинасида тўхтади. Машинада ёшгина бир йигит, ёнида бир қиз ўтирарди.

— Узр, холажон, билмай қолибмиз, — йигит машина дарчасидан бошини чиқарди. — Кечиринг.

Хола худди ўз болалари айб иш устида тутиб қолган ҳолатга тушди, нима дейишини билмай каловланиб қолди.

— Хола, бизни кечиринг, — йигит ёнидаги қиз орага қўшилди. — Гап билан бўлиб сезмабмиз. Қаёққа борасиз, ўтиринг, сизни олиб бориб қўямиз.

Хола хайрон бўлиб қолди. Беихтиёр камзули чўнтақларини кавлади. Ҳа, дарвоқе, чўнтагида пули ҳам йўқ эди-ку.

— Йўғ-э, яёв бориб юрган ерим, ўзим кетавераман.

Машина эшиги очилди. Қиз машинадан тушди, худди кампирнинг ҳолатини тушунгандай, унинг кўлларидан тутди.

— Энди қилган айбимизни ювамиз, сизни обориб қўямиз.

— Ҳа, ҳа, сизни обориб қўямиз, — йигит унга қўшилди, — ўтиринг.

Хола машинага ўтирди.

Машина холанинг манзили томон ғизиллаб елди.

2004.

ТАҚДИР

Уйдан кўнгли хира бўлиб чикди. Чорпояга суянган онаси ховлида уруғ бойлаган серяпроқ садарайхонларга тикилганча деди:

— Ҳа-а, бу ёз ҳам ўтди-я.

Васила онасининг фикрини уқди. Онаси бу ёз ҳам бесамар ўтди, бу йил ҳам тўй қилолмадик, демокчи. Ҳар йил шундай ўтади. Онаси ҳар ёз фасли нимадандир умидвор бўлади, эл-юрт, маҳалла-кўй олдида юзи ёруғ бўлиб, қиз узатишни астойдил ният қилади.

Васила туфлисини шоша-пиша оёқларига илди, тезроқ уйдан чиқишга ошиқди.

— Доим шундай, гапирсам, эшикка чопасан, — онаси жаҳл билан қаршисидаги нон ўроғлиқ дастурхонни нари сурди.

— Нима қил дейсиз бўлмаса? — Васила онасига иддао билан қаради. — Энди эълон берайми?

— Эълондан берироғини қила тур! Уёк-буёғинга қараб иш қил. Бўлди, танлама. Ўн саккиз ёшмидинг? — Онаси жаҳл билан ўрнидан «лик» этиб турди.

Васила ҳозир онаси билан айтишиб қолишига кўзи етди-да, эшик томон чопди. Кўчага чикди, кўзларига қуйилиб келган шашқатор ёшларни кафти юзаси билан артди. Беихтиёр узоқдан келаётган автобус томон интилди. Шу аснода ишхонага қандай этиб келганини билмай ҳам қолди. Эшик тешигига калит соларкан, ичкарида бетўхтов телефон жиринг-жиринг этди.

— Уф, намунча! — телефон жиринглаши асабини бузгандан-бузди.

У хонага кирди-да, жаҳл билан телефон гўшагини кўтарди. Бир он жавоб бермай туриб қолди.

— Алло, Алло! — симнинг у томонидан эркак овози сўроқларди.

— Нима? — Қиз зарда билан овоз берди. — Сизга ким керак ўзи?

— Менга Василани чақириб бера оласизми? — Сўровчининг овозида буйруқдан кўра илтимос оҳанги кўпроқ эди.

— Мен Василадан, гапиринг, — беихтиёр қиз вужудини қизиқиш эгаллаб олди.

— Менга телефонингизни беришувди, сиз билан учрашсам бўладими?

Васила бирдан зийрак тортди.

Ҳа, бу — унинг жуфти бўлишини, оилали бўлишини хоҳлаб, ҳамиша куёв излаб юрувчи ишхонасидаги Меҳри опанинг иши. У тунов кун, Васила, сизга бир куёв топдим, хотини қазо қилган, ўзи доцент, илмли одам, деб суюнчи олаётувди. Э, Меҳри опа сингари ғамхўр опалардан унинг кўнгли қолган ўзи. Шунча одам топади-ю, бирортаси, ўлсин агар, пичоққа илинса.

— Бўлади, қачонга дейсиз? — деди энсаси қотиб ўзига хос бўлмаган дадиллик билан.

— Эртага вақтингиз қандай? — деди эркак, чамаси қизнинг дадиллигидан хайрон қолиб.

Васила кимга зарда қилаётганини ўзи ҳам билмай, деди:

— Эртани кутиб нима қиламиз? Бугун ишдан кейин келаколинг.

Келишдилар. Васила телефонда гаплашаркан, негадир унинг эрталабки кўнгил хиралиги тарқади. У беихтиёр деворга илинган кўзгуга ўзини солди. Кўзгуда ҳали қизлик малоҳати тарк этмаган хушрўй чехра акс этди. Қизнинг кўзлари ости қовоқларида майда ажинлар из тортган, ҳамиша таранг юз терилари салқиб қолган эди. Эгнидаги нафис, мовийранг шоҳи кўйлаги ҳам назарида кифтларида осилиб, шалвираб қолганга ўхшарди.

Васила кўзгудан ҳафсаласи пир бўлди, аста жойига ўтириб, ҳозиргина ўзи гаплашган телефон аппаратига тикилиб қолди.

Беихтиёр кўнгли ёришди. Овозидан басавлат, келишган йигитга ўхшайди, беихтиёр кўнглида умид пайдо бўлди. Аслида у қандай одам экан?

Бир иш кунини янги умидлар билан орзикиб ўтказди.

Васила янги одам билан бўладиган учрашувни ҳар сафар ва ҳаяжон билан қарши олади. У одатича дераза табақаларини очиб, кўчага қаради. Бирдан кўзи шундоқ дераза рўпарасидаги трамвай бекатига тушди. Шоша-пиша деворга илинган соатга қаради: ўн беш дақиқаси кам олти. У қизиққандан-қизиқиб бекатга тикилди. Бирдан қизнинг юраги орқага тортди. Бекатда уч-тўрт нафар бола-бақра ва кўримсизгина гавдали, оқ кўйлакли, кўлтиғига қандайдир папка қистирган одам турарди. Учинчи қаватдан эркакнинг бошидаги тепакали қуёшда ялтираб кўзга ташланди.

— Шу, шу... — Василанинг лаблари пичирлади. Ахир унинг ўзи учрашувни трамвай бекатига тайин этган, бу ерда киши бир-бирини топиши осон эди.

Трамвай бекатга келиб тўхтади. Улов кутувчилар трамвайга чиқдилар, манзилига етганлар тушиб, кўчанинг нариги томонига ўтдилар. Бекатда атрофга олазарак қараган биргина эгнида оқ кўйлаги ҳалвираган, озғин, тепакал одам қолди, холос.

Худди ўзи! Шубҳага ўрин қолмаган эди. Қизнинг лаблари титради.

— Хайр бўлмаса, — ҳамкасабалари бирин-кетин хонани тарк эта бошладилар.

Ҳа, улар Василанинг уйига шошилмаслигига кўниккан, уларнинг ўз рўзгорларига ошиқишлари эса ҳар сафар қиз кўнглини чўктирар эди.

У энди нима қилсин? Учрашувга борсинми? Мен сизни танидим, юринг, гаплашайлик, десинми? Йўқ, йўқ, ўзига ёқмаган одам билан қандай бирга ўтиради? Ҳамон гаплашолмас экан, қандай қилиб рад этади?

Бирдан кўнгли ўксиди. Онасининг айтганини қилиб, кўзини юмиб тегиб кетаверса-чи? Йўқ, йўқ! Унинг елкалари силкинди, кўзларига ёш келди. Ўз пешонасидан ўпкалади. Ахир у ҳам дунёга бир марта келган-ку. Ана шу одам билан қандай қилиб бир тўшакда...

Йўқ! Қизнинг хўрлиги келди, ўпкаси тўлди. Бошини столга қўйди. Шу зайлда қанча ўтиргани эсида йўқ, фаррош хотин хонага кирди. Стол-стулларни нари-бери сурди.

— Кечирасиз, ўрнингиздан турсангиз, йиғиштириб олардим, — деди.

Фаррош аёлни бетакаллуф овози ғазабини кўзғади. Зарда билан ўрнидан турди. Деразадан кўчага қаради. Трамвай бекатида бояги одам йўқ, бир-икки ўткинчилар турарди. Васида негадир енгил тортди. Сумкасини билагига илди. Энди қаёққа борса экан? Уйгами? Эрталабки дилхираликдан сўнг қандай қилиб уйга боради? У одатда ана шундай дилхираликлар ўтгач, уйга бормас, қадрдон дугонаси Гўзалникида тунаб қоларди. Гўзал онасига кўнғироқ қилар, ора совигач, эртаси уйга қайтарди. Ҳозир бундай қилолмайди. Гўзал чет элда ишлаётган эрининг ёнига кетган эди. У мақсадсиз кўчага чиқди, боши оққан томонга йўл солди. Бир маҳал ёз сўнгида янада тиниқлашган сўлим анҳор соҳилида қад кўтарган ёзги қаҳвахона қаршисидан чиқиб қолди.

Беихтиёр қаҳвахона томон бир-икки одим ташлади. Қаҳвахона сокин, ҳали шом тушмаганлиги учунми, одам сийрак, оппоқ дастурхонлар ёзилган, шинам столлар кишини ўзига чорларди.

Васила ортиқ иккиланмасдан шундоқ анҳор соҳилига туташ қўйилган столга ўтди. У курсига ўтирганча оҳиста оқаётган кўм-кўк сувга термилди. Ҳа, у шу ерда севган кишиси билан ўтириб, бахтиёр, шод лаҳзаларни бошдан кечиришни нечоғли орзу қилган эди! Орзуидаги севгилиси албатта баланд бўйли,

келишган, сахий, меҳрибон, самимий йигит бўларди. Йигит уни шундай оташин муҳаббат билан севарди...

Буларнинг бари-бари, афсуски, хаёлида ширин орзулигича қолиб кетди. Қиз шундай ширин лаҳзаларни бошидан кечирмади. Пешонаси курсин...

— Мумкинми?

Васила дабдурустдан айтилган овоздан чўчиб тушди. Хаёли қочиб, гапирувчига бошини кўтариб қаради. Қаради-ю, бирдан юраги «шув» этди. Не кўз билан кўрсинки, қаршисида трамвай бекатида учрашишга аҳдлашган ўша одам турарди. Васила ҳозир қандай аҳволга тушганини бир ўзи ва Оллоҳ билади.

«Ўлар, олдига чикмаган, уни кўрмаган бўлсам, қаёқдан танисин?» — Қиз аста ўзига келиб, ичида тасалли берди.

— Бўш жой кўп-ку? — у ҳаловатини бузгани учун бу одамдан норози бўлиб деди.

— Ҳа, ҳа, тўғри. Лекин қарасам, сиз ҳам ёлғиз, мен ҳам ёлғиз, бирга ўтирсак, зерикмасдик, дейман-да, — бу одам гапдан қайтмади, фавқулодда сурбет чиқиб қолди.

— Сира зерикаётганим йўқ, — қизнинг энсаси қотиб, шартта деди. Боринг йўлингиздан қолманг, ҳаловатимни бузманг, деб ҳайдамоқчи бўлди ва оғиз жуфтлаб, унга қаради. Шунда йигитнинг ўзига қараб кулиб турган кўзларига кўзлари тўкнашиб, индаёлмай қолди. Унинг нигоҳларида кишини авайловчи аллақандай ифода бор эди.

— Майлими? — йигит шундай деб курсини ўзи томон тортиб, ўтирди.

— Ўтириб бўлдингизу тагин рухсат сўрайсиз-а, — Василанинг негадир кулгиси қистади.

Йигит Василанинг овозидан юмшаганини сезиб, қўлтиғида кистирган папкасини бемалол олиб, столга қўйди. Уёқ-буёққа аланглади. Шунда кабобпаз олдида гап сотиб турган официант қизлардан бири етиб келди.

— Лаббай? Нима буюрасиз? — Қиз фартуғи чўнтагидан блокнот билан қалам чиқарди ва таомларни санаб кетди.

Йигит савол назари билан Василага қаради:

— Қайсиниси маъкул?

Васила ўнғайсизланиб, деди:

— Нега мендан сўрайсиз? Истаганингизни буюра-вермайсизми?

— Ҳайрон бўлманг. Аслида мен бугун учрашувга чиққандим. Мен кутган қиз негадир келмади. Шунинг аламига сизни меҳмон қилмоқчиман, — дея кулди йигит.

Васила унинг бу сўзларидан ўзини кўярга жой топмади, ёноқлари уятдан ёнди. Хайрият, ҳамроҳи унинг бу ҳолатига разм солиб ўтирмади, официант қизга юзланганча таом буюрди. Официант қиз буюртмани олганча нари кетди.

— Қани, гапиринг, — йигит яна унга юзланди.

— Нимани гапирай? — деди Васила ҳайратдан лол қолиб.

«Ғалати экан-ку бу одам. Ёки мени кузатиб, изимдан келганмикин?» — у шубҳа билан ҳамроҳини зимдан кузатди. Ҳамроҳи хотиржам ўтирарди.

— Ўзингиз ҳақингизда, масалан, исмингиз нима, нима иш қиласиз ва ҳоказоларни гапиринг-да.

Васила нима дейишини билмай қолди. Агар ростини айтадиган бўлса, бари фош бўлади-ку. Бу одам у ҳақидаги маълумотларни аллақачон Меҳри опадан билиб олган-ку.

— Оилалиман, учта болам бор. Эрим ташлаб кетган, юрагим сиқилиб, шу ерга келдим, — у тўсатдан кўнглига келган гапларни айтиб ташлади.

Ҳамроҳи қизнинг гапларини индамай тинглади ва уни диққат билан кузатди. Васила гапирадиган гапини сўйлаб бўлди. Орага ўнғайсиз сукут чўкди.

— Шундай денг-а, — деди йигит анча вақтдан сўнг.

— Ишонмасангиз ишонманг, — Василанинг негадир жажли

чиқди. Қизиқ одам экан-ку, нима иши бор? Мен унга ҳисоб беришим керакми?..

— Жаҳлингиз чиқмасин, — ҳамроҳи бамайлихотир курсига жойлашиб ўтириб олди. — Мен сиздан каттароқман. Бу ҳаётда унча-мунча тажриба орттирганман. Сизни дастлаб кўрганымда нималар хаёлимга келди, айтайми? Хафа бўлмайсизми?

Васила бу одамнинг кутилмаганда сурбетлигидан ғаши келди, аммо қандайдир қизиқиш, ўзга бир одамнинг ўзи ҳақидаги фикрини билиш истаги бутун вужудини чулғаб олди.

— Қани, айтинг-чи, — деди қиз.

— Сиз чиройли қиз бўлгансиз, ҳозир ҳам хуснингизни йўқотмагансиз. — У Василага диққат билан тикилганча, гапни узоқдан бошлади. — Яна бир нарсани айтайми?

— Ҳадеб ижозат сўрайвермасдан айтадиганингизни айтавермайсизми? — Василанинг хуноби ошиб, уни жеркиб ташлади.

— Қизишманг. Ҳа, айтсам-айтдим... Сиздақаларнинг оилали бўлиши анча оғир масала. Сиз ҳали турмушга чиқмагансиз.

Қиз ҳайратдан ёқа ушлади. Ҳа, бу ўша одам — билиб кўриб, изимдан келган! Бунга заррача шубҳаланмади.

— Нима, мени фош қиламан, деб ўтирдингизми олдимга? — деди у бўғилиб.

— Кўнглингизга оғир ботган бўлса узр. Баъзида киши дилдан гаплашгиси келади, кимгадир ёрдам бергиси келади. Биласизми, ҳозир бу ерга келишим қизиқ бўлди. Мен бировни кутдим, кутдим, келмади. Бирпас ўтириб, дам олай, овқатланай, деб бу ерга кирдим. Қарасам, четроқда сиз ўтирибсиз. Сизнинг ҳолатингиз мени ўзига тортди. Кўринишингиз шундай паришон, маъюс эдики... Худди севгилисига ташлаб кетган, изтиробда қолган ёш қизга ўхшардингиз.

Василанинг ичи ёришди, кулимсиради. Демак, у менинг изимдан келмаган.

— Азбаройи ачинганингиздан аччиқ-аччиқ гапларни гапираётган экансиз-да, — деди у пича юмшаб.

— Биласизми, баъзида аччиқ сўз ҳам кишига ёрдам беради. Худди тумов пайтида аскотадиган аччиқ қалампирга ўхшаб. Одатда сиз тоифа қизларнинг талаблари ҳам ниҳоятда катта бўлади. Улар фикрларида қатъий турадилар. Агар уларга кўнгилларига хуш келмаган одамни рўпара қилгудай бўлсангиз, балого қоласиз. Улар ўзларини ҳақоратланган, шўрпешона ҳис этадилар, бу дунёдан кўнгиллари қолади. Йиллар эса ўтаверади... — ҳамроҳи Василага маъноли қаради ва гапини маъкуллатганнамо бош ирғаб, деди: — Ҳа, ана шундай.

Васила жойида ўтиролмади қолди. Ўзини ноқулай ҳис этди. Шу пайт қўлида патнис билан официант қиз келиб қолди. Кетма-кет таомларни столга қўя бошлади.

Йигит официант қиз столга қўйган шампань виносини қўлига олди.

— Э, келинг, бу дунёнинг ташвишлари тугармиди. Қани, олинг, — у қадахларга шампандан қуя бошлади.

Васила унинг қатъиятидан таажжубда қолди. Унинг мутлақо вино ичиш нияти йўқ эди. Ҳамроҳи ҳеч иккиланмай қадахни унга узатди. Қиз қадахни қўлига қандай олганини ўзи ҳам билмай қолди.

— Қани, олдик, афсуски, исмингизни билмайман, бахт учун, сизнинг бахтингиз учун!

Васила шунда исмини айтиб юборай-айтиб юборай деди!

— Нега энди фақат менинг бахтим учун? — қиз ажабланиб сўради.

— Сиз ҳозир олинг, кейин айтаман.

Васила беихтиёр шампандан хўплади. Назарида бу одам билан анчадан буён танишдай, балки уни бир умр биладигандай эди.

— Бирор ният учун қадах кўтарганда бирданига ичиб

юбориш керак, — деди йигит.

Қиз ўзи ҳам билмай ҳамроҳи билан бирга винони бирданига ичиб юборди. Аста-аста вужуди яйради, ўзини эркин сизди. Негадир ҳозир бу одамни биринчи марта кўрганида ёқтирмаганига ўзи ҳайрон эди.

— Ҳамон сиз менинг бахтли бўлишимни хоҳлар экансиз, нима қилиш керак, деб ўйлайсиз? — Қиз тўсатдан ҳамроҳини саволга тутди.

— Ҳақиқатга тик қаранг.

— А?

— Начора, кўнгил ҳамиша ёш — умр эса ўтиб бораверади. Муҳими — биринчи қадамни қўйиш.

— Нима, сиз мени ёқтирмаган одамнингизга ҳам рози бўлиб кетаверинг, демоқчимисиз? Биладан, умр ўтган, катта бўлиб қолганман. — Василага ҳеч қачон ич-ичида ўзи кўнмайдиган, тан олмаган ҳақиқатни кутилмаганда тилига чиқариб юборди. Лекин менинг ҳам бахтли бўлишга ҳаққим бор-ку. — Василанинг беихтиёр кўзларига ёш келди.

— Тўғри, тўғри, — йигит кутилмаганда қизнинг бу ҳолатидан кўрқиб кетди. Чамаси, у воқеаларнинг бу тарзда ривожланишини кутмаган эди. Тезроқ бу мавзудан нари чекиниш учунми, деди: — Келинг, энди бу ҳақда гаплашмайлик. Албатта, ҳар бир кишининг бахтли бўлишга ҳаққи бор. Мана кўрасиз, ҳали бахтли бўласиз ҳам. Биласизми, мен нима учун сизга бу гапларни айтаяпман? Ўша қизнинг боя учрашувга келмаганлиги менга ёмон алам қилди.

Васила унинг гаплари самимий эканлигини сизди.

— Балки бирор иши чиқиб қолгандир, — деди негадир ўзини оқлаётгандай.

— Йўқ, йўқ, у мени четдан кўриб, кузатиб турганлиги аниқ эди.

— Нималар деяпсиз? — Василага беихтиёр ўзини-ўзи ҳимоя

қилаётгандай деди: — Сиз унинг шундай қилганлигини кўриб қолдингизми?

— Бунинг учун уни кўриш шарт эмас. Узоқдан, масалан, тепадан трамвай бекатини кузатиш мумкинлигини билиш эмас. — У қизнинг ҳайратда қотиб қолганини кўриб, изоҳ берди: — Биз трамвай бекатида учрашмоқчи эдик. Менимча, унинг ишхонаси кўчага қараган, бинонинг учинчими-тўртинчи қаватида жойлашган бўлса керак. У мени ўша ердан кўрган-да, ваҳимага тушган. Шу одам-а, ана шу одамга тегаманми? Ана шу тепакал, жиккаккина одам билан бирга... бирга яшайманми, деб.

Васила бирдан қизиб кетди, аъзойи бадани алангайи оташ бўлиб ёнаётгандай бўлди.

— Нега у билан учрашмоқчи бўлдингиз? — Қиз қизишгандан-қизишиб деди: — Шундай доно экансиз, нега биров топган одам билан танишиб, унга уйланмоқчи бўлдингиз?

Йигит қизнинг бундай қизишига парво қилмади, бирдан қаҳ-қаҳ отиб кулиб юборди.

— Тўғри, жуда тўғри, — у кулгидан кўзлари ёшланиб деди: — Ҳаммамиз ҳам хом сут эмган бандалармиз. Ростини айтсам, ўзим ҳам билмай қолдим. Ўша қизни менга роса мақташди-да. Қизиқиб қолдим. Лекин бундай қилиб уйланиб бўлмайди, тўғри айтасиз. Келинг, шу гапларни қўяйлик. Бўлгани бўлар-да...

Йигит шундай дея яна қадаҳларга шампандан куйди.

— Қани, яна олдик. Нима учун қадаҳ кўтарамиз, биласизми? Шу ёлғон иллюзияларнинг рўёбга чиқиши учун!

Чор атроф бирдан чароғон бўлиб кетди: қаҳвахонанинг турфа чироқлари ранг-баранг тусда товланди. Нурафшон оқшом ўз-ўзини кўз-кўз этди. Васила йигитнинг кўзлари ёниб, қадаҳ кўтаришга чорлашига маҳлиё бўлиб қолди.

— Энди нима қиласиз? — негадир қиз унга шундай савол берди.

— Биз энди нима қиламиз, денг. Биз аввал қадаҳ кўтарамиз-

да, кейин келишиб оламиз.

— Нимага? — Қиз ҳамроҳининг жумбоқли саволларидан ҳайратда эди.

— Билмайсизми? — ҳамроҳи унга юзланиб деди: — Иккаламиз ҳам бахт излаган одамлар эканмиз.

— Нима?

— Бари-бари беҳуда гаплар эканлигига ишонишга келишиб оламиз.

— Нималар деяпсиз?

— Биз жуда бўлмаса, бир-биримиз билан танишиб оламиз-да, кейин... — Йигит унга синчков нигоҳ ташлади: — Ахир биз ҳаттоки бир-биримизнинг кимлигимизни, исмимизни ҳам билмаймиз, тўғрими?

Васила унинг самимий сўзлаётганлигига шубҳа қилмади. У негадир ўзини кушдай енгил ҳис этди. Ортиқ хижолат бўлмай қўйди. Чунки у ҳозир ўша қиз ўзи эканлигини, аввал-бошида уни ёқтирмай трамвай бекатига чиқмаганлигини тан олишга тайёр эди. Ва ана шу эътирофни ҳамроҳи тўғри қабул қилишига ҳам амин эди.

Ҳамроҳи эса қадах кўтариб, деди:

— Келинг, ҳар биримиз бахтли бўлишимиз учун қадах кўтарайлик. Оддий инсоний бахт учун!

Шом тобора қоронғи тус олди. Оқшом чироқлари турфа рангларда жилваланди, акси анҳорга жуфт-жуфт бўлиб тўкилиб, сув мавжларига қўшилиб кетди.

2004.

БИЛЛУР ГУЛДОН

Катта иморат пастида бозор қизийди. Қўшни кампирлар пастаккина курсичаларда ўтирадилар. Эрмак қилиб, савдо қиладилар. Олдиларида турфа буюмлар ёйилган, ранг-баранг пуфаклардан тортиб, банка қопқоқларию чинни идишлар...

Биров пайпоқ тўқиганича олдидаги эски қўғирчоқ, сирли кастрюлга аҳён-аҳён ўтиб қолган ўткинчиларни чорлайди. Бирови олдидаги нарсаларни уёқ-буёққа суриб қўйган бўлади. Биров бепарво, қўлларини чалмаштирганича ўтиради.

Шу ердан ўтиб кетаётган қиз беихтиёр тўхтаб қолди. Ана шу эски буюмлар орасида бир гулдон унинг эътиборини тортди. Қиз энгашиб, қўлига гулдонни олди. Биллур гулдоннинг нафислиги, безаклари кўзини яйратди. Аста бармоқлари билан гулдонни чертди. Гулдондан кўнгил тубига бориб тегадиган ажиб нозик овоз таралди.

— Эҳтиёт бўл, қизим, — деди қотмагина кампир унга юзланиб. Афтидан, кампир идиш эгаси бўлса керак, қуюнчаклик билан қўшиб қўйди: — Бунақа биллур ҳозир топилмайди. Чехларники. Ў-ҳў, буни бир пайтлар эрим олиб келганди. Шундай қиммат, шундай қиммат... Роса койигандим ўзиниям.

Қиз гулдонни қўлида авайлаб томоша қилди. Биллур қуёшда жилва қилди.

— Қанча деяпсиз? — сўради қиз гулдонни қўлидан қўймай.

Кампир ютинганча индамай қолди.

— Қанча? — қиз уни эшитмади, деб ўйлаб саволини такрорлади.

— Матвеевна, сенга гапиряпти, — кампирнинг ёнида ўтирган ҳамроҳи уни туртиб қўйди. — Айтсанг-чи нархини.

Кампир гўёки гулдонни қайтиб олмоқчидай, беихтиёр қўлларини қизга силкиди.

— Гулдонни ростдан олмоқчимисан?

— Олмасам сўрармидим, бувижон, — деди қиз кулиб.

— Бу гулдон не-не бахтли кунларни кўрмаган... — кампир хаёлга толди. — У бахт келтиради.

— Майли, бахт келтира қолсин, шунинг учун ҳам сотиб олмоқчиман-да, — деди қиз яна мийиғида кулиб. — Ахир қанча нархи?

Кампир ўйланиб қолди.

— Клава, савдоси келганда нега жим ўтирибсан, айтсанг-чи?

Кампир қизга юзланди.

— Гулдонни қайтиб бера қолинг, қизим.

Қиз ҳайрон бўлиб қолди. Атрофдагилар ҳам унга таажжубланиб қарашди.

— Сотишдан айнингизми? Ё пули етмайди, деб ўйляяпсизми? — деди қиз жон-дили билан.

— Йўқ-йўқ...

— Жиннимисан, Матвеевна, нега бундай қиялсан? — деди унга ҳамроҳи куюниб.

— Гулдонни сотмоқчи эмасман... фикримдан қайтдим.

— Ие, нега? — деди қиз ажаблангандан-ажабланиб. — Сотмоқчи бўлмасангиз, нега олиб чиқдингиз?

Атрофдагилар ҳам чувиллаб кетишди.

— Бера қолинг... — деди кампир қизга ёлвориб гўё у гулдонни олиб қочиб кетадигандай.

Қиз истамайгина гулдонни унга узатди. Кампир гулдонни шоша-пиша олиб, қоғозга ўради. Қиз орқасига қарай-қарай нари кетди.

2005.

НАВБАТЧИЛИКДА

Тиббиёт коллежидан чиққанида кун пешиндан ўтган эди. Амалиётни касалхонанинг травматология бўлимида ўташяпти. Дугоналарига бу бўлим ёқмаяпти. Палаталар автомобиль ва бошқа хил ҳалокатига йўлиққан, йиқилган-сурилган дардмандларга тўла. Кимнидир кўли синган, кимнидир оёғи...

“Дурустроқ манзарани кўрмайсан. Юракларинг сиқилиб кетади...” Анора шундай дейди. Анора ҳам қизиқ, касалхонада яна қандай манзарани кўришинг мумкин? Ахир тиббиёт коллежига беморларга тиббий хизмат кўрсатиш учун кирганлигини айтиб ўтириш керакмикин? Ҳабиба ичида шундай деб ўйлади, аммо Анорага ҳеч нима демади. Барибир гапирсанг гапингни олмайди, ўзиникини маъқуллайди.

У ҳамширалар хонасига кирганида, тўпланишиб турган дугоналарини кўрди.

— Ана, ўзи ҳам келиб қолди.

— Нима гап? — у хайрон бўлиб ҳаммага бир-бир қараб чиқди.

Бўлимнинг катта ҳамшираси Ҳабибага юзланди.

— Қизлар, бир кун-бир кундан навбатчиликда туришларинг керак. Шуни билиб қўйинглар. Навбатчилик бугундан бошланади.

Қизлар пичир-пичир қилишди. Пичир-пичирдан маълум бўлдики, навбатчиликда турадиган Замира опанинг бошига оғир кун тушибди. Бошқа ҳамширалар ҳам галга солаётганмиш. “Шуни тўғри айтса-ю... навбатчиликда турсанлар эмиш...” Лабини буриб, шивирлади Дилдора.

Катта ҳамшира гапни дарров илғаб олди, бошини буриб, Дилдорага қаради.

— Ахир сизлар бу йил ўқишни битирасизлар, ҳамшира бўласизлар. Ҳозир навбатчиликда турсанглар, кейин

қийналмайсизлар.

Биров у деб баҳона қилди, биров бу деб. Катта ҳамшира ҳали бирор нима дейишга улгурмаган Ҳабибага ўтирилди.

— Бўлмаса сиз қоласизми? Уйингизга кўнғироқ қиласизми?

“Бу ерда ҳам унинг кўнғилчанлигини билишди-я... Лекин бирор одамнинг бошига оғир кун тушганда ёрдам беришнинг нимаси ёмон?” У каловланиб қолди, беихтиёр елкасини қисди.

— Баракалла, Ҳабибахон. Тез бориб, уйингизга кўнғироқ қилиб қўйинг.

Шу билан масала ҳал бўлди. Дугоналари енгил тортдилар. “Навбатчиликда турсам, эрта бир кун керак бўлади-да, — ўзига-ўзи тасалли берди Ҳабиба. — Ҳали кўп нарсаларни билмайман-ку”.

Касалхонада кеч тушиши осон бўлди. Хайрият, бошқа бўлимдаги ҳамшира келиб, томирдан қилинадиган дориларни қилиб кетди. Энди оддийлари қолди. Шуни бажарса бўлди. Шундай ўй билан навбатдаги палата эшигини аста очди. Хонада ҳеч ким йўқ, оёғига Илизаров аппарати қўйилган биргина бемор йигит дераза олдида қўлтиқтаёққа суянганича телефонда гаплашмоқда эди.

— Бўлди, келиб ўтиришнинг кераги йўқ, ҳа, ҳа...

— Мумкинми? — деди Ҳабиба бемор ўзининг кирганлигини сезсин учун.

Йигит парво қилмай, гапда давом этди.

— Уколингизни оласизми? — деди у энди баландроқ овозда.

Бемор ниҳоят гапдан тўхтади, унга қайрилиб қаради.

— Бирпас кута оласизми? — деди бемор деярли ғазаб билан.

— Кечирасиз... — Ҳабиба хижолат тортиб, хонадан чиқди.

Негадир хўрлиги келди. “Энди қандай укол қиламан?” Бошқа ҳамма ишларини битирди, лекин ўша палатага кира олмади. Киришга ботинмади, ҳайиқди. Вақт алламаҳал бўлди. У тиббий постда ўтирганича ўзига буюрилган касаллик тарихи

варақаларини қайд эта бошлади-ю, лекин хаёли тўртинчи палатада эди. “Нега укол қилмадингиз, деб койишса, нима дейман?” Бир пайт қўлтиқтаёкнинг полга урилган тўқ-тўқ овози эшитилди, яқингинасига келиб, бу овоз тиниб қолди.

— Буёққа қаранг... — у бошини кўтариб қаради, тепасида бояги бемор йигит, аппаратли оёғини аста кўтарганича қўлтиқтаёққа суяниб турарди. — Уколга келдим.

Ҳабиба йигитнинг кечирим сўраган каби нигоҳини илғади, ўрнидан турди.

— Бўлдими? — дори юборилгач, йигит туриб қолди.

Ҳабиба бошини ирғади.

Йигит жойидан қимирламади. Ҳабиба ҳайрон бўлди. Ўзини қўлга олиб, деди:

— Бориб дамингизни олаверинг.

— Узр, бир оз шу ерда турсам бўладими? — йигитнинг бояги жахлидан асар йўқ, ёш боладай жилмайди. — Палатага кирсам барибир уйкум келмайди. Бу қандай фалокат бўлди, кун ўтмайди, юрай десанг, бунақа ҳолда...

Ҳабиба йигитнинг ҳолатини юрагидан ҳис қилди. “Тўғриси, чопиб юрган соғлом одам бирдан шундай аҳволга тушса, қийинда... Лекин чидаб, сабр қилса, соғайиб кетади. Бунақа пайтда озгина мадад керак бўлади”. У нега бундай хаёлга борганига ўзи ҳам ҳайрон бўлди. Беихтиёр қаршисидаги курсини йигит томонга сурди.

— Ўтиринг.

Йигит курсига амаллаб ўтириб олди.

Ўртага сукут чўқди. Ҳабиба олдидаги қоғозларни титкилай бошлади. Бемор бирор нима дегиси келди, аммо нима дейишни билмай оғиз жуфтлаб туриб қолди.

Ҳабиба унинг бирор одам билан гаплашгиси келаётганини сезгандай беихтиёр саволга тутди:

— Нима бўлди ўзи?

Йигит шу саволни кутиб тургандай равон гапира кетди.

— Кўрмайсизми бу фалокатни, ўша куни машина хайдамай дедим-а...

Йигит ўша кунги бошига тушган автомобиль ҳалокатини бошидан гапириб берди.

— Машинани-ку, тузатиш осон. Муҳими, ҳеч кимга зиён етмади. — Айтишича, ёнида келаётган машинага чап бераман, деб ўзининг машинасини дарахтга олиб бориб урибди. — Агар ўйин пайти оёғим синса, алам қилмасди. Келиб-келиб машинадаям шундай бўладими.

— Фалокат-да...

— Кўрқаётганим мусобақалар яқин, унгача тузалиб кетармикинман...

— Албатта, ҳали кўрмагандай бўлиб кетасиз, — у нега шундай деди, ўзи ҳам хайрон бўлди.

Йигит футболчи экан. Ҳабиба буни эшитиб, жонланди. Ахир уйдагилар, дадаси-ю, акалари, укаси, ҳатто ойисигача футболга ишқибозлигидан дугоналари ҳам кулишади.

Шунда йигит завқ-шавқ билан гапга тушиб кетди. Мусобақаларни, машқларни... Ҳабиба ҳамсуҳбатини яқиндагина таниганини, унинг бемор эканини ёддан чиқарди. Ўзи у бировлар билан гаплашишни билади. Келинойиси шундай дейди. “Шунинг учун дугонангиз ҳам кўп, дардини сизга айтади-да”, дейди гапининг охирида пичинг қилиб. У келинойисининг нима демокчилигига тушунади — “Сизнинг гапингизни эшитадими улар?” Тўғриси, дугоналарига ҳамма нарсани сўзлаб ўтирмайди — ўз дарди билан овора ўртоқларига ортиқча гапнинг нима кераги бор? Шундай дея ўзини-ўзи юпатади. Нокулай-да, уларга кўнглингдагини гапириш, бир оз чидаса, ўтиб кетади. Ундан кейин бировнинг бошидан ўтган воқеаларни тингласанг, ўзингнинг дардинг уларники олдида ҳеч нима эмасдай туюлади. Бу ҳақ гап.

У бир маҳал йигитнинг аппаратли оёғини уёқдан-буёққа сураётганини кўрди.

— Кўп ўтириб қолдингиз. Оёғингиз толиқиб, шишиб кетмасин.

“Тағин ҳамшира эмиш...” У ўзидан-ўзи уялиб, хижолат тортди.

— Йўғ-э, оёғим эсимда ҳам йўқ, — йигит ўрнидан турди. Негадир у енгил тортган, анча жонланган эди. — Раҳмат. Хайрли тун бўлмаса.

— Яхши дам олинг. — Ҳабиба шундай деди-ю, ўзи ҳам енгил тортганини сизди.

Тун кирди. Палаталар сув қуйгандай жимжит бўлиб қолди. У беихтиёр холл ўртасига қўйилган диванга чўкди, кўзларини юмди. Бир маҳал яқингинасида ногиронлар аравасининг ғижирлаган товуши эшитилди. Кўзларини очиб қаради — ҳа, бу олтинчи палатадаги бемор кампир. Гул экаман, деб бўксаси билан йиқилиб тушибди.

— Хола, нега ухламаяпсиз? Ё уйқу дори берайми?

— Йўқ, барибир ухлолмайман. Қизим, ўзингиз ухламайсизми?

Ҳабиба унинг нима демоқчи эканлигини уқди. Бир ҳамсухбатга зор — билиб турибди.

— Мен навбатчиман-ку. Биратўла эртага ухлайман-да. Нима бўлди, хола, ўзи? Оғриқлар йўқми?

Хола аравасига бамайлихотир ўтириб олди. Аста, бир бошдан сўз бошлади.

— Бир маҳал гул ариққа кирганимни биламан...

2007.

ЖЎНАТИЛМАГАН МАКТУБ

Менинг ўзимга холи, тинч тураржой топиш ҳақидаги орзуим ва ниҳоят амалга ошадиган бўлди. Кутилмаганда ишдан қайтиш олдидан ҳамкурсим Шавкат кўнғироқ қилиб қолди:

— Бир эрийсан энди, оғайни. Худди кўнглингдагидай жой топдим. Марказдан ҳам узоқ эмас. Бир хонали квартира, керакли асбоб-анжомлари, муҳими, телефони бор. Ундан кейин, нархини айтмайсанми, нархини! Бунақа ижара ҳақи ҳали бу орада бўлган эмас.

Мен ҳовлиқиб қолдим:

— Тезроқ обор, жўра!

***

Дўстим мени алдамаган экан. Уй кўм-кўк дарахтларга кўмилган, салқин мавзеда жойлашган эди. Зиналардан комати квадрат шаклда десам, муболага бўлмас, бўйи билан эни барабар аёл ҳарсиллаб чиқиб келди.

— Куттириб кўйдимми, болаларим? Шу зиналарни ёмон кўраман-да! Шунинг учун домда яшай олмайман! Менга ер тузук. Лекин ўзим яшай олмасам ҳам савоб бўлсин, деб квартира кўяман-да! — аёл гапдан тўхтамай эшикни очди, бизни уйга олиб кирди. — Мана шу уй, ёмон эмас-а?

Уй чиндан ҳам дуруст эди. Топ-тоза, шинам. Дераза ойналари куни кеча артилгандай, ялтираб турар, крахмаллаб илинган дарпардалар янги илингандай, ҳали оҳори кетмаганди.

— Хола, квартира кўяман, деб роса уринибсиз-а? Келган одам ўзи тозаларди-да, — деди дўстим хижолат бўлган каби.

— Э, болам, тўримдан гўрим яқин, ёлғон гапириб нима қилдим! Олдин бу ерда бир қиз турган. Жуда одобли, ораста қиз эди. Шу боламга ўхшаб илмий иш қилармиди-ей. Бояқиш бу ерни худди ўз уйидай тутди, ўзимникимас, барибир кетаман,

демади. — Аёл хона ўртасида турганча уёқ-буёққа аланглади. Бирдан кўзи бурчакдаги жавон устида турган бир неча китоб-журналларга тушди. Бориб, жавондан китоб-журналларни олди-да, дахлиздаги кийим илгич тепасига қўйди. — Ўғлим, булар ҳозирча шу ерда тура турсин. Айтаман, олиб кетишади.

Шундай қилиб, мен шу ерни макон тутдим. Эртаси куни дўстим билан эски квартирамдан кўчларимни олиб келдим — кўчдим. Кайфиятим чоғ, димоғимда куй хиргойи қилганча олиб келган кўчларимни жойлаштира бошладим. Кўчларим нима ҳам бўларди — бор бойлигим китобларим ҳамда кўчалик ва уйда киядиган бир неча кийим-бош. Мен кишилик костюм-шимимни олиб ҳафсала билан илгичга илдим. Устидан чўтка билан уёқ-буёғини тозалайман, деб чўткалаб бошлаб ҳам эдимки, бирдан “тап” этиб тепадан бир нарса ерга тушди. Ҳа, уй бекаси қўйган китоб-журналлар-ку бу. Китоб-журналлару қоғозлар ерга сочилиб кетди. Мен эгилганимча уларни йиғиштиришга тутиндим. Бир маҳал қоғозлар орасидан бир сурат учиб тушди. Мен йиғиштиришдан тўхтадим, диққатимни сурат тортди. Беихтиёр суратни қўлимга олиб қарадим. Ҳаваскор сураткаш ишлаган сурат бўлса, керак, унча тиниқ эмасди. Оқ-қора тасвирдаги суратда бир қиз дарахт шохидан тутганича кулиб турарди. Бу қиз фавқулудда гўзал бўлмаса-да, кишини нимаси биландир ўзига тортиб турар, кулиб турган кўзларида кишини ўзига жалб қиладиган қандайдир жозиба бор эди. Мен суратни қўйиб, ерга сочилган қоғозларни тера бошладим. Қоғозларни бир чеккадан териб оларканман, бирдан эътиборимни қоғоздаги сўзлар тортди. Ёзилган, яна ўчирилган зич ёзувлар тўла қоғоз бировга аталган мактуб шекилли, у ана шундай сўзлар билан бошланарди:

“Азизим!

Мен ҳозир ҳаёт ҳақида, ўлим ҳақида қайғули фикрларга

қўмилиб ўтирибман. Бу дунёнинг ўткинчилигию у дунёнинг боқийлиги ҳақидаги ўйлар яна вужудимни чулғаб олди. Ёдимга ўша гўзал кунлар, тотли дақиқалар тушди. Мен ана шу бахтиёр кунларни яшадим ва шундай севинчли дамларни бошдан кечирдим. Мен шод бўлдим. Бунинг учун тангрига шукур қиламан. Шу дамларни менга ҳады этганингиз учун сизга ташаккур айтаман.

Гарчи биз бахтиёр эсак-да, кўпда фикрларимиз тўғри келмади. Кўпда бир-бировимизни тушунолмай қолдик. Машойихлардан бири, киши бир-бирини тушуниши ҳам бахт, деган экан. Биз сўнгида ана шу бахтдан маҳрум бўлдик, бир-бировимизни тушунмай қолдик. Азизим, мен сизга бирор эътироз ё иддао қилмоқчи эмасман. Мен бу ҳаётда юрагим буюрганидай ҳалол, покиза яшашга интилдим. Мен бу билан сизга таъна қилмоқчи ҳам эмасман. Сиз, бу дунёга келдингми, яшаб қол! Ҳаётнинг барча лаззатлари инсонга ёт эмас, дер эдингиз. Бот-бот шундай дер эдингиз. Бу шиор сизга хос”. Мактубнинг шу жойи ўчирилган бўлиб, ёзувларга тушуниб бўлмасди. Кейин яна мактуб давом этарди:

“Бу дунёда бари ўткинчи, шодлик ҳам, қайғу ҳам. Бас, кетар вақти бўлди. Азизим, мен кетмоқчиман... Бир интилсанг, тамом. Эслайсизми, бир марта сиз билан тортишиб қолгандик. Сизнингча, ўз жонига қасд қилган кишилар ҳаётни севмайдилар. Яшаш жонларига тегади. Ахир итнинг кейинги оёғи бўлиб яшаш кимга керак? Бундай яшагандан кўра, ўлган афзал. Ҳа, сиз ўшанда айнан шундай деддингиз. Эҳтимол бу сўзларни шунчаки айтгандирсиз? Шунчаки айтилган сўзлар ҳам киши қалбидан чиқади. Майли, бу гапларнинг ҳождати йўқ. Ҳозир бу гаплар ўз аҳамиятини йўқотди. Айтмоқчи бўлганим, ўша шунчаки айтган сўзларингизга жавобим. Энди мен сизга ўзимнинг фикримни айтаман: ўз жонига қасд қилган кишилар ҳаётни ёмон кўрмайдилар. Улар бошқалардан кўра, балки юз маротаба

ортиқроқ ҳаётни севадилар. (“Юз маротаба ортиқроқ ҳаётни севадилар” сўзлари остига сиёҳ билан чизиб қўйилган эди.) Уларнинг бу ҳаракатлари ёш боланинг қилигига ўхшайди. Ана, эртага улар (одамлар) аттанг қилиб қоладилар. Нега унинг қадрига етмадик, деб бармоқ тишлаб қоладилар. Уларнинг бу ҳаракатлари пойабзал дўконига кириб, китоб сўраган кишининг тентакона ҳолатини эслатади. Лекин барибир бу ишга жазм қилиш мардликни талаб этади. Аслида бу унчалик ҳам қийин эмас.

Ҳақнинг ҳузурида ўлик жонзот йўқ.

Анна Ахматованинг шундай сатри бор. Зотан шундай экан, Ҳақ ҳузурида бари бандалар тенг экан, бу унчалик ҳам қийин эмас... ”

Мактуб шу ерга келганида тўхтаб қолганди. Мен ҳовлиқиб қоғозлар орасини ахтардим. Мактуб давоми учрамади. Бошқа қоғозлар аллақандай илмий мақолалардан, маърузалардан парчалар шекилли, мазмуни бир-бирига боғланмасди. Ҳафсалам пир бўлиб, тиззаларимни кучоқладим. Беихтиёр уй бекасининг ҳолати, гапирган гаплари эсимга тушди. “Айтаман, олиб кетишади...” Нега “олиб кетишади” деди? Ахир қиз ҳам “кетар вақти бўлди”, деб ёзибди-ку. Наҳотки... Юрагимда тушунарсиз, ғалати ҳислар ғалаён қилди. Шошиб, яна суратга қарадим. Суратдаги қиз мени ўзига тортди. Шундай қиз... наҳотки? Мен ўзим танимаган, умримда кўрмаган қиз тақдирига куя бошладим. Ирғиб туриб деразадан пастга тикилдим. Бешинчи қават. Дарахт шохлари бешинчи қаватгача тарвақайлаб ўсган. Бир оз хотиржам тортдим. Агар ўзини деразадан ташлаган тақдирда ҳам дарахт шохларига илиниб қолган бўларди. Лекин ўз жонига қасд қилишнинг бошқа усуллари ҳам йўқ эмас-ку. Яна юрагим тинчимади. Шоша-пиша телефонга ёпишдим. Бекадан

суриштириб билай десам, телефон рақамини ҳам билмайман. Шавкатга кўнғироқ қилай-чи. Телефон гўшагидан: “... хизмат доирасидан ташқарида...” деган манғи овоз эшитилди. Бу Шавкат деганлари каерларда юрибди? Мен ичимда дўстимни яндим. Бирдан кўнглим ёришди. Тўхта, ахир беканинг уйини биламан-ку. Ижара ҳақини уйимга элтиб берасиз, деб айтганди манзилини. Бу ердан унча узоқ эмас. Мен ўрнимдан ирғиб турдим.

Уй бекасининг уйига борганимда кун чошгоҳдан ошганди. Кўча жимжит эди. Дарвоза бурчидаги тугмани устма-уст босдим. Ҳеч ким садо бермади. Беихтиёр дарвоза ёнига чўккаладим. “Келдимми, кутаман, ҳеч қаёққа кетмайман”. Мен шундай аҳд билан сабр қилиб бекани кута бошладим. Қиз тақдирига қизиқиш хаёлимни олган эди. Кун қизиди. Мен энди кўчага тарвақайлаб ўсиб, соя солган тут дарахти тагига ўтириб кута бошладим. Кўчадан ўткинчи-кеткинчилар менга ажабланиб қарардилар. Бир маҳал рўпарадаги уй дарвозаси очилди, бир аёл бошини чиқариб, деди:

— Болам, Қумри опани кутяпсизми? Улар қизлариникига кетганлар, кеч келадилар. Беҳуда кутманг, бораверинг. Айтиб қўяман.

Ичимда ўзимдан-ўзим уялдим. “Тентак дегандир. Бека келганида ҳам нима деб сўрардинг? Ақли жойидами бу боланинг, демасдими?”

Ўзимнинг ҳолатим ўзимга нашъа қилди, тарвузим кўлтиғимдан тушиб, ортимга қайтдим. Уйга келдим. Беихтиёр шаштим тушиб, қиз қоғозларини яна бир бошдан қарай бошладим. Бир пайт бир даста қоғозлар ичидан бир парча қоғозча кўлимга илашди. Аста кўлимга олдим.

“...яшаш санъатдир. Бу санъатни эгаллай олмаганлар, бу дунёда яшадим, демасинлар. Ҳаётнинг турфа синовлари, барча

қийинчиликларидан эгилмай яшаи санъати... Сиз дарвоқе буларни қаердан ҳам билардингиз? Шу дамдан эътиборан сиз билан айрилдик. Ҳаётнинг ҳар бир дақиқасини қадрлаб яшаи санъатини англаб етиши учун ҳам яшаи керак”. Наҳотки боя кўзим тушмаган бўлса?

Юрагим беихтиёр хотиржам тортди. Бегона бир қизнинг ҳаётга қайтиш фикридан теримга сиғмай хурсанд бўлиб кетдим.

Телефон устма-уст жиринглади. Хурсандман, бориб телефон гўшагини кўтардим:

— Болам, уйга келган экансиз, тинчликми? — телефон гўшагидан уй бекасининг овози жаранглади.

Мен нима дейишни билмай, каловланиб қолдим.

— Нима ишингиз бор эди?

Мен ўзимни қўлга олдим:

— Анув қизнинг нарсаларига кўзим тушувди, ўшанга...

— Э, болам, нимасини айтасиз! — Беканинг гап оҳангидан юрагим орқасига тортди. — Жуда ақлли қиз эди. Оғир касал экану билдирмай юрган экан-да...

— Нима? У ўлганми? Ўзини-ўзи ўлдирганми? — Ҳовлиқиб, дилимдаги гап тилимга чиқиб кетди.

— Нима деяпсиз, болам? Нега ўзини ўлдираркан? Касал бўлди, Оллонинг иродаси...

Бека тинмай сўзлай кетди. Қўлимда қизнинг эгасига етмаган мактуби, беҳол турардим. Кулоғим остида беихтиёр мен умримда ҳеч кўрмаган, лекин бирдан кўнглимга яқин бўлиб қолган қиз шеър мисраларини такрорларди:

Ҳақнинг ҳузурида ўлик жонзот йўқ...

2008.

АЛАМ

Ўзи нима бўлди? Кўчада уни кўриб қолди. Кўрса нима бўпти? Нима бўпти эмиш, ахир у бошқа бир қиз билан кетаётган эди-да. Бўлгани шуми? Шу кичкина гапми? Уни бошқа қиз билан бирга кўрди-ю, куйиб кетди. Шундоқ метрога тушиб кетаверишда. Улар шундай бахтиёр, шундай хурсанд эдиларки...

— Бирор танишидир-да, Камола, ваҳимасанки бирам, — юзини терс бурди ишхонада дугонаси.

— Танишига ўхшамасди, деяпман-ку. Чиройли қизмиди, дейсанми.Э...

Қўлини силтади.Қизнинг қўлида гул бор эди. Билади, гулни қиз болага бежиз бермайдилар. Телефонини қидирди. Сумкасини титиб ташлади. Сумкани олиб, стол устига ағдарди. Ҳа, буёқда экан, ёмғирпўши чўнтагида. Кетма-кет рақам терди: “Телефон вағтинчалик уланиб берилмайди...”

Дугонаси унга ҳайрон термулди. Елкасини қисиб, ишига тутинди.

Телефонини атайин ўчириб қўйган, бунга шубҳа йўқ. Узоқ йўл юриб чарчагандай, ўзини креслога ташлади. Кошки арзиса, топган қизини-чи. Сапчиб, ўрнидан турди, сумкасидан кўзгу олди, қаради, кўнгли тўлмади. Ўз аксига ғаши келди. “Қиз деганда андак жозиба бўлса-да”. Ўзига ўзи ёкмади. Кўзгуни бир чеккага улоқтирди.

— Камола? — уни кузатиб турган дугонаси компьютер ортидан туриб, деди.

— Нодира, пулинг борми?

— Нима қиласан?

— Ўн минг сўм бериб тур.

Дугонаси унга бошдан-оёқ тикилди. Тортмасидан пулни олди-да, стол устига қўйди.

— Ма.

— Ҳозир келаман. Захархонга шу ерда деб тур.

— Қаёққа кетяпсан? Билиб қолса, нақ ейди.

Хонадан отилиб чиқди. Лифтни чақирди, кутишга сабри чидамай, зиналардан тап-тап этиб биринчи қаватга тушди, кўчага чиқди. Югуриб кўчанинг нариги бетига ўтди. Ойнаванд эшик қаршисида бир муддат тўхтаб қолди: “**Сартарошхона**”.

“Мана энди у ўзидан кўрсин. Билиб қўйсин, мен ўша топган қизидан бир карра эмас, ўн карра чиройлироқман. Ва буни унга исбот қилиб қўяман”.

Сартарош аёл унга саволмуз қаради:

— Қандай бўлсин?

Рўпарадаги катта тошойнадан юзлари ранж-аламдан бўртган, кўзлари олазарақ қиз тикилди. Сочлари ҳам патила-патила... Ўз аксидан ҳафсаласи пир бўлди.

— Қандай деяпман?

— Билмасам... Ўзингиз бошқача, чиройли қилиб қўя қолинг. Ҳеч кимникига ўхшамасин.

Сартарош аёл мийиғида кулди, унинг тошойнадаги аксига бепарво тикилди. Қўлига қайчи, тароқ олди. Қайчи-тароқ шарт-шурт қилиб ишга тушди. У кўзларини юмиб олди.

— Қаранг-чи.

Ойнага қаради. Бу гал ойнадан унга сочлари бежирим турмакланган, латофатли қиз тикилди. Лекин кўзлари негадир маъюс... Қўлини беихтиёр сочларига олиб борди. Бўёғи кўчган, парваришталаб тирноқларига кўзи тушди. Маникюр ҳам қилдиради.

Бир оздан сўнг мутлақо хотиржам тортди. Бу энди бошқа гап.

Кўчага чиқди. Чўнтагидан телефонини олиб, унга хабар жўнатди: “*Сизни соат 18.00да ўша жойда кутаман*”. Бўлмади, жўнатган хабари ўзига ёқмади, ўчириб, қайтадан жўнатди: “*Мени соат 18.30 да ўша жойимизда кутинг*”. Ҳали кийиниши ҳам керак-ку. Иш кунини қандай ўтказди, ўзи билмади. Шундай

чиройли кийиниб борсинки, оғзи очилиб қолсин. Шунга арзийдиган, чиройли, башанг кўйлаги бормиди? Унақаси йўқ. Келинойисидан сўраб турса-чи?

Келинойи қайнсингилга ажабсиниб тикилди.

— Кеч қолиб кетманг, ойингиз койийдилар.

Келинойисининг гап оҳангини уқди: “Шундай қилишингизга арзийдиган йигитми? Алдаб кетмайдими?”

Келинойиси ўз либосини танимади. Тошойнадан бениҳоя умид билан термулган нозиккина, малоҳатли қизга қаради:

— Ярашибди, эҳтиёт бўлинг.

Ўзига ўзи маъқул тушди. Вақт ҳам оз қолибди. Ўн беш дақиқада қандай қилиб етиб боради? Таксига ўтирди. Роппа-роса вақтида етиб келибди. Одатдаги учрашув жойлари катта озиқ-овқат дўкони рўпарасидаги гулзор. Вақт ҳам ўтди, одамлар ҳам уёқдан-буёққа ўтиб турди.

Шом тушди. Кўчада одамлар камайиб қолди. Нега келмаяпти экан? Ёки хабарни олмаганмикин? Ёки телефони ёнида эмасмикин? Сумкасидан телефонини олди, бесабр рақам терди. Ундан лоқайд овоз эшитилди: “... *хизмат доирасидан ташқарида*”.

Ўқинч кўксини тўлдирди. Соатига қаради. Роппа-роса соат 19.30. Бир пайт сесканиб кетди, бошига совуқ томчи томди. Осмонга қаради, қаттиқ ёғадиган забти бор, қоп-қора. Келмаса-я? Қулоғига юракни орзиқтирадиган мусиқа овози чалинди. Сериалдан ёзиб олинган. Шу мусиқани яхши кўради. Ие, телефони-ку. Шошиб, қаради. У ахири хабар жўнатибди:

“*Узр, боролмадим. Эртага имтиҳон...*”

Ҳа-я... Жойида туриб қолди. Совуқ томчилар уни савалай кетди. Бир томчи, икки томчи...

— Қизим, панага ўтмайсизми, ивиб кетасиз, — икки қўлида иккита тўрва-халта, ўрта ёшли бир аёл ўтиб кетаётиб, ачиниб деди.

Ёмғир тезлашди. Совуқ томчилар бўйнидан ичига сизиб туша бошлади. Эти жунжикди. Тўғриси айтганда, унинг ёнидаги ўша қиз кўхликкина эди. Камола-чи... Ёмғир ҳаммаёғини шалаббо қилди. Тўсатдан мусиқа овози янгради: телефони. Олди. Онасининг койиган овози эшитилди: *“Қаёқларда юрибсан? Тезда етиб кел!”*

Энди кетмаса бўлмайди. Аллақачон кеч бўлди. Судралиб бекатга келди. “Ғийқ” этган овоз эшитилди. Бекатга яшил автобус келиб тўхтади. Автобус рақамига қаради: унда уйига борса бўлади. Чиқиб олди. Автобус ичида одам сийрак. Чеккадаги жойга ўтирди. Бармоқлари билан ҳовур босган дераза ойнасини артди. Унинг баҳона қилиб, келмаганлиги, ўша қизни топганлиги ва ҳеч қачон келмаслиги аниқ. Ичи ёнди. Сартарошга боргани билан, келинойисининг кўйлагини кийгани билан барибир чиройли бўлиб қолмади. Камола — сувга тушган мушук. Камоланинг қадри йўқ... Кўзларига ёш келди, упали юзларига оқиб туша бошлади: бир томчи, икки томчи...

Бир маҳал димоғига нозик, нафис иффор урилди. Бошини кўтарди. Тепасида кўллариди бир даста қип-қизил чиннигулларни тутганича баланд бўйли бир йигит унга қараб кулиб турарди.

— Манави гуллар сизга.

Ҳайрат билан нотаниш йигитга қаради:

— Нима учун?

— Изоҳга ҳожат йўқ. Гўзал қизларга гул тақдим этилади.

Ҳангу манг бўлиб қолди. Гулларни олишини ҳам, олмаслигини ҳам билмай қолди.

Автобус тўхтади.

— Олинг. — Йигит гулларни унинг тиззаларига ташлади-да, ўзи эшик томон шошилди. Автобус эшиги очилди, йигит тушиб кетди.

Камола шоша-пиша деразадан пастга қаради. Йигит пастда

гўёки биров билан хайрлашмоқчидай турарди. Бир маҳал унинг кўзи Камолага тушди, кўлларини силкиди, хайрлашди. Камола беихтиёр тиззасидаги гулларни кўлларига олди, ҳидлади.

Автобус тез юриб кетди.

2009.

МАРКАЗДАГИ ҚИЗ

— Рисол, хайронман, нега бундай бўлди? — Гулнозанинг фиғони ошди. — Кунига икки юз марталаб кўнғироқ қилавериб, жонга тегарди. Энди бўлса, жим. Тавба...

Рисолат дугонасининг йигитини билади — рассом. Эсида, қайсидир рассомнинг шахсий кўрғазмасига боришганида кўрган, улар билан бир даврада ўтиришган.

— Мен ҳали рассом эмасман, шу институтда ўқийман, холос, — деганди кулиб.

— Шу институтни битирса, рассом бўлади, шундайми?

Эсида, Рисолат унга шундай савол берганди. Гулноза Рисолатни туртиб қўйганди. “Жиннимисан, ишинг нима?”

Йигит атайин бошини буриб, Рисолатга қаради ва тўсатдан қаҳ-қаҳ отиб кулиб юборди:

— Йўқ, шу институтни битирса, рассом бўлмайди.

Рисолат йигитнинг гапига тушунмади, яна савол бермоқчи бўлди-ю, уялди. “Менга нима”. Йигит унинг хотирасида ўзига ҳаддан ортиқ бино қўйган, манман, инжиқ одам таассуротини қолдирганди. Гулнозага ҳам хайронсан, нимасига учди унинг? Келишган қадди-қоматигами? Ё игнасини санчиб оладиган илмоқли гапларигами?

У беихтиёр елкасини қисиб қўйди.

— Рисол, дугонажон, бир иш қилсанг.

— Қандай иш?

— Мен ҳозир сенга Давроннинг телефонини бераман. Менга жавоб бермаяпти. Зора бегона рақамни кўриб, телефонини кўтарса. Сен шундай-шундай, Гулноза телефонингизни илҳақ бўлиб кутяпти, дейсан.

У дугонасига эътироз билдириб ўтирмади. Бу хаёлига келгани ҳам йўқ. Тўғри, ўзинг билмаган, синамаган одамга бундай дейиш сал ноқулайроқ бўлади. Лекин у Гулнозанинг

дугонаси, тағин яқин дугонаси. Нахотки шундай пайтда дугонасига ёрдам беролмаса?

— Қани, бер-чи.

У телефон рақамини терди. Телефондан узундан-узоқ гудок овози, сўнг “... хизмат доирасидан ташқарида” деган овоз эшитилди. У телефонни Гулнозанинг кулоғига тутди. Гулнозанинг тарвузи қўлтиғидан тушди.

— Қаёқда юрган экан?

— Гулноз, балки хабар жўнатармиз. Шунда жавоб бўлармиди.

— Аллақачон жўнатганман, э...

— Кўй, ўртоқжон, ҳадеб сиқилаверма, пайдо бўлиб қолар. Баъзи одам шундай бепарво бўлади.

У шундай дея дугонасига кўнгил берди. Уйига кетаркан, йўл-йўлакай Гулнозанинг маъбус ҳолати кўз ўнгидан кетмади.

— Келардинг-да, — уй остонасида опаси уни иддао билан қарши олди.

Опаси икки боласи билан ота уйига қайтиб келди — айтишича, эри унга вафо қилмабди. Қўлида саккиз ойлик чақалоқ биғиллаб йиғлади.

— Бас қил-э... — опа чириллаб йиғлаётган гўдагига парво қилмай Рисолатга эргашди. — Поччангни суриштирмадингми?

Опа бошқа хотинга илашган эрдан умидвор, жаҳл билан ота уйига келишга келволиб, эшикка қарайди, кун санайди. Рисолат нима дейишини билмай, диванга ўтирди. Рисолат аллақачон поччаси билан гаплашган, борига кўниб, сабр қилмаган, эридан шубҳа қилган хотиннинг кераги йўқ, деб айтган поччасининг гапларини юраклари қон бўлган, бор хаёли “хиёнаткор, кўз очиб кўрган яшшамагур эрида” бўлган, унга инсоф тилаган опасига қандай қилиб айтади?

— Гаплашдим.

— Нима деди?

— Сабр қилинг, опа, бир йўли топилиб қолар.

— Топган гапинг шу.

Опа жаҳл билан гўдакка кўкрак берди, силтади, ташқаридан онасининг овозини эшитиб, жим бўлиб қолди. Кўз ёшлари ёноқларини ювди.

Рисолат индамай хонасига кириб кетди. Тун. Алламаҳал телефони жиринглади: Гулноза.

— Рисол, сенга бир илтимосим бор.

— Қандай илтимос? — уйқу аралаш сўради.

— Эртага бир жойга бориб келсанг.

— Қаёққа? Нима, туш кўряпсанми?

— Давроннинг устахонасига.

— Нима? Бор хаёлинг ўшанингда бўлиб қолдими? Бориб ухласанг-чи, ўтиб кетар.

— Қандай ухлайман? Индамай-нетмай йўқ бўлиб қолган бўлса.

— Оббо, топилиб қолар. Намунча ваҳимасан.

— Ҳеч кимни севмагансан-да, билмайсан.

Бу гап негадир Рисолатга оғир ботди.

— ...

— Нега индамайсан?

— ...

— Бирор нима десанг-чи, Рисол, Рисолат?

— Эрта тонг отсин, бир гап бўлар, — юмшади Рисолат.

— Раҳмат, ўртоқжон, йўқ демаслигингни билардим.

«Тавба, жинними, Давроннинг олдига бор, дейдими? Қандай бораман, нима дейман?» Рисолатнинг уйқуси ўчди, уёққа ағдарилди, буёққа ағдарилди, бўлмади. Ухлолмади. Тонгга яқин кўзи илинган экан, чақалокнинг биғиллаб йиғлаши уйғотиб юборди.

— Отанга ўхшаб чарс бўлмай кет, — опаси боласини жаҳл билан обболади. — Кечаси билан уйку бермади-я.

Шу пайт телефони жиринглаб кетди. Юраги сиқилди, хойнаҳой Гулноза бўлса керак, олмади. Телефон чулдираши авжига чиқди.

— Олсанг-чи матоҳингни... — опаси чидамай телефонни олди. — Алло... Гулноза, ҳозир Рисолатга бераман.

Гулнозага қандай йўқ дейди? Лекин бировнинг севгилиси ҳузурига бориб, қандай воситачилик қилади? Шу ўй юрагини сиқди. Бировнинг илтимосини қайтаролмайди, айниқса Гулнозаникини. Яқин дугонаси бўлса, яна бунақа қийналаётган бўлса... Шундай хаёллар билан ўзига-ўзи тасалли берди.

— Рисол, манави йўлдан борасан, — Гулноза ўзида йўқ хурсанд, ҳозирок дугонаси эшикдан севгилисини бошлаб кириб келадигандай унга манзилни тушунтира кетди. — Устозининг чет элда кўргазмаси бўляпти, устахонасини Давронга топшириб кетган. Хойнаҳой ўша ерда ишлаяпти...

— Шуни биларкансан, ўзинг борақолмайсанми? — деди беихтиёр Рисолат.

— Қизикмисан, мен борсам бўларканми? — Гулнозанинг овозида бояги ўкинчдан дарак йўқ, лаби лабига тегмай бидиллаб кетди. — Сен мени мазаси йўқ, дейсан, Гулноз изтиробда, дейсан. Билсанг, бир қизни эзиб тамом қилдингиз, дегани бўлади бу. Дугонамнинг аҳволига азбаройи ачинганимдан сизни қидириб топиб келдим, дейсан.

— Ол-а, шу гапга ишонди-қўйдими, айниқса ўша Давронинг.

— Ҳа, айнан Даврон бўлгани учун бор, деяпман-да. Аслида, характери сал чатоқ бўлгани билан ўзи жуда раҳмдил.

«Қандай кириб бораман, нима дейман?» Гарчанд Гулноза унга нима қилишни, нима дейишни ипидан-игнасигача айтган, ўргатган бўлса-да, ўзи билмаган йигит ҳузурига қандай кириб бориш, эшигини қандай тақиллатиш азоби уни эзгандан-эзди.

Қаранг, рассом устахонасини шундай осон топдики... Қидириб тополмаса қани эди, бу азобдан қутуларди. Тополмадим, дерди-қўярди. Аксига олиб, устахона юқорида эмас, биринчи қаватда экан. Юқори қаватда бўлса, боргунча ўзини яна бир оз босиб олармиди. Ёғочи чириёзган, ранги ўчиб кетган эшик ним очик турарди. Ичкаридан димоғига қандайдир ўткир, нотаниш ис урилди. «Бўёқ иси бўлса керак», деган ўй келди хаёлига. Эшик тугмасига аста қўлини чўзди. Юраги дов бермай қўлини тортди.

Шунда зиналардан қадам товушлари эшитилди. Кимдир юқоридан тушиб келарди. У шошиб яна эшик тугмасига яна қўлини олиб борди, уни шартта босди. Бекорга қўрққан экан, тугмадан овоз чикмади.

— Стучите в дверь, звонок не работает, — зинадан тушиб келаётган одам унинг ёнидан ўта туриб айтди.

У бу гапдан дадилландими, шошиб эшикни бир-икки тақиллатди.

Ичкаридан садо бўлмади.

Шунда бир шум ўй хаёлига келиб қолди. «Анча турдим, эшикни очмади», дейман. Шу ўй уни қутқарди, енгил тортди. Орқасига қайрилди, энди зина ҳатлаганди ҳамки, эшик ланг очилди.

— Ким?

Рисолат орқасига ўгирилди, эшик бўсағасида баланд бўйли, соч-соқоли ўсиб кетган бир йигит турарди. Дастлаб Рисолат уни танимади.

— Сиз? —энди у Давронни овозидан таниди. — Бу ерларда нима қилиб юрибсиз?

«Дарров одамга нишини санчиб олади-я», унинг негадир юраги озорланди.

— Мен... — Гулноза унга ўргатган бари гаплар хаёлидан учди-кетди. — Гулноза...

— Ҳа... — йигит бошини ирғади. — Келинг, ичкарига

киринг.

— Йўқ... шу ерда гаплашаверайлик, — у ўзини жуда ноқулай ҳис этди. Қани эди ҳозир қанот чиқарсаю кўзга кўринмай учиб кетса...

— Кўриб турибсиз, эшик ёпилмайди, — Даврон кулди. — Ўтаётганларга халақит қилмайлик, ичкарида гаплашайлик.

У йигит сўзларидаги самимиятни илғади, беихтиёр эшикка яқин борди.

— Марҳамат.

Йўлакка турли расмлар тизилган, деворга ранг-баранг манзара, портретлар илиб ташланганди. Худди шу ерданок расмлар галереяси бошлангандай туюларди. Йўлақдан тўғри хонага ўтилар, аниқроғи, ўртадаги эшик олиб ташланган эди. Шунданми, бу ер кирган кишида расмлар галереяси таассуротини уйғотар эди.

У йўлак ўртасига келиб, туриб қолди, ичкари киришга тортинди. Йигит қизнинг ҳолатини тушунди. Хона ўртасида турган ягона курсини олиб келди.

— Ўтиринг.

Рисолат ўтирса қулаб тушадигандай, курси чеккасига омонатгина ўтирди.

Йигит унга савол назари билан тикилди. Орага ноқулай сукут чўқди. Рисолат зиммасига юкланган вазифани унутгандай эди. У хонадаги расмларга бир-бир қараб чиқди. Кўзи беихтиёр олдига турфа бўёғу чўткалар қалашган катта полотнога тушди. Иш ҳали чала, чизилаётган шекилли, полотнонинг чўтка урилган жойлари ажралиб турарди.

— Ҳа, иш билан банд эдим... — деди йигит ўртадаги ноқулай сукутни бузиб. — Янги картина устида ишлаётган эдим. Шу сабаб Гулноза билан боғланолмадим.

Бўлди. Ҳамма саволга жавоб топилди. Энди кетаверса ҳам бўлади. Рисолат энди яна баттар ноқулай аҳволга тушди. Нега,

нима мақсадда келдинг, деб сўровчи кишига ташрифи сабабини қандай тушунтирсин?

— Мен сизга кўнғироқ қилгандим...

— Ҳа, ўша рақам сизники эдими? — деди йигит самимий. У бундай дейиши билан Рисолатни хижолатпазликдан пича кутқаргандай бўлди. — Ўзим ҳам хайрон бўлдим кўнғироқ қилган ким экан деб?

— Гулноза сиздан хавотир оляпти, яна...

— Мазаси йўқ, шундайми? — унинг гапини илиб олди йигит.

— Гулноза шунинг учун сизни менинг олдимга жўнатган, тўғрими?

— Йўқ, ундай эмас, мен ўзим...

Рисолат нима дейишини билмай қизарди, гўё қўлларини қаёққа қўйишни билмагандай, бармоқларини тортқилади.

— Сиз... кечирасиз, исмингиз... ёдимда йўқ экан...

— Рисолат, — деди у аста.

— Рисолат, сизга бир савол берсам бўладими, хафа бўлмайсизми?

— Бемалол, — Рисолат энди хотиржам тортиб, курсига жойлашиб ўтирди.

— Мана, мен ҳозир бир картина чизяпман. Назаримда сизнинг бу ерга келишингиз сабабини англагандайман. Картинанинг хомаки вариантдаги номи «Марказдаги қиз». Эҳтимол, бу ном картина мазмунига унча тўғри келмас. Мана, ўзингиз қаранг, — у полотнога ишора қилди. — Кўрдингизми?

Рисолат беихтиёр ўтирган жойидан турди. Полотнода баҳор фасли тасвирланаётган бўлса керак, атроф ям-яшил, гуллар орасида қатор тизилган қизлар расми чизилганди. Ўртада, йирик пландаги қиз портрети эса қалам билан чизилганлигича турар, унинг юзи, чеҳрасига бўёқ берилмаган эди.

— Мана шу қиз ёнида турган дугонасига қаранг-а.

Рисолат ўртада турган қиз ёнидаги дугонасига разм солди:

қизиқиш, тортиниш, кичик кўнгилик ва ҳатто ажабсиниш, пича анойилик бор эди унинг кўзларида.

— Наҳотки сиз шу қиз, картина қаҳрамонининг дугонаси, иккинчи даражали образ бўлишни истасангиз?

— Нималар деяпсиз? — йигитнинг гаплари юрагига ханжар бўлиб санчилди.

Беихтиёр сурат томон бир қадам босди.

— Китобларда, фильмларда ҳам турли персонажлар бўлади. Асар қаҳрамони, ошиқ маъшуқасига ёрдам берувчи образлар бўлади. Наҳотки сиз, Рисолат, нега шундай бировга ёрдам берувчи кўмакчи персонаж ролини бажарсангиз? Нега мен асарда иккинчи даражали персонаж бўлишим керак, нега мен асарнинг бош қаҳрамони бўлолмайман, деган фикр келмаганми ҳеч қачон хаёлингизга?

— Сиз... мени ҳақорат қилманг, — шу сўзлар аранг тилига келди, беихтиёр титраб кетди, кўзларига ёш келди. — Дугонасига ёрдам бергиси келган одам ишини сиз шундай баҳолайсизми? Сиз...

Йигит шошиб қолди.

— Кечиринг, мен сизни хафа қилмоқчи эмасдим. Шунчаки мен ҳозир чизаётган картинама таъсирида... Мана, қаранг, марказда, асосий планда турган қаҳрамоним ҳали чизилмаган. Тўғриси, унинг портретини қандай чизишни билмаяпман. Гулнозани чизай десам... ҳеч бўлмаяпти, чизолмаяпман.

— Нима бўпти Гулнозага, арзимайдими? — у Гулнозани ҳимоя қилиши шартдай, деди. Лекин айтган сўзлари ўзига носамимий туюлиб кетди, ичида хижолат тортди.

— Қўйинг, ўзингизни қийнаманг, Гулноза сизнинг ҳимоянгизга муҳтож эмас. Гулноза бари асарлар қаҳрамонлари сингари худбин, фақат ўзини, ўз мухаббатини ўйлайдиган қиз. Мен чизмоқчи бўлган қиз образига асло тўғри келмайди.

Рисолат лол бўлиб қолди.

— Рисолат, келинг, ўз ҳаётингиз билан яшанг, илтимос... — йигит гўё Рисолатни анчадан бери биладигандай, унинг яқин дўстидай ўтинди. — Сиз ҳам ўз ҳаётингиз қахрамони бўлиб...

— Бўлди, — деди Рисолат ҳам худди Даврон билан узоқ йиллар дўстдай, андак ўпка билан. — Мен сизнинг олдингизга қандай одам бўлишим керак, деган маслаҳат билан келганим йўқ...

— Шундай қилсангиз ёмон бўлмасди... — йигит кулди, қизнинг яқин тутиб қилган ўпка-гинасини тушунгандай деди.

— Боринг-э... — Рисолат қўл силтади, негадир кўз ёшлари куйилиб келди. Сапчиб ўрнидан турди-да хонадан отилиб чикди.

Даврон бир муддат индамай қолди, кейин бирдан нима бўлганига тушуниб, Рисолатнинг кетидан югурди. Етолмади, қиз улгурган, у чиққан такси олислаб кетди.

Рисолатнинг назарида бирдан ўзи шу пайтгача кўрган, билган олам ўзгаргандай бўлди. Телефон кетма-кет чулдиради: Гулноза. Телефонга жавоб қайтармади. Қулоқлари остида Давроннинг сўзлари жаранглади: «Ўз ҳаётингиз билан яшанг...»

— Нима бўлди, Рисол? — одатда иддао билан қарши оладиган опаси синглисининг бу ҳолатини кўриб ҳайрондан-ҳайрон бўлди.

Кунлар изидан кунлар қандай ўтди, билмади. Шундай кунларнинг бирида телефони қисқа сигнал берди, хабар келибди. Рухсиз, аста телефонни олди, очди.

Кўрди, бир сурат келибди, атроф баҳор, ям-яшилликка бурканган, қизлар давра олган. Йирик планда, марказда бир қиз турибди. У кўзларига ишонмади, суратга қайта-қайта тикилди. Марказда тасвирланган қиз кўзларида илиқлик, самимийлик, меҳр балқади, у баҳор гулларидай нозик, нафис. Баҳор каби мафтункор, жозибали. У шу ҳаётга келганидан, шу оламда яшаётганидан шод-масрур. У ишонмай расмга яна тикилди —

марказдаги қиз тимсолида унинг ўзи, Рисолат тасвир этилган эди. Расм пастида ёзувлар ҳам битилган экан:

«Мен ниҳоят марказдаги қизни топдим».